

UPPSALA
UNIVERSITET

Institutionen för arkeologi
och antik historia

Rösenas landskap och skapade miljöer

En studie om Gotlands rösen och östra kust under Bronsåldern

Elin Sammland

Masteruppsats 45 hp i Arkeologi
VT 2024
Handledare: Paul Wallin
Bihandledare: Helene Martinsson-Wallin
Campus Gotland

Abstract

Sammland, E. 2024. *Rösenas landskap och skapade miljöer. En studie om Gotlands östra strandlinje under Bronsåldern*

Syftet med undersökningen är att göra en "modell" över hur bronsålderns strandlinje på Gotlands östra kust kan ha sett ut samt att undersöka var rösen finns placerade i landskapet. Undersökningen har haft två teoretiska utgångspunkter, seascape och platsval. Materialet som undersökts i uppsatsen är 508 rösen och 14 gravfält där rösen förekommer, samt de kartor med strandlinjerekonstruktionen som gjorts inom ramen för undersökningen. För att kunna rekonstruera strandlinjen och analysera rösenas placering har en rumslig analys genomförts i QGIS. Den sydligaste delen av ön rekonstruerades till 7,5 m.ö.h. och den nordligaste delen, det vill säga Fårö, rekonstruerades till 12 m.ö.h. vilket gjorde att det var en skillnad på 4,5 meter mellan nord och syd. Studien visade att en majoritet av rösen placerades invid någon form av vatten, att i de norra delarna av ön var frekvensen av mindre rösen större samtidigt som östkusten hade flest rösen med en diameter över 20 meter.

Keywords: Bronsålder, Gotland, Landskap, Plats val, Rösen, Seascape, Strandlinje

Sammland, E. 2024. *Landscape of the cairns and created environments, A study of Gotland's eastern shoreline during the Bronze Age*

The purpose of the thesis is to make a "model" of what the Bronze Age shoreline on Gotland's eastern coast might have looked like and to investigate where the cairns are located in the landscape. The survey had two theoretical starting points, seascape, and site selection. The material examined in the essay is 508 cairns and 14 burial fields where the cairns occur, as well as the maps with the shoreline reconstruction made within the framework of the survey. To reconstruct the shoreline and analyse the location of the cairns, a spatial analysis has been carried out in QGIS. The southernmost part of the island was reconstructed to 7.5 m.a.s.l. and the northernmost part, i.e. Fårö, was reconstructed to 12 m.a.s.l. which meant that there was a difference of 4.5 meters between north and south. The study showed that most of the cairns were placed next to some form of water. It was also seen, that in the northern parts of the island, there were generally smaller cairns, while the east coast had the most cairns with a diameter of over 20 meters.

Keywords: Bronze age, Cairns, Gotland, Landscape, Place of choice, Seascape, Shoreline

Masteruppsats i Arkeologi 45 hp. Handledare: Paul Wallin. Ventilerad och godkänd 2024-05-31.

© Elin Sammland

Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Campus Gotland, Cramérgatan 3, 621 67 Visby, Sweden

Omslagsbild: Uggarderojr, tagen av författaren

Tack

Först och främst vill jag rikta ett stort tack till mina handledare Paul Wallin och Helene Martinsson-Wallin för uppmuntran, vägledning och stöd under arbetets gång. Ett stort tack till Tove Larsson för alla pluggsessioner, korrekturläsning, kartinputs och uppmuntran, många diskussioner om rösen och GIS har det blivit. Evelina Lundgren ska också ha ett stort tack för korrekturläsning, uppmuntran och värdefull feedback i uppsatsens olika skeenden.

Sist men inte minst vill jag tacka mina föräldrar som stöttat och uppmuntran genom uppsatsskrivandet även om ni inte alltid har förstått vad det är jag skrivit om.

Innehåll

Figurer	i
Tabeller	ii
1. Inledning	1
1.1. Uppsatsens disposition	1
1.2. Problemformulering.....	2
1.3. Syfte och Frågeställningar	2
1.4 Presentation av källmaterial och avgränsningar	2
1.5 Källkritik.....	3
1.5.1 Rösen och datering	4
2. Metod och Teori	5
2.1. Metod.....	5
2.2. Teori	5
2.2.1 Maritimt landskap	6
2.2.2. Val av plats	6
3. Bakgrund.....	8
3.1. Bronsåldern på Gotland.....	8
3.1.1 Rösen	10
3.1.2 Skeppssättningar.....	11
3.2. Landskapet.....	11
3.2.1 Strandlinjen och Littorinavallen	13
4. Rösen och landskapsstudier. En utblick.....	14
5. Analys	16
5.1 Strandlinjen	16
5.1.2 Fallstudier kring rösenas placering.....	30
5.2. Rösenas placering i landskapet.....	40
6. Diskussion.....	46
6.1 Strandlinjen	46
6.1.1 Problem i Norr	47
6.2 Rösenas placering.....	47
6.2.1 Rösen i landskapet	47
6.2.2 Symboliska tolkningar av rösets placering	50
7. Slutsats	52
8. Sammanfattning	53
9. Referenser	54

Illustrationsförteckning

Figurer

<i>Figur 1</i> Överskikts bild över hela Gotland samt de indelningar som gjorts för analysarbetet, i ordning de presenteras. De lila prickarna är de rösen över 30 meter som är med i uppsatsen	18
<i>Figur 2</i> Sudret, med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h. Det mörka indikerar dagens strandlinje	19
<i>Figur 3</i> Grötlingbo socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.	20
<i>Figur 4</i> SGU:s strandlinje vid Grötlingbo socken.....	20
<i>Figur 5</i> Eke och Rone socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.	21
<i>Figur 6</i> Rone, Burs och När socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.	22
<i>Figur 7</i> Lau, Garde och Arde Socken med strandlinje rekonstruerad till 8 m.ö.h.	23
<i>Figur 8</i> Ardre, Gammelgarn, Östergarn och Kräklingbo socken med strandlinje rekonstruerad till 9,4 m.ö.h.....	24
<i>Figur 9</i> Anga, Norrlanda och Gothem socken med strandlinje rekonstruerad till 9,4 m.ö.h.	25
<i>Figur 10</i> Gothem, Boge, Vallstena och Bäl socken med strandlinje rekonstruerad till 11,5 m.ö.h.	26
<i>Figur 11</i> Boge och Othem socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.....	27
<i>Figur 12</i> Lärbro, Rute och Hellevi Socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.	28
<i>Figur 13</i> Rute, Bunge och Fårö Socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.	29
<i>Figur 14</i> Överskikts bild över hela Gotland samt de 6 fallstudie områdena	31
<i>Figur 15</i> Område 1, kring Uggarderojr och Hagrojr	32
<i>Figur 16</i> område två, kring Gammelgarn och Kräklingbo	33
<i>Figur 17</i> Område tre vid Anga socken	34
<i>Figur 18</i> området fyra, Gothem socken	35
<i>Figur 19</i> område fem, inloppet Gothemsån	37
<i>Figur 20</i> område sex, kring Lärbro Socken.....	38
<i>Figur 24</i> Sundet 1650 f.Kr.	40
<i>Figur 21</i> Sundet 3950 f.Kr.	40
<i>Figur 23</i> Sundet 2550 f.Kr.	40
<i>Figur 22</i> Sundet 3150 f.Kr.	40
<i>Figur 25</i> Placering nord kontra syd.....	41
<i>Figur 26</i> Placering kust kontra inland	41
<i>Figur 27</i> Placering nord kontra syd.....	42
<i>Figur 28</i> Placering kust kontra inland.....	42
<i>Figur 30</i> Placering kust kontra inland.....	42

<i>Figur 29</i> Placering nord kontra syd.....	42
<i>Figur 32</i> Översiktbild av Gotland, med dagens strandlinje med rösen från 10 meter.....	44
<i>Figur 31</i> Översiktbild av Gotland, med dagens strandlinje med rösen från 20 meter.....	44

Tabeller

<i>Tabell 1</i> I uppsatsen ingår 508 rösen plus gravfält. I denna tabell finns antalet rösen uppdelat i de fyra kategorierna.....	3
<i>Tabell 2</i> storrösen på Gotland i förhållande till socken, storlek, placering och traditionella namn. Har det en * är det placerade på ett gravfält. Information från FMIS	16
<i>Tabell 3</i> Indikerar vilken höjd littorinavallen legat i olika socknar från söder till norr och på vilken höjd utifrån Uggarde som strandlinjen kan ha legat under äldre bronsåldern.....	17
<i>Tabell 4</i> strandlinjer som presenterats kring området i <i>Figur 10</i>	27
<i>Tabell 5</i> över den rekonstruerade strandlinjen	30
<i>Tabell 6</i> över rösen som presenteras i <i>Figur 15</i> , med information hämtad från Fornsök.....	32
<i>Tabell 7</i> över rösen som presenteras i <i>Figur 16</i>	34
<i>Tabell 8</i> med de rösen som syns i <i>Figur 17</i> , med information från Fornsök	35
<i>Tabell 9</i> med de rösen som syns i <i>Figur 18</i> , med information från Fornsök	36
<i>Tabell 10</i> rösen, deras storlek samt placering som förekommer i <i>Figur 20</i>	39

1. Inledning

Kustlandskapet i Östersjön har påverkats av transgressioner och regressioner av havsnivån, vilket gör att havsregionerna har varit i ständig förändring. Detta naturliga fenomen, det vill säga landhöjningen, har länge varit av intresse för arkeologer. Bland annat har studier av landhöjningen använts för att datera strandbundna förhistoriska platser, samtidigt som de ekonomiska samt sociala konsekvenserna av fenomenet har diskuterats. En annan aspekt som lyfts fram är kosmologiska konsekvenser som kan kopplas till att leva i dynamiska kustmiljöer. De ständiga förändringarna av kustmiljöerna, med ny mark som växt fram ur havet har format människans sätt att uppfatta och förstå världen från förhistorisk till historisk tid. Idéer om liminalitet och "otherness" är något som ofta associeras med kustlandskap och öar, vilket bland annat indikeras av att monument ofta har placerats vid dessa platser (Herva och Ylimaunu 2014:184).

Gravrösen är bland annat ett av dessa monument som vanligtvis finns placerade längst kusten. I Fennoskandinavien återfinns rösen längs den norska och svenska västkusten, längst Sveriges östra kust samt längs med Finlands kust, förutom dess norra del. Rösenas placering är inte enbart koncentrerade till kusten utan förekommer också i södra Sveriges inland samt ute på öar, bland annat Åland, Öland och Gotland. Med rösen menas en människotillverkad stenhög, vilket kan hänvisa till olika lämningar, men det är främst synonyma med en begravningsform. Gravrösen anses främst ha byggts under bronsåldern, mellan 1700–500 f.Kr., men de har konstaterats att rösen ha komplexa biografier med dateringar från både senneolitikum och järnåldern. Rösen har beskrivits som monument redan i den fornskandinaviska litteraturen. Men under medeltid och senare tidsperioder blev de ofta beskrivna som något annat än gravar. Rösen hade, menade man, byggts av jättar, och hade fungerat som offeraltare, samt varit spår av boplatser (Artelius 2005:689).

Mycket av röseforskningen som har gjorts har fokuserat på vem som är begravd i röset, och hur rösenas placering förhåller sig till de landskap den är placerad i. I Misterhult och Tjustbygden i Småland har rösenas placering samt dess synlighet analyserats, och i Södermanland har forskning kring rösenas placering utifrån tolkning av dem som landskapsmarkörer gjorts, de norrländska kuströsen har också genomgått en relativ gedigen forskning om rösenas placering (Dahlin 2014; Svenman 2014; Thedéen 2004; Baudou 1959).

1.1. Uppsatsens disposition

Uppsatsen är indelad i sex huvudkapitel. **Kapitel 1** är det inledande kapitel där syftet med uppsatsen och frågeställningar presenteras, samt en presentation av källmaterial görs. Kapitel 1 avslutas med källkritiska aspekter. I **kapitel 2** presenteras metod och teori. Den metod som används i uppsatsen är rumsliga analyser med hjälp av GIS. I uppsatsen kommer två teoretiska perspektiv användas vilka båda handlar om landskap, "seascape" och platsval. I **kapitel 3** redogörs forskningshistorik kring landskapet på Gotland samt bronsåldern på Gotland. **Kapitel 4** ger en utblick kring röseforskningen från Sveriges fastland, och hur rösenas placering har tolkats där. **Kapitel 5** utgörs av analysen som är uppdelad i två delar, första delen analyserar strandlinjerekonstruktionen och rösenas placering gentemot den, den andra delen fokuserar på rösenas placering i landskapet. **Kapitel 6** utgör diskussionen där analysresultatet kommer att relateras till det teoretiska perspektiv som tas upp i kapitel 2 samt jämförelser med annan

forskning gjord kring rösenas placering och dess tolkningar.

1.2. Problemformulering

Vid undersökningar av strandlinjeförskjutningar kopplat till rösemiljöer från bronsåldern (Martinsson-Wallin och Wehlin 2010, 2011) och vid en arkeologisk utgrävning vid Gothemshammar (Wallin *et al* 2010; Wallin och Martinsson-Wallin 2018) har det upptäckts att framför allt monument från bronsåldern, som rösen och skeppssättningar, har placerats vid kusten och/eller holmar eller små öar. Denna trend ses också på fastlandet där rösen tenderar att vara placerade längs kusten eller på mindre öar utanför kusten (se Baudou 1959; Bolin 1998; Bradley *et al.* 2010). Med hjälp av data som framkom vid utgrävningarna vid Gothemshammar gjordes en detaljerad landskapsrekonstruktion av området, vilket bekräftade att strandlinjen utanför Gotlands östra kust har haft ett antal småöar utanför sig under bronsåldern. Rekonstruktionen av kustlandskapet och en kontextuell rumslig analys visade att de flesta holmar hade ett bronsåldersmonument placerade på sig. Tidigare forskare har rekonstruerat delar av den östra strandlinjen, dock finns det hittills ingen detaljerad sammanställd data som indikerar hela förskjutningen av den östra strandlinjen. I denna uppsats kommer detta fenomen att analyseras närmare. Tidigare har forskning fastställt att en majoritet av rösen är belägna nära den gamla strandlinjen, men med nya detaljerade studier med hjälp av LiDAR-data och GIS är det möjligt att ytterligare fördjupa undersökningen kring rösenas placering längs den östra kusten samt att indikera rösenas placering i landskapet i allmänhet.

1.3. Syfte och Frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att göra en modell över hur bronsålderns strandlinje på Gotlands östra kust kan ha sett ut samt att undersöka var rösen finns placerade i landskapet. Anledningen till att denna undersökning genomförs är för att Gotlands östkust under bronsåldern enbart har undersökts bitvis och att det därmed inte finns en sammanställd översikt över hela den östra kusten. Eftersom forskning utförd vid Gothemshammar har visat att det sannolikt fanns mindre öar utanför kusten där rösen placerats kommer en annan del av denna uppsats vara att undersöka om detta fenomen förekommer i en större utsträckning.

För att kunna genomföra syftet kommer följande två huvudfrågor att undersökas

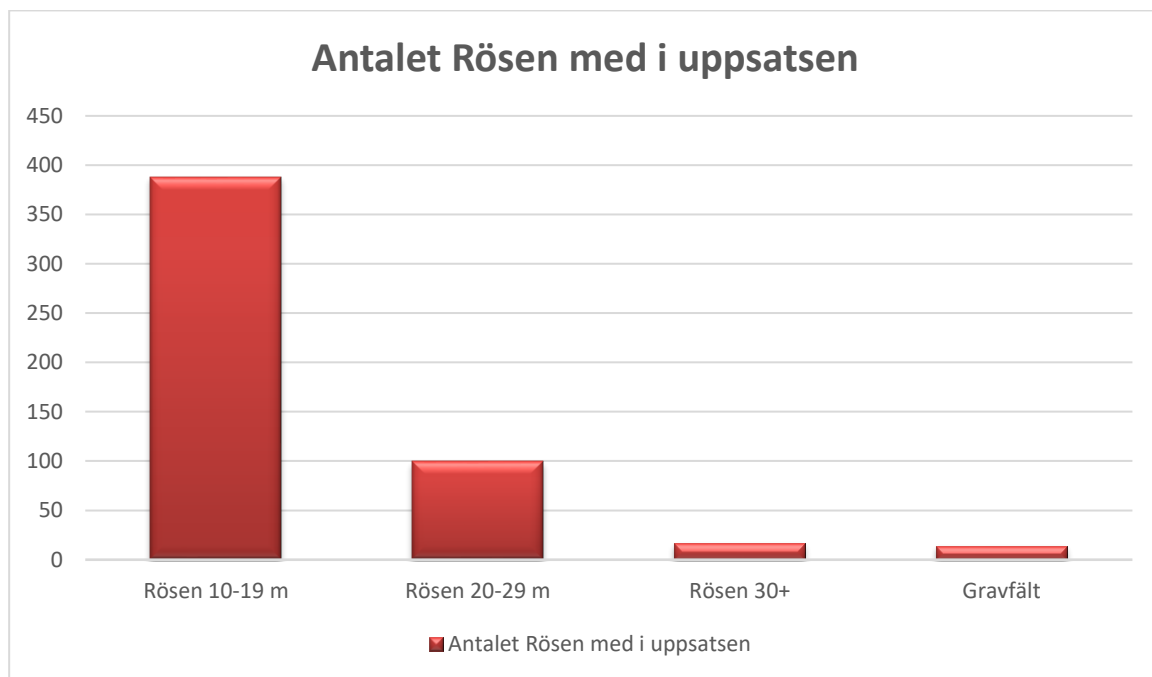
- Hur kan den östra strandlinjen ha sett ut under äldre bronsåldern utifrån en modellering gjord med LIDAR baserad data i GIS?
- Var är rösen placerade i landskapet och varför kan de vara placerade på den platsen?

1.4 Presentation av källmaterial och avgränsningar

De primära källorna i denna uppsats är landskapslämningar i form av strandvallar och rösen från Gotlands östra kust som blivit rekonstruerad med hjälp av QGIS version 3.28.15. För att kunna genomföra rekonstruktionen har framför allt rösen använts men även andra bronsålderslämningar och geologiska lämningar i landskapet såsom littorinavallen som man vet är från mellersta stenåldern. På Gotland finns över 1000 rösen registrerade i FMIS, därför har ett urval av rösen valts ut baserat på storlekskriterier. På Gotland anses det att rösen som har en diameter mindre än 10 meter kan vara från järnåldern medan rösen med en diameter över 10

meter anses tillhöra bronsåldern (Martinsson-Wallin 2010; Runesson 2014: 73). Därför kommer enbart rösen över 10 meter att vara med i uppsatsen. Därmed är inte heller rösen som saknar storleksbeskrivning med. Rösena som är med i uppsatsen har blivit uppdelade i tre grupper för att kunna analysera rösenas placering efter storlek samt för att de större rösena kommer att användas som hjälp vid rekonstruktion av strandlinjen. De tre grupperna är rösen mellan 10–19 meter, den andra gruppen är rösen mellan 20–29 meter och den sista gruppen är för rösen 30 meter och uppåt. I uppsatsen förekommer det också 14 gravfält med rösen där något eller några rösen uppfyller storlekkriterierna. I denna uppsats är det enbart det namngivna gravfälten/rösena som har valts, detta eftersom det inte finns ett effektivt sätt att gå igenom ca 100 gravfält med rösen inom ramen för den här uppsatsen. Flera av gravfälten med rösen har en stor variation av storlekar, allt från fem meter i diametern till 30 meter i diametern. Med gravfält är det också svårare att avgöra var inom området som röset är placerat.

Tabell 1 I uppsatsen ingår 508 rösen plus gravfält. I denna tabell finns antalet rösen uppdelat i de fyra kategorierna.

1.5 Källkritik

Det finns en del källkritiska aspekter att ta hänsyn till vid landskapsrekonstruktion. Strandlinjerekonstruktionen görs med hjälp av fornlämningar som anses tillhöra bronsåldern samt littorinavallens placering gentemot Uggarderojr, vilket är Gotlands största röse vars närmiljö undersökts arkeologiskt och daterats till den äldre bronsåldern. Den källkritiska aspekten gällande rösenas datering kommer tas upp i 1.5.1. Utöver rösen kommer skeppssättningar, skålgropar och fornborgar diskuteras i studien, men dessa kommer däremot inte huvudsakligen att användas för landskapsrekonstruktion. Fornborgarna som använts inom ramen för uppsatsen är de som kategoriseras som fornborgar i Fornsök, däremot finns flera som enbart har dateringar från järnåldern samtidigt som en del har dateringar från bronsåldern. Det finns därmed en del källkritiska aspekter gällande tidsaspekten som främst i dessa fall omfattar mitten och slutet av bronsåldern, därför har de inte använts för att rekonstruera strandlinjen utan fungerar mer som stöd ifall den typen av fornlämning skulle hamna ute i havet vid modelleringsförsöken. Strandlinjen är inte heller statisk, bronsåldern varade mellan ca 1700 f.Kr.–500 f.Kr., vilket betyder att strandlinjen har förändrats en del även under

bronsåldersperioden. Detta betyder att vid modelleringarna kan till exempel skeppssättningarna som är från yngre bronsålder men också ofta låg havsnära kan hamna ute till havs när den rekonstruerade strandlinjen visar hur det såg ut under tidig bronsålder. En annan källkritisk aspekt är det urval som har, speciellt i fallet med gravfälten eftersom enbart de namngivna fälten är med vilket gör att det kan saknas rösen som anses härröra från bronsåldern.

1.5.1 Rösen och datering

En annan källkritisk aspekt är att det inte med säkerhet går att avgöra om alla lämningar som används i analysen byggdes under bronsåldern. Rösenas dateringar är något som flitigt diskuteras inom röseforskningen. Rösenas tillskrivs vanligtvis bronsåldern och Widholm (1998: 94) menar att de skandinaviska rösenas konstruerades från och med period II, men vid arkeologiska undersökningar har dateringar visat att rösenas har en komplex biografi. I bland annat Uppland och Öland har rösen med både primära och sekundära begravningar från Vendel- och vikingatiden påträffats (Dahlin 2014: 91). Även om rösenas dateringar har visat sig vara mer nyanserade återfinns det fortfarande generaliseringar, bland annat anses de norrländska rösenas vara yngre än exempelvis de bohuslänska eller halländska. De halländska rösenas har visat sig ha en direkt koppling till det sen neolitiska gravskicket (Artelius 2005: 694). Ser man till de gotländska rösenas finns det även här rösen där hällkistan i gravens inre varit byggd under sen neolitisk tid (Martinsson-Wallin och Wehlin 2017). På Gotland har en generalisering om rösenas datering gjorts utifrån dess storlek, är röset över 10 meter i diameter är det troligen från bronsåldern. Andra menar att det inte enbart är rösets storlek utan också dess placering i landskapet samt omgivande miljö som avgör om röset är från bronsåldern. Det finns fall där rösen över 10 meter har påträffats med primärgraven daterad till järnåldern likaväl som det finns rösen under 10 meter som anses har uppförts under yngre bronsåldern (Runesson 2014: 73). Däremot har utgångspunkten på 10 meter använts för att generellt kunna särskilja bronsåldersrösen från järnåldersrösen eller vice versa. Bland annat valde Wallin och Martinsson-Wallin (2018:6) att enbart använda sig av rösen över 15 meter i diametern i sin landskapsrekonstruktion vid GothemsHAMMAR för att motverka att järnåldersrösen skulle påverka resultatet. I denna uppsats har urvalet av rösen skett med dess storlek och datering i åtanke gjorts. Därför använd enbart rösen över 10 meter i diameter, även om eventuella bronsåldersrösen väljs bort eller att eventuella järnåldersrösen är med. Däremot kommer enbart storrösen användas vid strandlinjerekonstruktionen, eftersom de är dem som anses tillhöra den äldre bronsåldern.

2. Metod och Teori

I detta kapitel kommer först metoden som används i uppsatsen presenteras, därefter kommer de två teoretiska utgångspunkterna för uppsatsen att presenteras.

2.1. Metod

Att rekonstruera landskap gör det möjligt att studera möjliga kulturella förändringar samt vikten av naturliga platser utifrån den samtida landskapsuppfattningen. Genom att rekonstruera landskapet går det att studera spridningen av materiella lämningar på ett lämpligt sätt utifrån lämningens samtida kontext (Chapman 2006:127). För att kunna rekonstruera en möjlig strandlinje under bronsåldern, samt att undersöka var i landskapet rösen är placerade görs rumsliga analyser. Ashmore (2002:1173) definierar rumslig analys som studiet av de rumsliga aspekterna av det arkeologiska materialet. Vidare menar Ashmore (2002) att rumsliga analyser är en uppsättning av perspektiv för att kunna studera forntida samhällen och kulturer, betona position, arrangemang och orientering vilket kan undersökas i en rad olika skalor. Från enskilda byggnader eller monument, gravar till bosättningar, landskap och/eller regioner. I denna uppsats kommer rumsliga analyser av rösemiljöer på Gotland att genomföras för att kunna förstå dess placering och modellera bronsålderns äldre strandlinje på ön. För att kunna genomföra analyserna framställs kartor med hjälp av QGIS. Lock och Pouncett (2017: 129; se också Gillings *et al* 2020:1 2-13) menar att för att kunna förstå rumsliga analyser måste man förstå rumsligt tänkande. För att kunna tänka rumslig menar de att man har kunskap om 3 kategorier. Vidare menar de att denna kategorisering är en förenkling av en komplex förstådd aspekt av mänskligt tänkande.

Dessa 3 kategorier är:

1. Knowledge of space: Tillhandhålla konceptuella och analytiska ramverk i vilken data kan integreras, relateras och struktureras
2. Tools of representation: Tillhandhålla de former i vilken data kan integreras, relateras och struktureras
3. Process of reasoning: Tillhandhålla medel för att manipulera, tolka och förklara den strukturerande informationen.

Gupta (2020: 17) menar att insamling av tillförlitliga data gör det möjligt för att den rumsliga analysen blir bättre förstådd. Därför har urvalet av geologiska landskapslämningar och rösen byggda av människor under bronsåldern som beskrivs ovan gjorts för denna studie. Rekonstruktionen av strandlinjen har genomförts med hjälp av digital elevation modells (DEMS).

2.2. Teori

I denna uppsats används två teorier där den ena fokusera på havets påverkan på människorna som levde på Gotland under bronsåldern medan den andra fokuserar på hur platserna valdes ut där rösen byggdes.

2.2.1 Maritimt landskap

För att kunna förstå och tolka rösenas placering i landskapet kommer *landskap* som teori användas. Tidigare har synen på landskap varit att landskapet utgjorde ramen för ekologiska och ekonomiska förutsättningar vilket människorna då fick anpassa sig till eftersom det var det som erbjöds. Detta sätt att se landskap har förändrats och har idag ersatts med en syn på landskap som varande även ett ideologisk och symboliskt koncept. David och Thomas (2008: 28) menar att landskap kan förklaras som inte enbart en fysisk plats i miljön utan att det kan innefatta alla levda dimensioner, hur människor visualiserar sin värld och hur de engagerar sig med varandra över tid och rum. Att använda sig av landskap i bronsålderstudier är inte ovanligt. I denna uppsats är mitt fokus det strandnära och strandlinjen utifrån ett maritimt perspektiv. Under slutet av 1970-talet startades en ny diskussion inom den marina arkeologin, som dessförinnan primärt hade fokuserat på skepp och skeppsteknologi, där havet och vatten användes som en gräns inom landskapstolkningen. Ett resultat av de diskussioner som följde, var att ett nytt begrepp introducerades, *seascape*. Seascape har ingen direkt översättning/begrepp på svenska, vilket gör att seascape kommer att användas vidare i uppsatsen. Denna term har använts för att markera havets och vattnets närvaro hos människan. Inom antropologin definieras seascape till något som upplevs och ges betydelse, vilket i sig ger en rumslig referensram och möjlighet till integration i näring, övertygelse, kommunikation och kognition (Nuttall 2021: 3). Mylona (2020: 181) argumenterar för att landskapet blir en del av de människor som lever i det, lika mycket som att vi människor blir en del av landskapet vi lever i. Seascape kan också förklaras som en holistisk terminologi för att förklara komplexiteten i människans relation till havet och/eller vatten samt kopplingen mellan hav och land (McCall Howard *et al* 2006). Eftersom seascape är subjektivt finns det ett flertal definitioner i akademisk litteratur. Mylona (2020: 181) menar att kusten är en central del av varje seascape. Dels för att det är där många fornlämningar har påträffats. Dels för att det är vid kusten två fundamentalt olika miljöer möts, en som är en säker livsmiljö för människor och en som är i ständig förändring där människor bara ger sig ut med omsorg. McNiven (2004: 332) som har forskat mycket på ”saltvattensmänniskor” menar att seascape definieras av kosmologier, som begränsar uppfattning, engagemang och användning av havet. Han fortsätter och menar att seascape är animerade ”spiritscapes”, eftersom förfäders andar genomsyrar havet med andliga energier, fruktsamhet och förnimmelse. Vissa egenskaper hos havet, som öar, sandbankar, stenklippor, tidvatten och strömmar tillsammans med havsdjur, ses ofta som ett resultat av kreativa handlingar genomförda av våra förfäder under ett mytiskt förflutet. Conney (2003: 323) definierar seascape som något levande, rikt på ekologisk mångfald, samt kosmologiskt med religiös betydelse och tvetydighet. Dessa variabler kan sedan ge perspektiv på hur människor i kustområden skapar sin identitet, platskänsla och historia.

2.2.2. Val av plats

Landskapet har troligtvis påverkat var människorna valde att placera sina rösen, vilket i sig gjorde röset och området kring det till en plats. Landskap och plats är två termer som har vissa likheter vilket har gjort att det finns en del tolkningar av dem båda. Lowenthal (1978: 378) differentierar termerna genom storlek och menar att en plats är mer specifik medan landskap är större och mer generella. Denna uppdelning är också viktig när det gäller hur det två termerna kommer att skiljas åt i denna uppsats. Landskapet undersöks i förhållande till hur det har påverkat valet av plats för rösen. Plats som term är även den, likt landskap, tvetydig och Casey (2008: 44) menar att plats som term kan beskrivas som en geografisk eller kartografisk enhet samtidigt som den kan beskrivas som en basenhet för levd erfarenhet. Cresswell (2015: 116) menar att en plats är en produkt av vardagliga handlingar, och att de aldrig är färdiga utan produceras av upprepat praxis. Vidare menar Cresswell (2015: 119) att plats och minne är sammanflätade, och att minne både kan vara en personlig och en social sak. Vissa minnen tillåts blekna medan andra främjas. Det primära sättet att främja minnen är genom att konstruera

platser, vilket byggandet av monument är ett exempel på. Plats i sig kan enkelt kopplas samman med olika landskap, ex rituella och ceremoniella, och hur landskapet har påverkat val av plats. Ashmore (2008: 168) noterar att platser med ceremoniell eller rituell innebörd väljs utifrån egenskaper som åkallar en känsla av exempelvis vördnad, respekt eller skönhet. Dessa platser var antigen

1. Platser där naturliga transformationer kan ses, så som bergskedjor, vulkaner, branta dalar och raviner
2. Platser med abrupta övergångar i geologi, hydrologi, vegetation eller kombinationer av dessa
3. Ovanliga element som man plötslig stöter på
4. Utsiktsplats med dramatiska vyer

Dessa platser kan föreslå korsningar mellan det vanliga och övernaturliga världarna, vilket oftast identifieras som axis mundi eller världens centrum. Grottor, bergshöjder och vattendrag uppträder med särskilt frekvens i en sådan roll (Ashmore 2008: 168). Inom arkeologin har flera forskare märkt att valet av plats för exempelvis offerplatser och gravar utmärker sig från landskapets övriga topografi. Bradley (2000) påpekar i *An archaeology of places* att samiska offerplatser befinner sig främst på kullar, berg, invid sjöar etcetera som alla skiljer sig från det omgivande landskapet. I samband med sin forskning av rösen i Södermanland noterade Théeden (2004) att rösen är placerade på till exempel bergshöjder, på öar, eller vid kusten. Hon menade att dessa platser valdes för att de kunde ses som platsmarkörer i landskapet som hörde samman med att skilja kaos från kosmos och då placerats vid symboliska samt mentala gränser i landskapet. Dessa platser menar Théeden (2004), är liminala zoner. Liminala zoner och begreppet liminalitet återkommer ständigt vid undersökningar av rösenas placering i landskapet. Ordet, liminal, kommer ursprungligen från latinets tröskel och relaterar till eller är ett mellantillstånd (McCay 1947: 8). Inom landskap handlar liminalitet ofta om övergångszoner, platser där man kunnat ha en fot i båda världarna.

3. Bakgrund

Bakgrunden till studien är strukturerad på så sätt att den inleder med att presentera Gotlandsbronsålder, för att sedan lyfta fram det två monumental fornlämningarna från bronsåldern, rösen respektive skeppssättningar. För att i den sista delen kortare gå igenom Gotlands landskapsutveckling och tidigare forskning kring strandlinjeförskjutningen, samt hur den littorinavallen har använts för att studera strandlinjen. I kapitel 4, kommer också den röseforskning som gjorts på fastlandet att presenterats.

3.1. Bronsåldern på Gotland

Ett vanligt begrepp som används inom europeisk arkeologi är nordisk bronsålder, 1700 f.Kr.-500 f.Kr. Namnet syftar på den delvis gemensamma materiella kulturuttryck som fanns i dagens Nordtyskland, syd- och mellan Skandinavien samt delar av norra Skandinavien och sydvästra Finland. Bronsåldern är uppdelad i ett periodsystem (Period I-VI) som bygger på den typologiska uppdelningen av föremål som gjordes av Oscar Montelius. Bronsåldern är känd för långväga kontakt nät, hällristningar och de monumental gravarna. Mycket av den forskning som gjorts kring bronsålderns samhällsstruktur tenderar att fokusera på gravhögar, stenrösen och hällristningarna. Detta har lett till att mycket av den bronsåldersforskningen som gjorts har bortsett från exempelvis bosättningar, eftersom dessa inte syns i samma utsträckning som gravarna och hällristningarna. En liknande situation finns på Gotland, vilket har gjort att forskningen kring bronsåldern på Gotland bitvis kan beskrivas som problematisk (Wehlin 2013: 15; Martinsson-Wallin 2010: 65).

På Gotland är det rösen och skeppssättningarna som syns, vilket kommer presenteras under 3.1.1 respektive 3.1.2, medan högar inte är lika förekommande på ön. Victor (2002: 47) menar däremot att skillnaden mellan rösen och högar inte är idémässig utan att det enbart är material och konstruktionsmässigt som de skiljer sig åt. Widholm (1998: 95) är av liknande uppfattning men menar att den konstruktionsmässiga skillnaden har att göra med var monumentet byggts, rösen tenderar att förekomma där det finns sämre förutsättningar för grästorvsutbrytning. Den största skillnaden mellan rösen och högar är att den senare är täckt av torv. Den största gravhögen på Gotland är Bjärshögen som ligger i Norrlanda socken på Gotlands mellersta östkust. En annan bronsåldershög är Häffinds i Burs socken. Denna hög, som har undersökts, visade sig innehålla en hällkista täckt av ett röse, som senare täckts av ett torvlager. De begravda individerna har daterats till sen neolitisk tid och äldre bronsåldern (Fraser *et al.* 2017: 333).

Andra kända bronsåldersfornlämningar på Gotland är hällristningar. På Gotland finns tre kända hällristningslokaler, en i Lye socken, en i Lärbro socken och en i Fårö socken. Hällristningen i Lye är den minsta av dem och på hällen förekommer två motiv, skålgropar och fotsulor. Hällristningen på Fårö består av fyra säkra motiv, skepp, skålgropar, svärd och djur samt ett antal fragmentariska ristningar. Fårö ristningen är idag placerad vid ett mindre vattenområde cirka 2,5 km från kusten. I Lärbro återfinns den största och den mest kända hällristningslokal av de som finns på Gotland. Där återfinns fyra olika motiv fotsulor, skepp, skålgropar samt yxor (Bergqvist 2018: 8–13). Lärbro ristningens äldsta del dateras till senneolitikum-bronsåldern utifrån vapen och skeppsbilderna, skålgroparna och fotsulorna är troligtvis yngre. För att ristningen skulle bevaras bättre har den täckts med jord. Det mest framkommande hällristningsmotivet på ön är skålgroparna/älvkvarnarna som förutom att finnas på hällristningar också återfinns som ensamt motiv i närheten av exempelvis rösen. En

anledning till att så få hållristningar har påträffats har härletts till att kalkberggrunden enkelt vittras (Hallin 2002: 25–26).

Att bosättningar på Gotland inte har påträffats i samma utsträckning som exempelvis gravhögar, rösen och skeppssättningarna är egentligen inte så konstigt då de sällan syns ovan mark. Ser man till fastlandssverige var det inte förrän på 1970-talet som de första spåren av bosättningar från bronsåldern påträffades, då de större ytavbanade utgrävningar blev vanligare. Detta har däremot inte hindrat bronsåldersforskare på Gotland från att tolka vad bristen av bosättningslämningar på ön betyder. Bland annat presenterade Nylén (1959: 10) idén om att bronsåldersmänniskorna på Gotland hade säsongsbosättning, likt den som fanns under stenåldern. Rösen hade då använts som både offer- och kultplatser samt centrala samlingsplatser. Andra forskare har använt sig av skärvstenshögar för att kunna finna bronsåldersbosättningar. Anledningen till att skärvstenshögar har använts är för att de ansetts kunna indikera boplatser, på grund av de fynd, exempelvis keramik och ben från tamdjur, som har gjort i dem (Runesson 2010: 79; Wehlin 2004: 29). Enstaka stolphål har också påträffats invid skärvstenshögar, vilket har bidragit till tolkningen att skärvstenshögar kan indikera boplatser. Runesson (2014: 121) ställer sig däremot frågande till denna tolkning då vi inte med säkerhet kan säga att dessa stolphål är en del av en huskonstruktion. Runesson (2014: 121) menar i stället att skärvstenshögar kan ses som en indikation på att aktivitet har skett på platsen i stället för bevis på att bosättning finns i närheten, även om det ena inte utesluter det andra. De bosättningsspår som gjorts på fastlandet framkom under exploateringsgrävningar vilket inte har skett i samma utsträckning på Gotland. Bristen på exploateringsutgrävningar anses vara en av anledningarna till att få bosättningar från bronsåldern har återfunnits. Detta betyder däremot inte att det inte har påträffats spår av vad som kan anses vara bronsåldersbosättningar. Liffride i Alskog socken på östra Gotland samt Terra Nova området i Visby är exempel på sådana lokaler (se Runesson 2014). De fornlämningar som påträffats som tyder på boplatser är kokgropar, stolphål och härdar. Däremot har de dateringar som gjorts från ovan nämnda lämningar visat på ett tidsspänn från brons- till järnålder, vilket gör det svårt att veta vad som har identifieras.

Till följd av den utveckling som sker i och med det kontaktnät som bildas, införandet av metaller samt gravarnas monumentala karaktär har diskussioner om bronsålderns samhällsstruktur vuxit fram. En av de mest framträdande tolkningarna kring samhällsstrukturer under bronsåldern är att de växte fram ett stratifierat hövdingasamhälle under bronsåldern vilket då gravhögar och/eller rösen visade på. På Gotland är de främst rösen som legat i grund för tolkningen av samhällsstrukturen. Runesson (2010: 79) ställer sig frågande till tolkning av ett stratifierat hövdingasamhälle då hon anser att monumenten enbart kan ge data för generaliserade tolkningar av samhället. Wallin och Martinsson-Wallin (2018: 73–74) utgår också från rösen och dess storlek men föreslår att rösenas storlek speglar förhållandet mellan seniora och juniora grupper inom en släktlinje eller familjegrupper, eftersom det finns en konkurrens eller sammanhållning mellan familjebaserade sociala enheter. Vidare menar de att detta är ett uttryck för sociala distinktioner i rösemiljöerna. De föreslår att den seniora gruppen kontrollerade de interna frågorna (som reflekteras i rösen), som exempelvis användning av land och hav samt uppdelningen av territorier samtidigt som de anförtrodde de juniora medlemmarna av familjen till de externa kontakterna samt byteshandel (som reflekteras i skeppssättningarna).

Som tidigare nämnts utvecklades ett handelsnätverk som kopplade samman Europa och den eurasiska kontinenten. En av drivkrafterna bakom denna interregionala handel var det ständiga behovet av metaller, råvaror och varor som enbart var tillgängliga i vissa delar av Europa (Ling *et al.* 2019: 1). Wehlin (2013: 168; 2017) menar att utifrån det nätverk som fanns skedde det en förändring i den materiella kulturen i östersjöområdet runt år 1000 f.Kr. Denna utveckling sker på grund av en samstämmighet genom en uppsättning av delade och ömsesidiga intressen vilket kan förklaras med beroendet av metaller, däribland bronset. För att detta skulle vara möjlig krävs ett nätverk eller infrastruktur, och i fallet med östersjön ett maritimt sådant. Wehlin (2013; 2017) kallar detta för ett maritorium.

3.1.1 Rösen

På Gotland finns det rösen från några meter i diameter till 50 meter i diameter. Alla dessa anses inte tillhöra bronsåldern, vanligtvis dras gränsen vid 10 meter i diameter. Är röset över 10 meter anses det generellt att vara från bronsåldern, medan de som är mindre än 10 meter generellt anses ha byggts under järnålder. Är ett röse över 20 meter räknas det som ett storröse, Uggarderojr i Rone socken är Gotlands största röse med en diameter på 50 meter och en höjd på åtta meter. Antalet rösen på Gotland som tillskrivs bronsåldern är cirka 1000, varav 200 räknas som storrösen.

Som tidigare nämnts har rösen komplexa biografier, men generellt anses rösen ha konstruerats under tidig bronsålder, mellan 1700–1100 f.Kr. Fynd i form av exempelvis flintdolkar, tyder på att de börjat konstruerats under senneolitisk tid. Hällkistor har också påträffats i rösen där individerna har ¹⁴C daterats till senneolitisk tid. Tegerdal Hune (2018: 24) menar att av de 34 utgrävda hällkistor som hon undersökte från Gotland inom ramen för sin kandidat uppsats förekom 18 av dem i ett röse. Hällkistornas förekomst i rösen har lett till tolkningen att en del rösen från början var en hällkista omgiven av koncentriskastencirklar som under bronsåldern efterhand täckts över och då blivit ett röse (Martinsson-Walin & Wehlin 2017: 229).

Antalet rösen som har grävts ut är relativt få om man ser till antalet rösen som finns på Gotland. De utgrävningarna av rösen som har skett har däremot gett en bild av hur rösen har konstruerats, däremot kan strukturen variera från röse till röse. Majoriteten av rösen har åtminstone en kallmurad kantkedja, kallmuren tenderar att beskrivas på utsidan som jämn medan insidan är mer oregelbunden. Inne i botten av röset förekommer det ofta en hällkista, men placeringen i själva röset kan variera. Kistan riktning kan också variera men Franzén (2012:41) noterar att kistorna i röset var placerade i NO-SV, NNO-SSV eller nord-sydlig riktning. Rösets mantel är av sten, vilket i majoriteten av fallen består av gråsten men även mantel av kalksten förekommer. Enligt Stenberger (1942:45) är det vanligare med grå sten i södra och mellersta Gotland, medan på norra Gotland är rösen av kalksten vanligare. Kauparve som är belägget i norra Gotland i Lärbro socken räknas exempelvis som ett flisröse av kalksten.

Kauparveröset är ett av de få rösen på Gotland som har grävts ut och vid den arkeologiska undersökningen påträffades det två hällkistor. I en av kistorna ligger två begravda individer, en är daterad från mitten av bronsåldern medan den andra anses vara nerlagd något senare. I den andra hällkistan påträffades en man som också är daterad till mitten av bronsåldern utifrån den bronsfibula som hittades invid individen (Martinsson-Wallin och Wehlin 2017: 229). Att flera är begravda i rösen är inte ovanligt och det talas vanligtvis om primära och sekundära gravar. Hällkistorna anses vara den primära graven. Allt osteologiskt material som påträffas i rösen har inte bronsåldersdateringar. I både Hauröset och Stora Vikersröset har det påträffats ben från spädbarn i manteln av röset, tio respektive arton individer, dessa begravningar har tolkats vara sekundära och dateras till medeltida/historisk tid (Franzén 2012: 40). Vid de exploateringsutgrävningarna som genomfördes av Terra Nova grävdes bland annat ett röse ut. Detta röse, likt tidigare grävda rösen, visade sig innehålla flera gravar. I röset påträffades bland annat en brandgrav som utifrån föremål kunde dateras till yngre bronsåldern, period V. I botten av röset fanns det en kistkonstruktion där ytterligare en individ påträffades, detta var en inhumations grav till skillnad från tidigare omnämnda grav. Denna individ tolkades vara daterad till äldre bronsåldern, då gravskicket vid mitten av bronsåldern (1200-1100 f.Kr.) skiftar från skelettbegravningar till brandgravar (Wickman-Nydolf 2013; Wehlin 2014: 36).

Vid de gotländska rösen förekommer vanligen sydstenar, vilket Erik Nylén (1957) var först med att uppmärksamma. Fenomenet är utbrett bland det gotländska bronsålderrösen och det förekommer vanligtvis som ensamma monoliter, men också i par eller i grupp. Dess placering är ofta i anslutning till röset, syd eller sydsydväst om rösen. Martinsson-Wallin (2010: 4) menar att sydstenar vid storrösen är mer regel än undantag. Sydstenen är ofta en

större granitsten som ibland var åtföljd av en stensättning. De antas vara konstruerade under tidig bronsålder men tolkats ha använts som en rituell plats under en längre tidsperiod. Nylén (1993) menade att sydstenarna hade betydande roll i begravningsritualen som en offerplats till de döda under bronsåldern och tidig järnålder. Genom fallstudier utförda vid sydstenarna har Martinsson-Wallin och Wehlin (2017: 248) påträffat, vad som kan tolkas som rituell aktivitet, bland annat genom återfunna avslag av sten, framför allt flinta och kvarts.

3.1.2 Skeppssättningar

Skeppssättningar började konstrueras under mitten av bronsåldern. Morfologiskt och typologiskt delas skeppssättningarna in i fyra typer med vissa variationer (se Wehlin 2013:58ff). I skeppssättningar har det påträffats olika gravläggningar och brandlager, det som är vanligast förekommande är att det är endast de brända benen som finns kvar. Det förekommer också att benen har blivit nedlagda i en urna (i flera fall husurnor) eller annan typ av benbehållare som sedan har placerats i en stenkista i skeppssättningen (Wehlin 2013: 62).

De bronsfynd som har gjorts i skeppssättningarna är rakknivar, pincetter, sylar, halsringar med mera och de keramikfynd som gjorts är ofta olika typer av urnor. Fynden som påträffats i skeppssättningar har daterats typologiskt vilket har daterat lämningen till period IV-V vilket motsvarar 1100–700 f.Kr. De halsringar som påträffats har daterats till period VI det vill säga 700–500 f.Kr. Tolkningen har därmed varit att skeppssättningarna hade en brukningstid på cirka 400 år. Genom ¹⁴C dateringar som Wehlin (2013: 66) genomförde i sin avhandling, visade det sig att brukningstiden på 400 år var densamma, men att skeppssättningstraditionen inleddes under början av period IV, i stället för i mitten av den perioden och att traditionen tar slut i mitten av period V, i stället för i början av period VI. Victor (2002: 42) menar att skeppet som symbol troligen fick sin framträdande roll i slutet av äldre bronsåldern då kopplingen till en transformation mellan liv och död samt transformationsresandet till det andra blev starkare. Likt rösen är skeppssättningarna också placerade längst bronsålderns kustlinje och ligger de inte vid kusten så förekommer dem inåt land invid forntida sjöar och vattendrag. Wehlin (2013: 128) föreslår att vissa kluster av skeppssättningar går att finna vid kommunikativa lokaler i landskapet. Liknande tolkning har föreslagits om de tre hållristningslokaler som finns på Gotland. Tolkningen har presenterats utifrån både skeppssättningarnas och hållristningslokalernas association med kusten och/eller andra former av vatten.

Skeppet som symbol under bronsåldern är väl diskuterat, och för att förstå skeppssättningarnas symbolik har tolkningen av gravformen jämförts med skeppsmotiven från fastlandet, bland annat på hållristningslokaler och rakknivar. En av tolkningarna som har lyfts fram är skeppets association med döden. Denna association har bland annat gjorts genom fynd i gravar av rakknivar med skeppssymbolen ingraverad. En annan vanlig tolkning är skeppet som symbol för den dödes resa till underjorden (Bradley *et al.* 2010: 92-93). Thedéen (2004: 192) menar att skeppssymbolen kan förstås som ett gränfenomen eller som ett medium mellan de levande och de döda. Vidare menar hon att skeppet kan förstås i hållristningssammanhang som en gräns mellan slutet på döden och början på livet, livets skepp, medan vid rösen kan de förstås som en gräns mellan slutet på livet och början på döden, dödens skepp.

3.2. Landskapet

Gotland är Sveriges största ö med en yta på 3140 km², ön är relativt platt med en högsta höjd omkring 83 m.ö.h. Gotland har 80 mil kust där majoriteten av den södra och östra kusten är plan med klapperstens- och sandstränder, medan den västra och nordvästra delen av ön finns klippväggar som kan nå en höjd på 40 meter. Fenomenet med klippor förekommer även i den nordöstra, östra och södra delarna, men är då mycket mer spridda och begränsade. Både naturliga processer, som strandlinjeförskjutningen och mänsklig påverkan, som exempelvis dräneringar av våtmarker har påverkat öns landskap vilket har gjort att Gotland idag är väldigt olikt det Gotland som det såg ut under exempelvis bronsåldern. Andra skillnader mellan det

förhistoriska gotländska landskapet och dagens landskap, är att det förr bestod av flera öar, åtminstone under stenåldern. Bland annat var de sydligaste och nordligaste delarna av Gotland mindre öar (Strzelecki 2022: 5; Runesson 2014: 6).

Gotlands landskaphistoria började i slutet av Pleistocen när den första delen av ön reste sig ur havet efter den senaste istiden omkring 11 400 f.Kr. (Wallin och Martinsson-Wallin 2018: 66) Från ^{13}C och ^{14}C har data tagits fram som visar på viktiga miljöhändelser. Data stäcker sig från 9200–3800 cal BP och visar bland annat på en kortvarig köldperiod 8200 BP. Vidare visar data på långvariga klimatutvecklingar på Östersjöns utveckling från sötvattensjön Ancylus till det salthaltiga Littorinahavet. Under Littorina fasen inträffade flera transgressioner. När havet stod som högst under denna period bildades en strandvall som kallas littorinavallen. Transgressionerna påverkade inte enbart Gotland utan även andra regioner runt Östersjön. Däremot hade dessa händelser stor lokal inverkan på Gotlands topografi, samt dess terrestra och marina miljöer. Landhöjningar i kombination med fluktuerande globala havsnivåer påverkade mängden av vatten från Atlanten som nåde Östersjön, vilket orsakade en kedja av händelser som påverkade kustlinjens läge samt vattnets salthalt (Apel *et al.* 2017: 2–3). Strandlinjeförskjutningen har inte varit en konsekvent, kontinuerlig process utan det har förekommit progressioner och regressioner, vilket har gjort att Gotlands landmassa har fluktuerat i storlek, framför allt under yngre stenålder. Landhöjningen är mer tydlig i norr och ön lutar från väst mot öst (Wallin och Martinsson-Wallin 2018: 66). Eftersom landhöjningen har påverkat hur landskapet sett ut har det skett en del forskning om fenomenet.

Nordin (2011) undersökte den östra strandlinjen utifrån tre områden där han använde sig av littorinavallen för att undersöka möjlig förhistorisk strandlinje, vilket kommer att presenteras vidare under 3.2.1. Ett område var placerat i norra delen av ön då det är där landhöjningen har varit som störst, det andra områden var vid Gothem och in mot Lina myr. Sträckan mellan Gothem-Eskelhem utgör även en medelpunkt i skillnaden på landhöjningen mellan norr och söder. Det tredje området som han valde ut låg vid den sydöstra delen av ön. Nordin (2011) menar att strandlinjen under äldre bronsåldern var på den sydöstra delen 6,9 m.ö.h., den mellersta delen 9,2 m.ö.h., och i den norra delen 11,5 m.ö.h. I Barliaevs (2017) masteruppsats gjordes en paleografisk studie av strandlinjeförskjutningen på östra Gotland med Lina myr som undersökningsområde. Barliaev kunde inte presentera några exakta strandlinjer på grund av bristfälliga data. Däremot argumenterar Barliaev att strandlinjen vid cirka 1870 f. Kr. bör ha legat vid "the threshold" som separerar Lina myr och Gothemsån, vilket han menar ligger omkring 10,9 m.ö.h.

År 2009 genomförde Högskolan på Gotland en arkeologisk undersökning av stenvallen vid Gothemshammar, Gothem socken. Syftet med den arkeologiska undersökningen var att undersöka vallens ålder, utbredning och funktion. Vid denna undersökning genomfördes ^{14}C på de kol/benfynd som gjordes i och under stenvallen vilket bland annat indikerade aktivitet från 900–800 f.Kr. (Wallin *et al.* 2011: 41). Med bakgrund från undersökningsresultat och de dateringar som gjordes under utgrävningen 2009 presenterade Wallin och Martinsson-Wallin (2018) en rekonstruktion av stenvallen och landskapet i dess omgivning. Med hjälp av LiDAR data rekonstruerades strandlinjen till 10,6 m.ö.h och denna rekonstruktion visade att området bestod av vikar, uddar och små öar nära kustlinjen. Uvelius (2019) undersökte relationen mellan människa och miljö kring Lina Myr området i sin masteruppsats. I uppsatsen diskuterar Uvelius hur människan har använt sig av och påverkat landskapet från mesolitikum till järnåldern. Bland annat diskuterar han hur människan påverkat landskapet både omedvetet och medvetet genom införandet av djur till ön. Bland annat lyfter han fram hur vildsvin kan ha haft en mindre påverkan på området kring Lina Myr genom att de har bökat runt, vilket i sig har skapat mindre våtmarker (Uvelius 2019: 51). Uvelius lyfter inte fram några egna förslag på strandlinjer utan använder sig utav tidigare presenterade strandlinjer för området. Om man kort bortser från strandlinjen har det skett andra förändringar som har påverkat hur Gotland ser ut idag jämfört med hur det såg ut under tidigare tidsperioder. Under 1800-talet påbörjades utdikning och sjösänkning i förmån till jordbruksmarker på ön. Jämför man en karta från idag med en karta från 1700-talet kan man tydligt se stora arealer med våtmarker som idag inte längre finns.

3.2.1 Strandlinjen och Littorinavallen

Littorinavallen skapades genom de transgressioner som skedde i det littorinahavet (nuvarande Östersjön), vars maximum nåddes cirka 5000 f.Kr, vilket också är den högsta höjden av strandvallen. Den största förändringen syns i den nordöstra delen av ön medan den minsta förändringen syns i den sydöstra delen av Gotland, vilket indikerar en skillnad på 10–15 meter (Welin 2010: 94). Att använda sig av Littorinavallen som metod för att räkna ut strandlinjen utgår från att man räknar ut fornlämningens position i landskapet utifrån ett förhållande mellan dagens strandlinje och vallens höjd i landskapet i procent (Uvelius 2009: 8).

På Gotland har littorinavallen används för att rekonstruera strandlinjen. Lithberg (1914: 13–15) var den första att använda sig av Littorinavallen för att räkna ut stenåldersbosättningarnas placering utifrån den. Han menade att bosättningarna var placerade på 70% av Littorinavallen på den västra sidan av ön. Nihlen (1927) fortsatte detta arbete i sin avhandling om stenålders bosättningar på Gotland. Vidare inom stenålders forskningen på ön har Littorinavallen använts för att förstå strandlinjeförskjutningen på ön. Bägerfeldt (1992: 53) presenterar att vid de så kallade yxboplatserna, som traditionellt sätt tillskrivs mesolitikum, på öns östra sida hade lokalerna Vallstena Medebys II och Vallstena Nygårds, en lägsta nivå på 13,2 m.ö.h respektive 13,6 m.ö.h. Vidare presenterar han bland annat det gropkeramiska lokalernas lägsta nivå kring öns östra kust. Där Gothem, Västerbjers låg som längst 13,5 m.ö.h. Lau, Gumbalde låg som längst 10,7 m.ö.h., och Kräklingbo, Stenstugu låg som längst 14 m.ö.h. Bägerfeldt (1992: 53) noterar att variationerna mellan öst och västkusten för yxboplatserna är förhållandevis stora, vilket han menar kan beror på att lokalerna inte har varit strandbundna.

Rekonstruktioner av strandlinjen utifrån littorinavallen under bronsåldern har gjorts. Bland annat menade Hansson (1927) att strandlinjen under bronsåldern låg vid omkring 20% av littorinavallen. Med Hanssons rekonstruerade strandlinje ligger skeppssättningarna perfekt invid kusten, vilket har gjort att frågan har tagits upp om Hanssons strandlinje är rekonstruerad till yngre bronsålder. Sardén Johansson (2009) använde sig i sin kandidatuppsats av Hansson strandlinjerekonstruktion, samtidigt som hon gjorde en utifrån Uggarderojrs placering då hon ansåg att Hanssons strandlinje vara för låg för den äldre bronsåldern. Strandlinjen utifrån Uggarde indikerade att strandlinjen låg på 47% av Littorinavallen vilket skiljer sig en del från Hanssons. Nordin (2011) utgick från Sardén Johanssons (2009) strandlinje för Uggarde men menade att den var på 46% av Littorinavallen i stället för 47%. Sardén Johansson (2009) och Nordin (2011) menar att Littorinavallen i Uggardeområdet ligger 16 m.ö h. medan röset Uggarderojr ligger 7,5 m.ö.h. Antalet procent som 7,5 är av 16 blir därmed 46,88%, vilket Sardén Johansson (2009) valde att avrunda till 47%. Nordin (2011) använde sig av samma uträkning men utgick från att Uggarderojr var placerad 7,4 m.ö.h. vilket blir 46,25% av littorinavallen. Uggarderojr ska då ha legat ett tiotal meter från havet.

4. Rösen och landskapsstudier. En utblick

Rösen har konstruerats längs i princip alla fennoskandinaviska kuster samt i inlandet i Syd- och mellan Sverige (Ojala 2016: 83; Ramqvist 2017: 95). I Sverige finns omkring 15 000 gravrösen och majoriteten av dem är daterade till bronsåldern. Ser man till placeringen av rösen i landskapet förekommer de både i inlandet och nära kusten i södra samt mellersta delen av Sverige. De största koncentrationerna av rösen i södra delarna av Sverige återfinns i norra Bohuslän, Västergötland, centrala och längs norra smålandskusten. Sveriges största röse, Kiviks röset, återfinns däremot i Skåne, och är 75 meter i diameter (Goldhahn 2009:359). Det råder olika åsikter om vilken datering Kiviks röset har men en majoritet menar utifrån hållbilderna i röset samt ^{14}C datering av de begravda individerna, att röset konstruerades under bronsålderns period II (Toreld och Andersson 2015: 24).

Dahlin (2014) skriver om rösemiljöer, i sin avhandling om Misterhult, Småland. Han menar att rösens placering i Misterhult i majoriteten av fallen är placerade på bergskrän eller bergsklackar men förekommer även i neddragna lägen av höjderna. Det största röset i området har en diameter av 26 meter och var placerad på en ö. Vidare menar han att det i Misterhults innerskärgård finns rösen placerade på öarna men när det byggdes var öarna såpass små att det knappast kunnat vara befolkade. Dahlin diskuterar också om kuströsen och dess synlighet, att med mindre vegetation och högre vattenbestånd var det troligen enklare att se dem på långt håll (Dahlin 2014: 167–168). Nord (2009: 224) argumenterar för att de tidiga bronsålderns monumenten, däribland rösen, var placerade på platser nära havet i en högre utsträckning än senare gravtyper. För att kunna ge belägg för argumentet gjorde hon en viewshed analys på bronsålderns monumenten på Bjärehalvön. Analysen visade att de inte fanns någon större skillnad i monumentens placering gentemot havet under de olika tidsperioderna. Däremot är bronsålderns monument oftare belägna högre upp i landskapet vilket ger dem en panoramabild av havet.

Gerdin (1999: 67ff) utgår från rösenas placering i Tanum och menar att deras placering högre upp i landskapet visar på en vertikal rumsuppfattning till skillnad från vår tids horisontella. Den vertikala rumsuppfattningen i samband med rösenas belägenhet på berg samt uppfattningen om solens upp- och nedgång i förhållande till horisonten är uttryck för den religiösa föreställningen i bronsålderssamhället. Thedéen (2004: 191) är av liknande åsikt, att rösenas placering på berg, betonade de vertikala i landskapet, vilket under sen bronsålder övergick till att vara mer horisontell. Det vertikala landskapet har satts i relation till fornlämningarnas placering i landskapet, hållristningar finns längst ner, placerade vid strandzonen, skärvstenshögar finns en bit upp på moränmarker och åker impediment medan rösen placerade sig högre upp på bergshöjder eller åsryggar (Thedéen 2004: 22). Gerdin (1999: 67ff) menar att rösenas placering i närheten av vatten är ett medvetet val som kan anknytas till en i stort sett universell uppfattning om vatten som kaos eller prekosmisk tillstånd och hur ett ordnat kosmos föds ut vattnet.

I norra Sverige förekommer rösen enbart längst kusten. Denna förändring sker enligt Holmström (2023: 1) norr om Dalälven. Längst den norrländska kusten finns det uppskattningsvis runt 2000 kända rösen. Under bronsåldern byggdes rösen i Norrland nära stranden men idag på grund av landhöjningen är de placerade runt 25–45 meter över havet. I de norrländska ovala och/eller runda rösen förekommer det cirka 2–3 meter stora hållkistor vilka också har använts för att datera rösen. Det förekommer också ovala långrösen som innehåller flera hållkistor efter varandra (Ojala 2016: 83; Baudou 1959: 161). I Dalarna återfinns en typ av röse som skiljer sig från det kustnära mönstret och är i stället placerade på markanta höjder en bit från närmsta vatten. Dessa kallas för klackrösen eller bergsrösen och har

enligt Wehlin (2017: 62) liknande uttryck som de kuströsen som finns längs östersjön. Vidare menar Wehlin (2017: 63) att rösen i Dalarna har som gemensamt att det är placerade på vackra, framträdande, platser med vida vyer.

Holm och Larsson (2018: 7) visar bland annat en rekonstruerad strandlinje från Sikeå i Västerbotten där flera rösen hamnar utanför kusten på mindre öar. De tolkar rösenas placering på öar som att de är det dödas territorium, medan bosättningarna fanns på fastlandssidan. Westerdahl (2005: 30–31) menar vidare att det inte finns några tecken på bosättning i rösenas närområde i norra Sverige medan Dahlin (2014: 91) menar att det finns två typer av placeringar av rösen i Sverige, antingen är de exponerade mot kusten eller så är det exponerande mot de inre dalgångarna och bosättningsområdena. Artelius (2005:692–693) menar att rösenas placering i landskapet har sammankopplats med tolkningarna kring centralitet och bosättningar. Rösenas placering i förhållande till bosättningar kan användas till att datera rösen till antingen järnåldern eller bronsåldern, då placeringsmönstret ser olika ut under de två tidsperioderna. Ser man till bronsålderns rösen ligger den samtida bebyggelsen en bit bort, däremot har det enligt Artelius (2005: 694) påträffats fynd vid arkeologiska undersökningar i Ångermanland och Hälsingland som motbevisar detta. Han noterar även att rösen återfinns i speciella lägen och omgivningar, oftast som stråk längs höjder, vilket enligt honom kan tolkas som bronsålders bosättningsområdets utbredningsområde.

Rösen och dess relation eller icke relation till hållristningar är också något som lyfts fram inom både röse- och hållristningsforskningen. Ling (2008: 113) menar att i Bohuslän om man jämför högar och stensättningar med rösen, finns det ett närmare rumsligt samband mellan högar, stensättningar och hållristningar än rösen. Däremot har flera av dessa högar daterats till romersk järnålder och är därmed inte samtida med hållristningarna. Hållristningar har också påträffats i rösen som i fallet med Kiviks röset, där det finns större stenblock med ristningar och i ett röse i Hjortekrog, Småland påträffades det vid utgrävning hållristningar under röset (Goldhahn 2009: 169; Widholm 1998: 71–74). De två hållristningsmotiv som vanligtvis kopplas till rösen är skeppet och skålgroparna. Skeppets koppling till röset är dels baserat på de rakknivar med skeppsmotiv som påträffats i gravar, vilket har lett till vidare tolkningar om att de kan symbolisera de dödas skepp, vilket den döda färdas med för att ta sig till dödsriket. Skålgropar vid rösen har bland annat tolkats som att de visar på antalet begravda på ett gravfält och dess placeringar (Foss och Johannsen 2018: 37).

5. Analys

Analysen är uppdelad i två delar, den första delen berör hur strandlinjen under tidig bronsåldern kan ha sett ut samt hur rösen placerats i relation till kusten. Den andra delen fokuserar på rösenas placering i landskapet.

5.1 Strandlinjen

Idag ligger majoriteten av rösen i närheten av de gotländska kusterna, både den östra och västra, även om dagens placering skiljer sig ifrån vad den var under bronsåldern när rösen låg ännu närmare kusten. För att kunna rekonstruera strandlinjen har kusten blivit uppdelad i mindre delar för att kunna skapa en helhetsbild av hur strandlinjen kan ha sett ut under bronsåldern. För att kunna genomföra en strandlinjerekonstruktion har dels rösets placering utifrån Littorinavallen använts, dels tolkningen av rösenas placering invid kusten. En aspekt som har använts vid rekonstruktionen av strandlinjen är storrösenas placering i landskapet, det vill säga rösen över 30 meter i diametern. I *Tabell 2* nedan presenteras de rösen med en diameter över 30 meter samt i *Tabell 3* presenteras strandlinjen kontra littorinavallen längst Gotlands östra kust.

Tabell 2 storrösen på Gotland i förhållande till socken, storlek, placering och traditionella namn. Har det en * är det placerade på ett gravfält. Information från FMIS

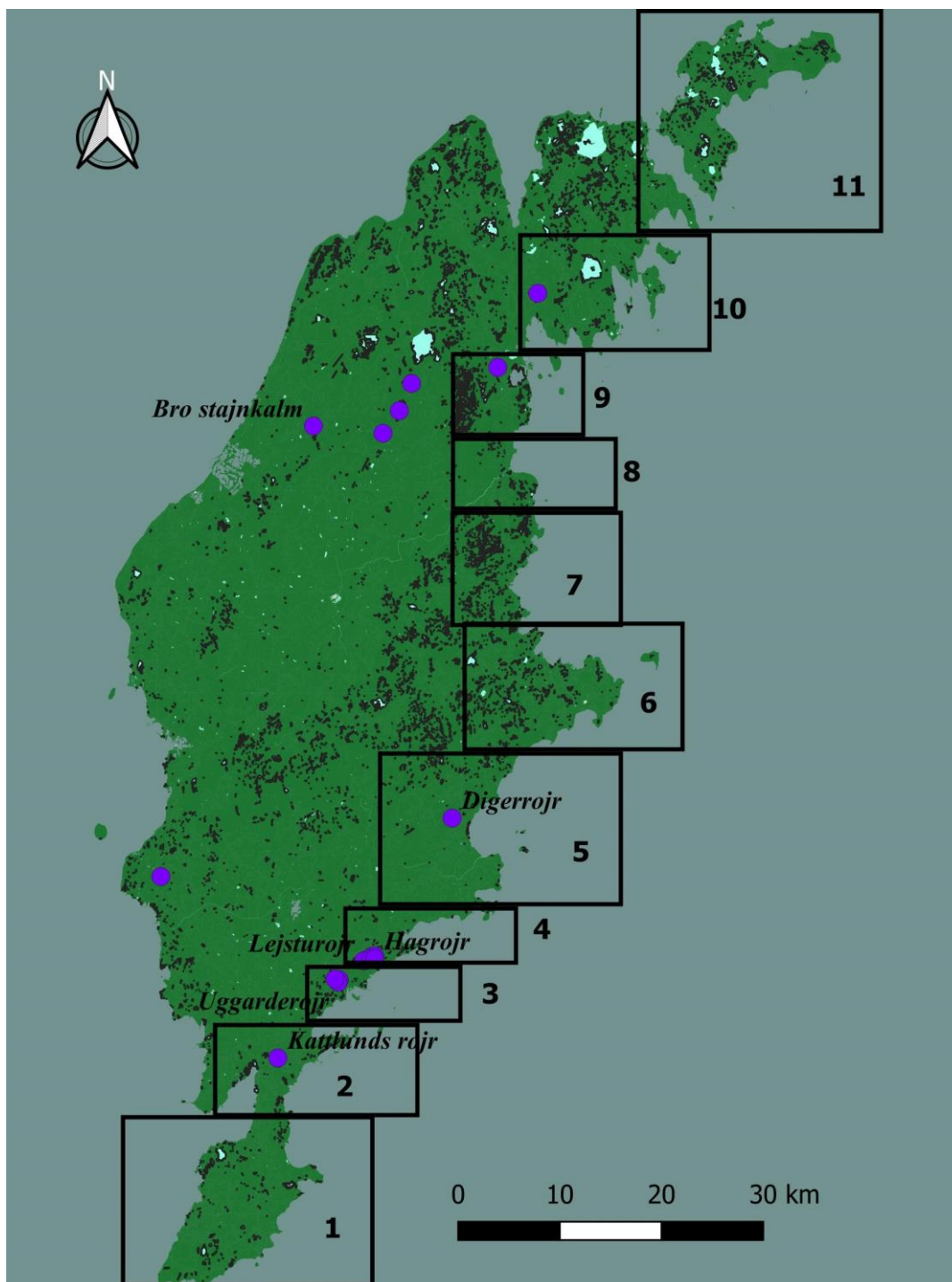
Röse	Storlek (m)	Placering i landskapet	Namn på röset
Rone 10:1	50	Svag höjdrygg, omgiven av sankmark	Uggarderojr
Rone 15:1	35	I åker, Moränlera	
Bro 35:1	38	Flack kalkgrund	Bro Stajnkalm
Grötlingbo 3:1	30	Svagt VSV-sluttande grusmark	Kattlunds rojr
Garde 1:1	35	Flack sydslutning sandmorän	Digerrojr
Rone 25:1	30	Alvarsmark	
Rone 89:1	35	Flack sandjord i gles skogsmark	Hagrojr
Rone 88:1	38	igenväxande betesmark, omgivande åkermark	Roirakerrojr
Rone 113:1	40	Flack sandjord	Lejsturojr
Rone 92:1	32	Flack, stenig grusmark	
Rone 95:1	31	Flack grusmark	
Hejnum 42:1	30	Plan kalkhallplatå	
Lärbro 79:1	31		
Fole 28:1	32	Plan hällmark	
Boge 11:1	30		
Eksta 21:1	30	Plant område	
Fole 71:1	30	Låg moränplatå	
Anga 54:1	35	Hällmark	Vite rojr*

Eskelhem 19:1	37	Svagt sluttande flack mark	Ullviarrojr*
Gothem 111:1	31	Mindre kalkmarkshöjd	Masterrojr*
Havdhem 33:1	36	Mindre åsrygg i flack grusmark	Nisserör, Kvinngardråir*
Anga 44:1	40–45	Flack moränmark	Båticke*

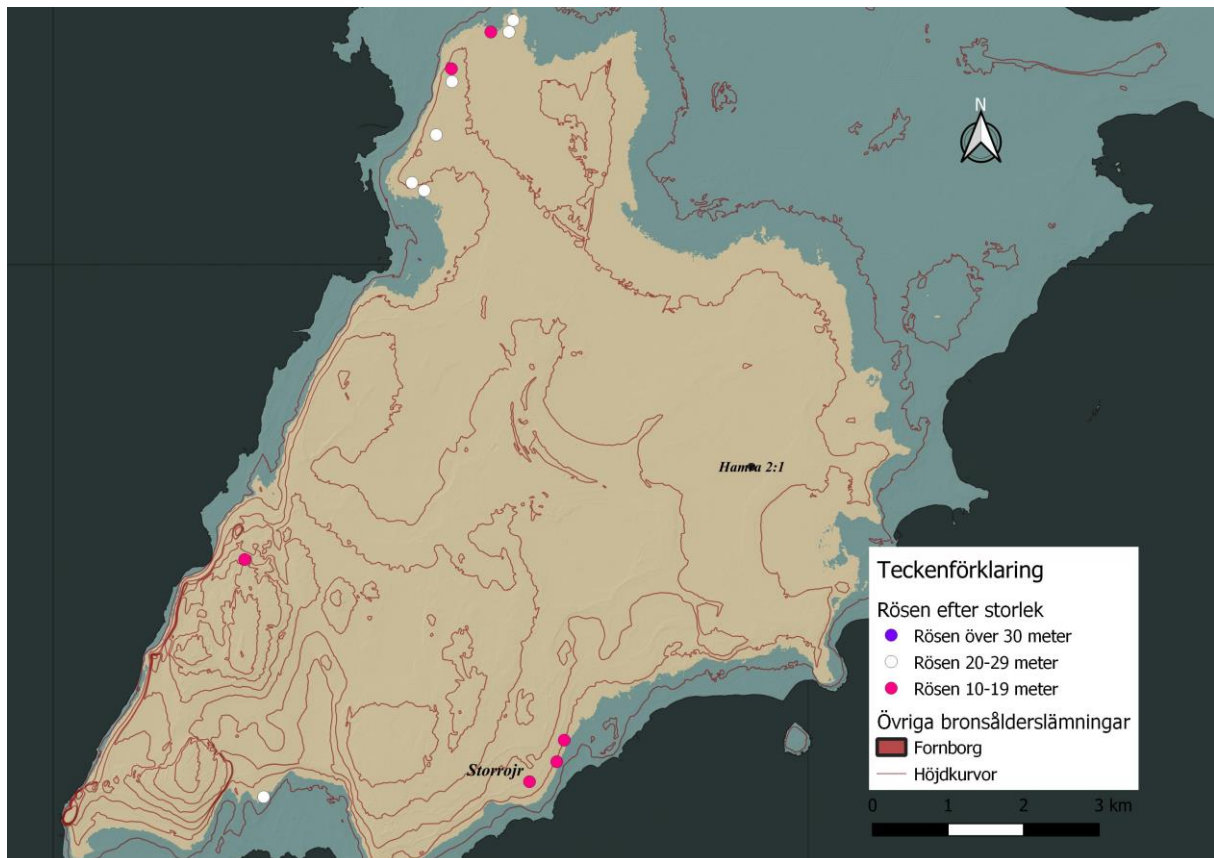
Tabell 3 Indikerar vilken höjd littorinavallen legat i olika socknar från söder till norr och på vilken höjd utifrån Uggarde som strandlinjen kan ha legat under äldre bronsåldern

Plats	LG (ca)	Uggarde 47%
Sudret	10 till 15	4,7 till 7
Rone socken	16	7,5
Katthamarsvik	15 till 20	Mellan 7,5 - 9,4
Burs Socken	20	9,4
Lina Myr	20	9,4
Slite	25	11,5
Lärbro	25	11,5
Fårö	25	11,5

Tabell 3 presenterat ungefär var strandlinjen gick under tidig bronsålder däremot har det presenterats annan data som tyder på att strandlinjen har sett annorlunda ut. Exempelvis presenterade Wallin och Martinsson-Wallin (2018) ett förslag om att strandlinjen kring Lina myr under yngre bronsålder kan ha varit omkring 10,6 m.ö.h, vilket är baserat lägsta delen av stenvallen i Gothem, som tidigast kan dateras till mellersta bronsåldern. Utgår man från denna strandlinje borde äldre bronsålderns linje således ligga ännu högre. Strandlinjen som presenterats av Wallin och Martinsson-Wallin (2018) skiljer sig cirka 1 meter från den strandlinje som presenteras i Tabell 3. Om denna strandlinje stämmer borde strandlinjen rimligtvis vara högre vid Lina Myr under den tidiga bronsåldern än det som presenteras i tabellen ovan. Rekonstruktionen kommer att börja i söder för att stegvis ta sig norrut, vilket betyder att den östra kusten kommer att delas in i elva mindre delar för att underlätta analysarbetet (se Figur 1 för uppdelningen)

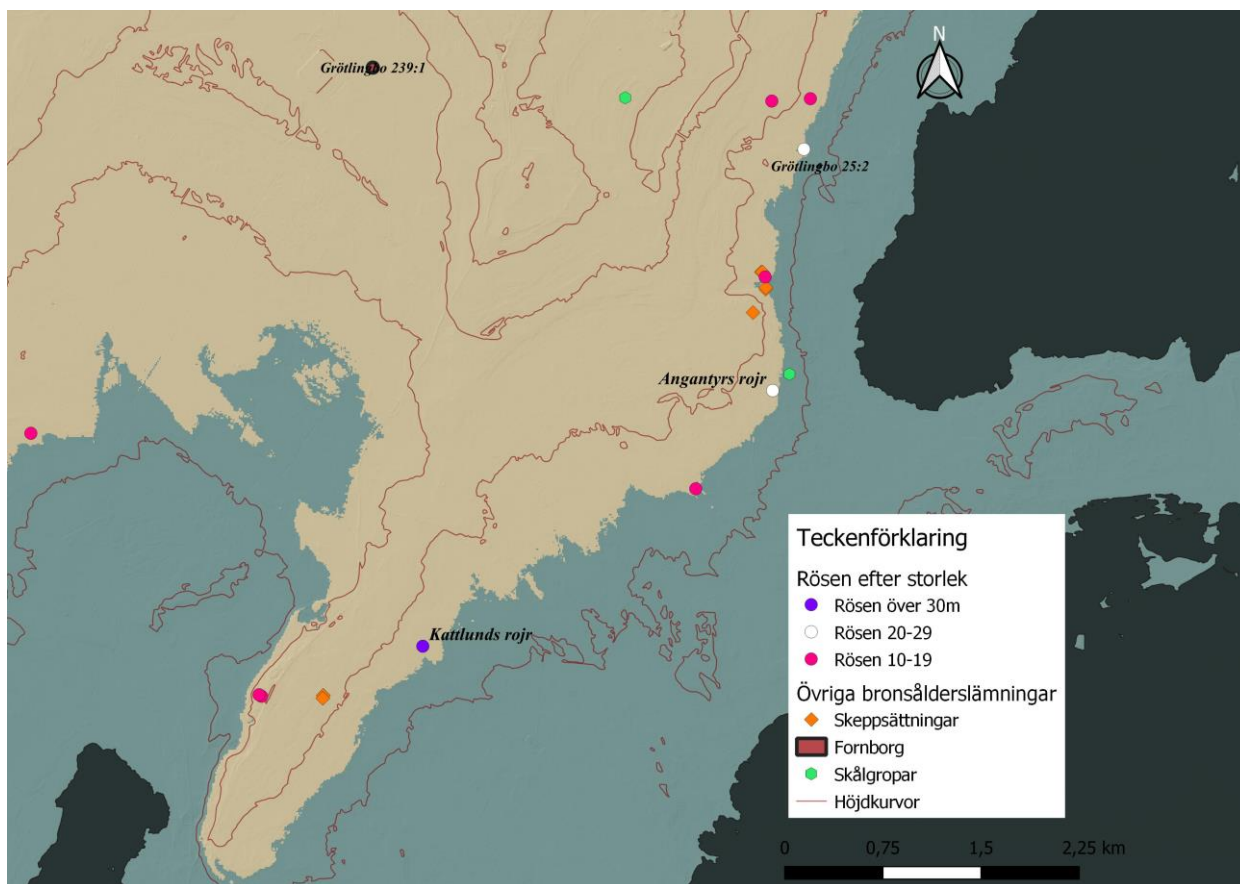
Figur 1 Överskikts bild över hela Gotland samt de indelningar som gjorts för analysarbetet, i ordning de presenteras. De lila prickarna är de rösen över 30 meter som är med i uppsatsen

Figur 2 Sudret, med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h. Det mörka indikerar dagens strandlinje

I den sydligaste delen av ön har strandlinjen blivit rekonstruerad till 7,5 m.ö.h. Enligt den uträkning som presenterades i *Tabell 3* borde strandlinjen enligt Uggarderojrs placering gentemot littorinavallen ha legat någonstans mellan 4,7–7 m.ö.h. I området som syns i *Figur 2* finns de inga rösen som är över 30 meter däremot finns det sju rösen som är mellan 20–29 meter i diameter och flera av dessa rösen är placerade 10 m.ö.h. 20–29 meter rösenas placering ledde till att strandlinjen rekonstruerades till 7,5 m.ö.h. eftersom rösen kan antas ha konstruerats när de legat vid kusten.

Under bronsåldern verkar den sydligaste delen av ön ha varit en egen ö med mindre öar mellan sig och övriga Gotland. Det verkar däremot inte förekomma några andra bronsålders lämningar på öarna mellan den sydligaste ön och resterande Gotland. I området som syns i *Figur 2* finns det 13 rösen varav sju rösen är mellan 20–30 meter i diameter resterande sex är mellan 10–19 meter i diametern. Majoriteten av rösen finns i det nordligaste området av ön och det är även där majoriteten av rösen mellan 20–30 meter finns. I *Figur 2* syns också en fornborg, Hamra 2:1, som inte är närmare arkeologisk undersökt. Fornborgen ligger i inlandet så även om den hade varit daterad hade den inte påverkat strandlinjerekonstruktionen.

Figur 3 Grötlingbo socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.

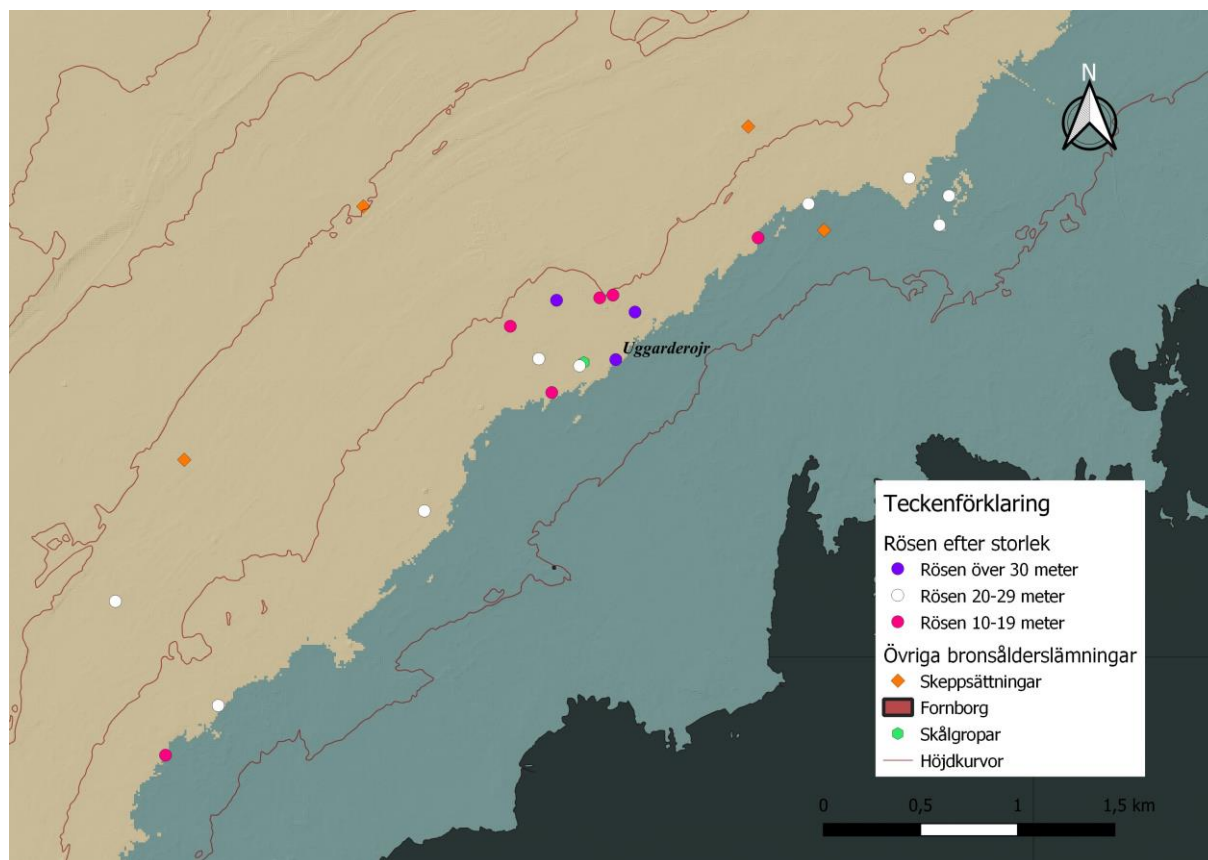
Strandlinjen i *Figur 3* är också rekonstruerad till 7,5 m.ö.h utifrån Uggarderojrs placering gentemot littorinavallen. På kartan syns 7 rösen, varav ett röse över 30 meter, två rösen mellan 20–30 meter samt tre rösen mellan 10–19 meter. Kattlunds rojr, vilket är det sydligaste och största röset i *Figur 3*, har ”grävts” ut 1826 av N.J Ekdahl, som påträffade brända ben och kol. Något öster om mitten finns det en grop på cirka 3–4 meter i diameter som utgör en rest från denna utgrävning (Fornsök hämtad 2024-04-07). Angantyr's rojr som är 29 meter i diameter har också grävts ut och då hittades en bronsdolk, som enligt Fornsök är daterad till äldre bronsåldern medan Statens Historiska Museum, där föremålet idag förvaras, enbart skriver att den är daterad till bronsåldern. Däremot om dolken från Agantyr's rojr daterad till äldre bronsåldern kan den ge belägg för att strandlinjen kan ha legat runt 7,5 m.ö.h då röset ligger invid strandkanten.

Majoriteten av rösen som syns i *Figur 3* hamnar invid kusten, undantaget är ett röse som hamnar cirka 300 meter bort från den rekonstruerade strandlinjen. Jämför man med övriga bronsålderslämningar i området så hamnar skeppssättningarna på land. Däremot hamnar en skålgropslokal och en fornborg i havet. Fornborgen Grötlingbo 25:2 består av en huskonstruktion och vallkonstruktion, däremot är det bara huskonstruktionen som är med i *Figur 3*. En begränsad undersökning vid fornborgen har gjorts där en skärvstenshög grävdes ut och daterades via C¹⁴. Kolet daterades till Vendeltid medan de brända benen daterades till folkvandringstid, vilket därmed förklarar fornborgens placering, i och med att den är byggd under

Figur 4 SGU:s strandlinje vid Grötlingbo socken

järnålder (Fornsök 2024-05-23). Jämför man den strandlinje som gjorts via littorinavallen med den från SGU (se *Figur 4*), är Kattlundsrojr och ett av 10–19 rösen längre in från kusten än vad de är vid den rekonstruktionen som gjorts i uppsatsen.

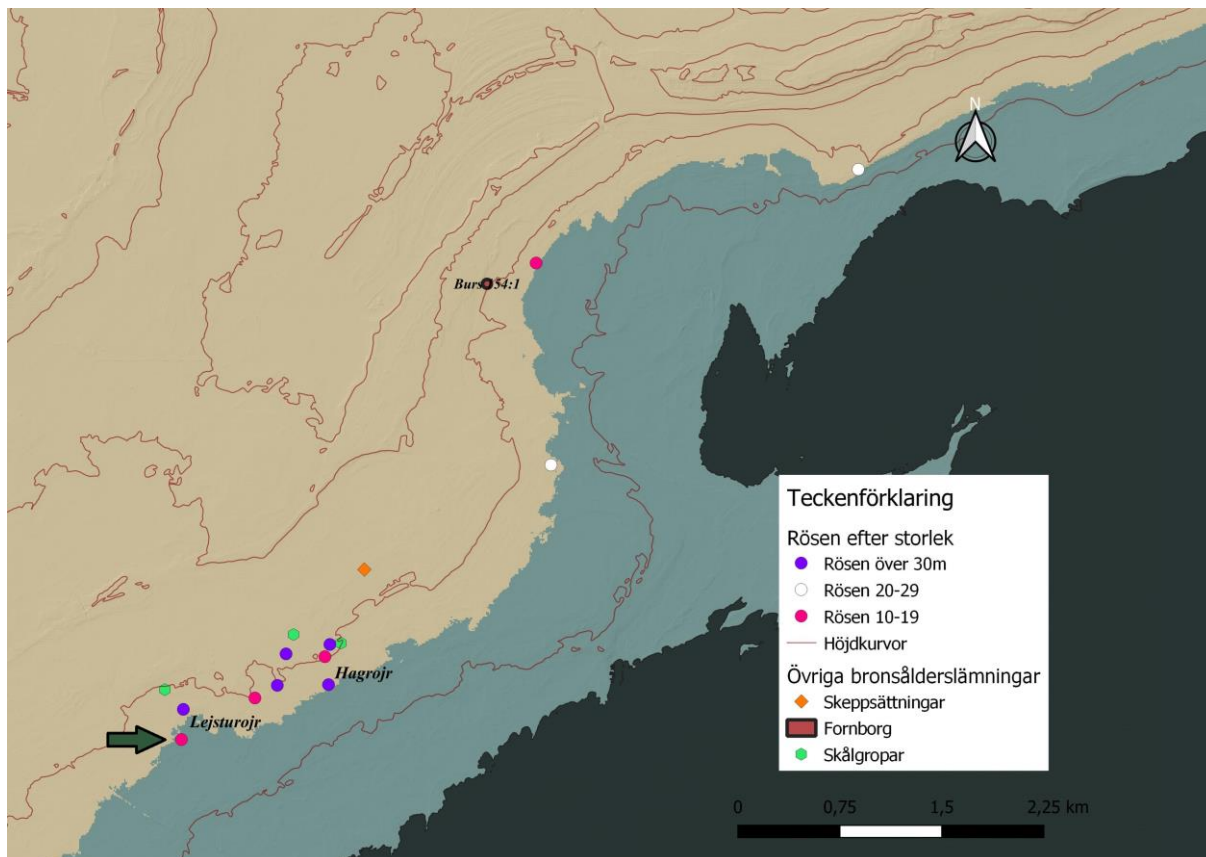

Figur 5 Eke och Rone socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.

Strandlinjen i *Figur 5*, är rekonstruerad till 7,5 m.ö.h. utifrån Uggarderojrs placering i relation till littorinavallen. I *Figur 5* syns 18 rösen, varav tre rösen med en diameter över 30 meter, nio med en diameter mellan 20–30 meter samt sex rösen med en diameter mellan 10–19 meter i diameter. Två rösen hamnar utanför strandlinjen, men verkar i stället hamna på mindre öar. Rösen som finns placerade runt Uggarderojr förhåller sig troligen mer till huvudröset än till strandlinjen, varvid de i stället omgärdar eller på något vis omringar Uggarderojr.

Inget av rösen som syns i *Figur 5* har blivit arkeologiskt undersökta, däremot har en stensättning och en skärvtenshöj i syd till sydväst omkring Uggarderojr grävts ut och daterats till 1450–1190 f.Kr. respektive 1440–1130 f.Kr. (Martinsson-Wallin och Wehlin 2010: 27). Dateringarna från skärvtenshöjen och stensättningen visar att det pågick aktiviteter i området runt Uggarderojr under den äldre bronsåldern. Vid ett stort sydstensblock som är placerat vid rösets kant har det återfunnits skålgropar, vilket också tyder på rituella aktiviteter på platsen. Det har presenterats en annan strandlinje i området av Nordin (2011: 20) som menar att strandlinjen under mitten av äldre bronsåldern låg kring 6,9 m.ö.h. Vid denna strandlinje hamnade däremot Angantyröröset (vilket ses i *Figur 3*) ute i havet, vilket Nordin (2011) tolkar som att röset byggdes under en senare tidsperiod. I fallet med analysen i denna uppsats samt den rekonstruktion som har gjorts, hamnar inte Angantyröröset utanför strandlinjen, vilket kan ha att göra med att den data som har använts vid Nordins (2011) rekonstruktion har varit mindre precis än den som finns att tillgå idag. Både denna uppsats samt Nordins uppsats använder sig av höjddata från lantmäteriet, vilka har uppdaterats sedan Nordins uppsats skrevs. En annan faktor som kan spela in är att Angantyröröset har grävts ut och att dolken som påträffades vid utgrävningen kan vara daterad till äldre bronsåldern, vilket också kan motsäga att röset byggdes under en senare tidsperiod.

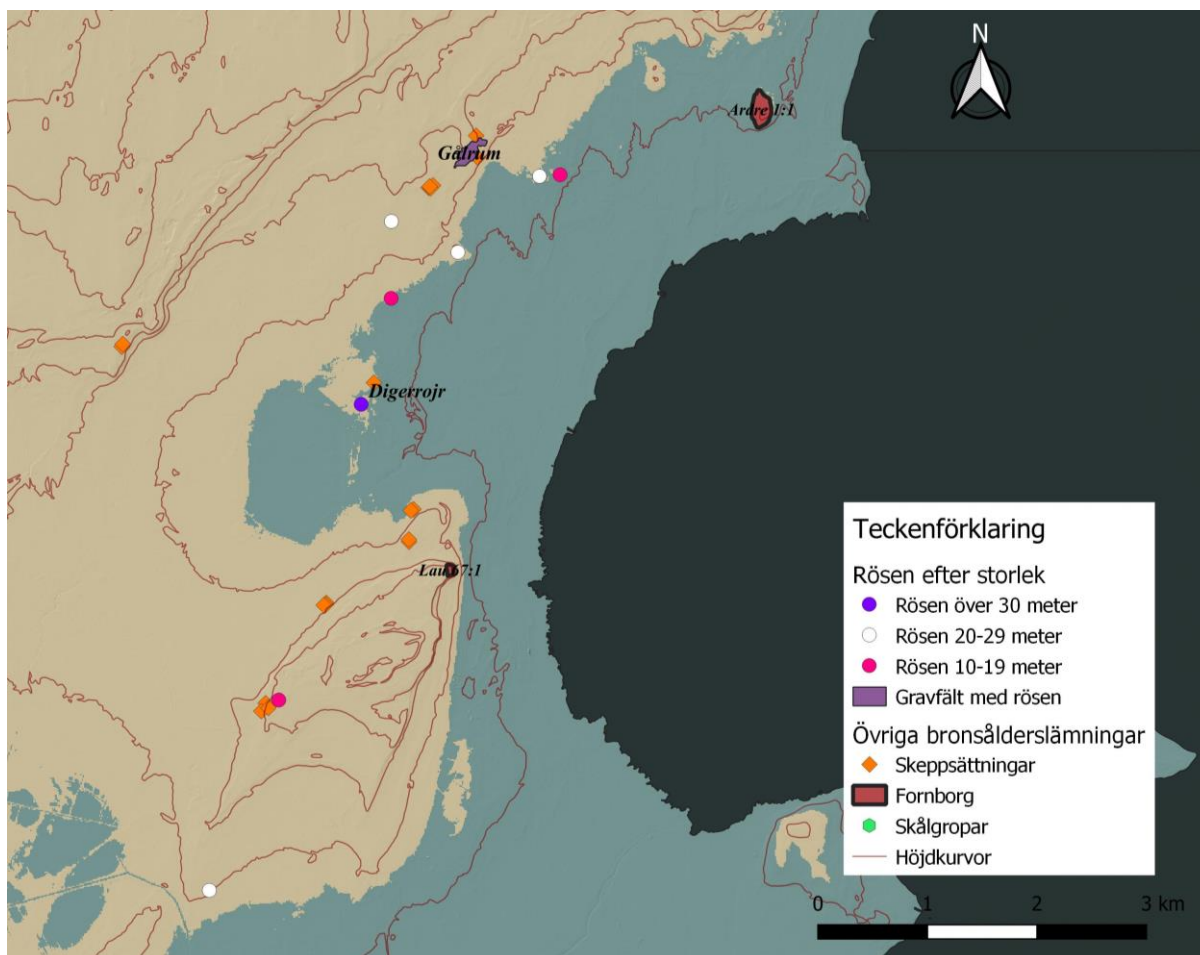
Jämför man med andra fornlämningar i området som har datering till bronsåldern, hamnar en skeppssättning ute till havs men som tidigare nämnt byggdes de under senare delen av bronsåldern vilket gör att det inte påverkar den rekonstruerade strandlinjen. De övriga skeppssättningslokalerna i området är placerade högre upp i landskapet. Den sista fornlämningsgruppen i området är en skålgropslokal som ligger invid ett röse som är mellan 20–29 meter i diameter.

Figur 6 Rone, Burs och När socken med strandlinje rekonstruerad till 7,5 m.ö.h.

Strandlinjen som finns illustrerad i *Figur 6* är rekonstruerad till omkring 7,5 m.ö.h utifrån Uggarderojr's placering. I området syns 11 rösen varav fem av dem har en diameter över 30 meter, två rösen har en diameter mellan 20–30 meter, samt fyra av dem har en diameter mellan 10–19 meter. Inget av rösen i området har undersökts arkeologiskt. Två rösen, Lejsturojr och Hagrojr, är placerade längst strandlinjen. Hagrojr likt Uggarderojr har flera rösen placerade i sin närhet, vilket tyder på att det är Hagrojr som rösen har placerats utifrån i stället för kusten. Det röse (se pil) som hamnar utanför den rekonstruerade strandlinjen verkar vara placerad på en ö.

Andra bronsålderslämningar som syns i *Figur 6* är en skeppssättningslokal, en fornborg samt tre skålgropslokaler. Ingen av de övriga fornlämningarna påverkar strandlinjen, eftersom alla befinner sig innanför strandlinjen. Skeppssättningarna och fornborgen som syns i bild är placerade något högre upp i landskapet än rösen medan skålgropslokalerna är placerade i närheten av rösen.

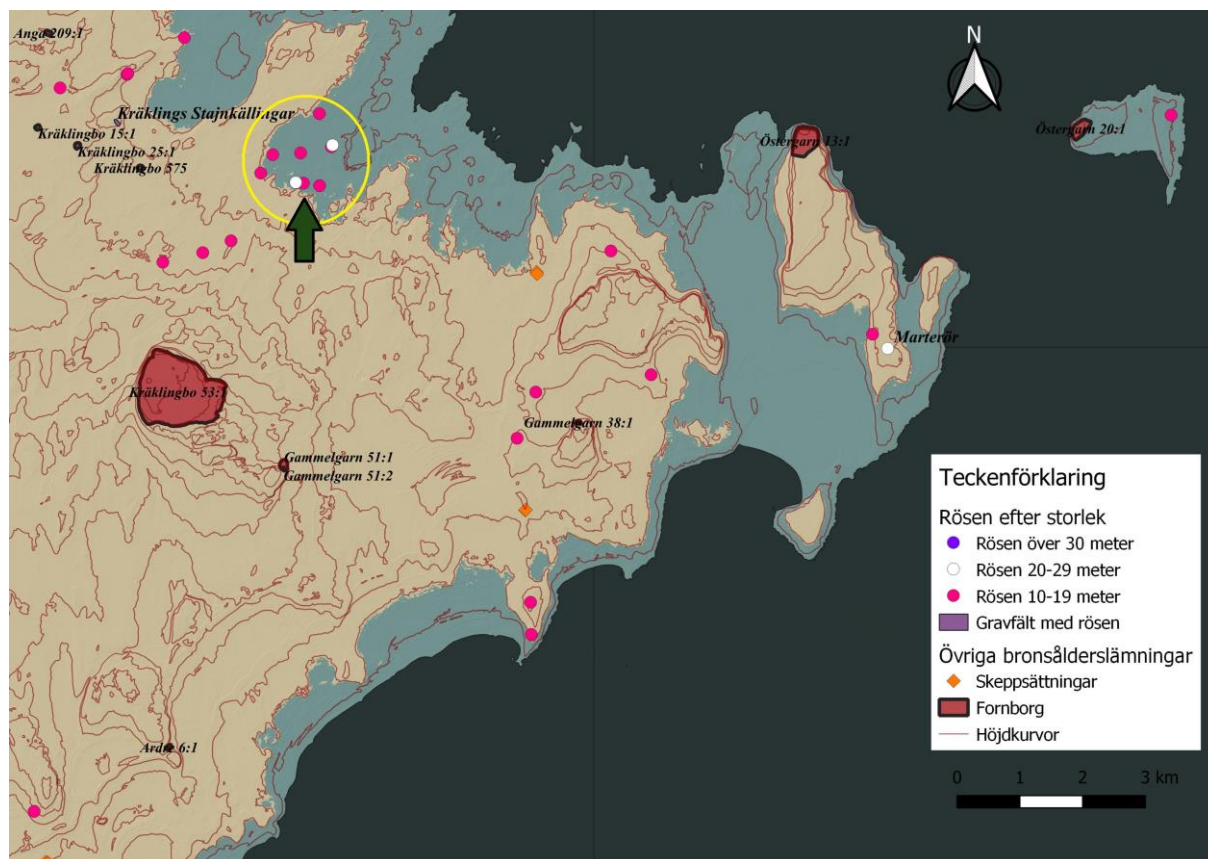
Figur 7 Lau, Garde och Arde Socken med strandlinje rekonstruerad till 8 m.ö.h.

I *Figur 7*, syns åtta rösen med en strandlinje rekonstruerad till 8 m.ö.h. Ser man till littorinavallen ligger den i området kring Digerrojr på cirka 15 m.ö.h. vilket gör att det går att argumentera för att strandlinjen borde legat runt samma höjd som tidigare presenterad strandlinjer, det vill säga 7,5 m.ö.h. Ett antaganden som kan göras är att de större rösen troligtvis har legat närmare strandkanten när de konstruerades, därav kan strandlinjen rekonstruerats till en annan placering utifrån de större rösenas placering. I *Figur 7* syns åtta röselokaler, varav ett över 30 meter, fyra mellan 20–29 meter samt tre mellan 10–19 meter. Där finns också ett gravfält med fem rösen där storleken på rösen varierar mellan 10–25 meter i diametern. Inget av rösen som syns *Figur 7* har grävts ut eller dateras.

I *Figur 7* finns ett röse med en diameter över 30 meter, Digerrojr. Vid 7,5 m.ö.h ligger Digerrojr en bit bort från strandkanten medan om man går över 8 m.ö.h hamnar röset ute i vattnet vilket är anledningen till att strandlinjen rekonstrueras till 8 m.ö.h. Digerrojr har inte undersökts arkeologiskt däremot har ett antal plundringsförsök gjorts av storröset. Närområdet kring röset har däremot blivit undersökt av Martinsson-Wallin under 2010 och 2011. Bland annat undersöktes sydkonstruktionen (Garda 1:2 och Garda 1:3), de keramikfynd som gjordes daterades till historisk tid, medan den ¹⁴C dateringen som gjordes visade på vikingatid (Martinsson-Wallin 2011: 27–28). Hela schaktet hann inte bli utgrävt vilket gjorde att utgrävningen av platsen fortsatte våren 2011. Dateringarna som gjordes vid denna utgrävning gav indikationer från järnålder (Martinsson-Wallin 2011: 18–19). Det vill säga här påträffades återkopplingar till bronsåldersröset under järnåldern.

De andra fornlämningarna som syns i *Figur 7*, är två fornborgar samt 17 skeppsättningslokaler. En av fornborgarna hamnar, vid äldre bronsålder, på en ö utanför strandlinjen (på kartan Arde 1:1). Fornborgen Arde 1:1 ligger på en kalkstensplatå, vällen runt om kallas burgvallen och är 200x300 meter riktning nord-syd. Fornborgen har undersökts arkeologiskt, vilket har gjort att ¹⁴C dateringar har genomförts. Under utgrävningen grävdes

bland annat en härd och ett stolphål ut, härden daterades till 1440–1290 f.Kr. (kalibrerat 2 sigma 95,4%) och stolphålet är daterats till 1400–1190 f.Kr. (kalibrerat 2 sigma 95,4%). Inom vällen påträffades även ett område med ben som daterades genom ^{14}C till 135–240 e.Kr. (kalibrerat 1 sigma 68,2%) vilket visar att fornborgen också användes under romersk järnålder (Wickman-Nydolf 2012: 10–12). Eftersom fornborgen är placerad på en ö påverkas inte den strandlinjerekonstruktion som har gjorts.

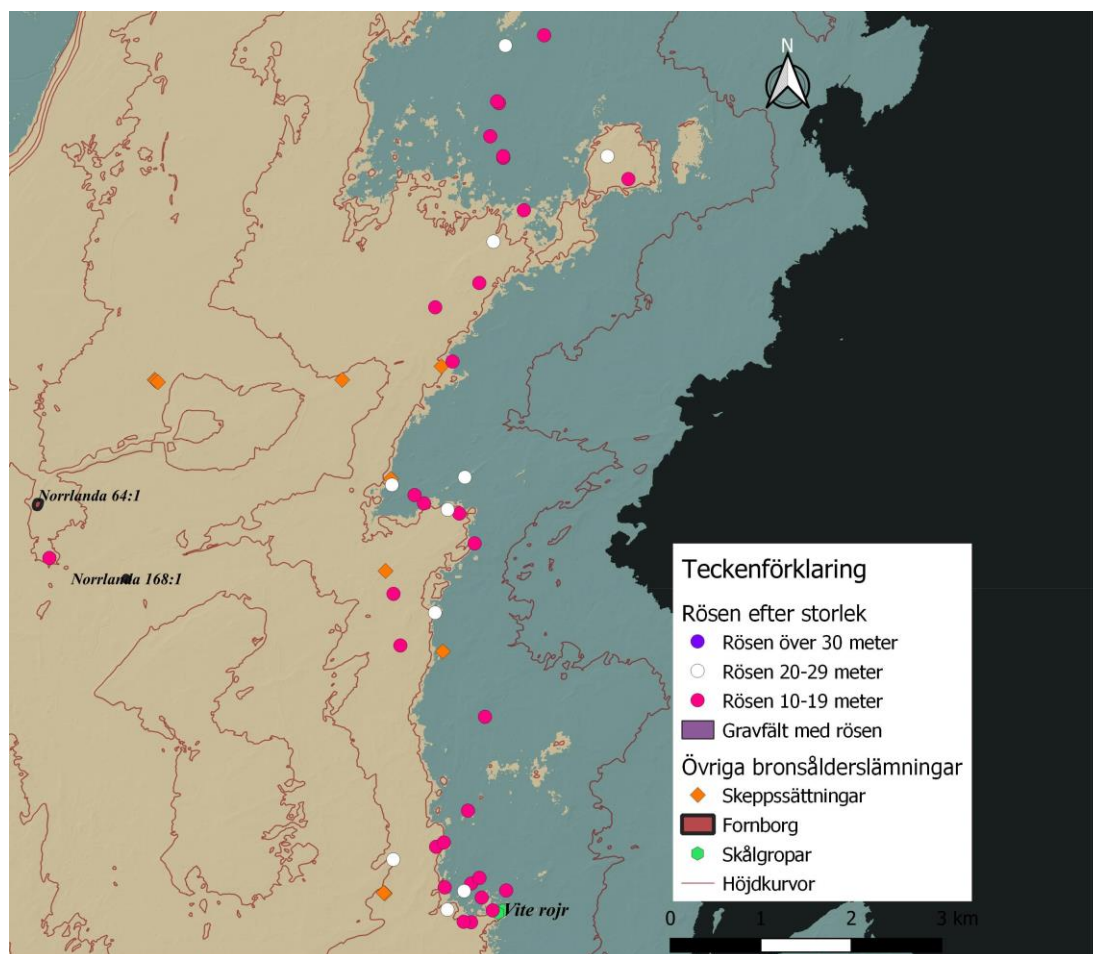

Figur 8 Ardre, Gammeln, Östergarn och Kräklingbo socken med strandlinje rekonstruerad till 9,4 m.ö.h.

Strandlinjen i *Figur 8* är rekonstruerad till 9,4 m.ö.h utifrån littorinavallen placering. I *Figur 8* syns 24 rösen varav tre av dem är mellan 20–29 meter i diametern och resterande 21 är mellan 10–19 meter i diametern. Det finns också ett gravfält med cirka 56 fornlämningar varav två av dem är rösen. Rösena på gravfältet har en diameter på åtta respektive 14 meter i diameter. Enligt Fornsök (hämtad 2024-04-07) påträffades en bronsdolk vid ett av rösena vid gravplundring 1902. Dolken dateras till 1700 f.Kr. – 500 f.Kr., det vill säga hela bronsåldern, vilket liknar den dolken som påträffats vid Angantyrns rojr. Det större av de två rösena på gravfältet grävdes ut av G Hörling 1966. Röset L1976:4114 (se pil eller *Figur 16*) grävdes ut 1940 av M Stenberger. Gravfältet, Kräkling Stajnkällingar, ligger cirka 600 meter från äldre bronsålderns strandlinje och påverkar därmed inte den rekonstruktion som gjorts. L1976:4114 hamnar på en ö utanför strandlinjen, vilket syns bättre i *Figur 16*, och påverkar därmed inte heller den strandlinje som rekonstruerats. Inga dateringar kring L1976:4114 återfanns. I och med att röset hamnar vid Två rösen (se Marterör) hamnar på en större ö utanför kusten. Två rösen är också placerade på littorinavallen. De nio rösena (se cirkeln) kommer att analyseras vidare i den andra delen av analysen då det i nuläget ser ut som fler av dem hamnar i havet (Se *Figur 15*).

Ser man till de andra fornlämningarna i området finns det fyra skeppssättningar samt sex fornborgar. Den största fornborgen som syns i *Figur 7* är Torsburgen (Kräklingbo 53:1) och är daterad från yngre romersk järnålder (Ekström 2022: 8). Det är endast två fornborgar som hamnar utanför den rekonstruerade strandlinjen, däremot är de i stället placerade på öar utanför

kusten. Det finns ingen datering kring dessa två fornborgar att tillgå, vilket gör det osäker om det faktiskt är byggda under bronsåldern eller under en senare tidsperiod. De mindre fornborgarna ser däremot ut att ligga på höjder eller på öarna och kan då möjligen vara intressanta ur ett bronsåldersperspektiv. Det skeppssättningslokalerna som finns i området är placerade högre upp i landskapet.

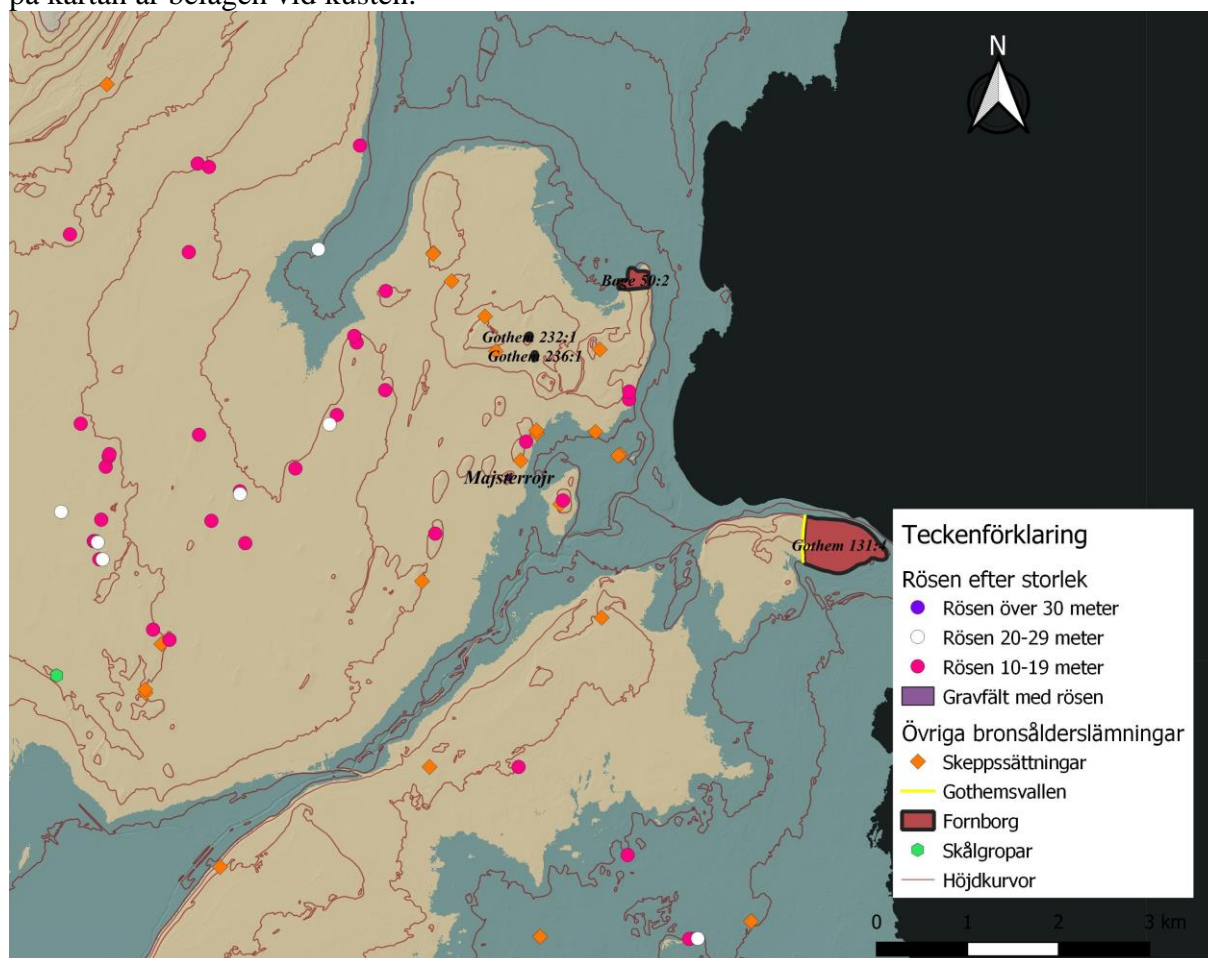

Figur 9 Anga, Norrlanda och Gothen socken med strandlinje rekonstruerad till 9,4 m.ö.h.

Strandlinjen i *Figur 9* har rekonstruerats utifrån littorinavallen till 9,4 m.ö.h. I *Figur 9* syns 39 rösen varav 10 är mellan 20–29 meter i diameter och resterande är mellan 10–19 meter i diameter. På kartan syns också två gravfält, där rösen Båticke och Vite rojr finns placerade. På gravfältet, som i *Figur 9* benämns Vite rojr efter röset, finns ett röse med en diameter runt 35 meter, tre stensättningar samt en rest sten. På gravfältet finns också Anga 407, vilket är en skålgropslokal med åtta skålgropar. Cirka 40 meter från Vite rojrs gravfält återfinns ännu en skålgropslokal Anga 141:1, där sex skålgropar är in knockade. Det andra gravfältet som syns i *Figur 9* är Båticke. På detta gravfält finns två rösen, ett är 20 meter i diameter och det andra är Båticke röset som är runt 45 meter i diameter. Däremot finns det varierande uppgifter om Båticke röset storlek, som bland annat har kallats ett av Nordens största gravmonument. Sommar (2012: 17) menar på att röset är 60 meter i diameter och Hallin (2002: 19) har utifrån Hieflings uppskattning på röset omkrets i alnar räknat på att röset borde vara runt 57 meter i diameter. Röset har aldrig blivit arkeologiskt undersökt (Sommar 2012: 17). På gravfältet förekommer också fem runda stensättningar. Både Båticke röset och Vite rojr är över 30 meter i diameter och skulle kunna påverka strandlinjen annorlunda, problemet här är att de är placerade på gravfält 110x50 respektive 50x40 m, vilket gör att det är svårt att veta exakt var de är placerade på gravfältet. Hade exakta punkter för röset placering på fältet funnits att tillgå via Fornsök hade de kunnat påverka var, strandlinjen i området kan ha legat.

Flera av rösen på bilden ser ut som de har hamnat i havet, samtidigt är inget röse i området

arkeologisk undersökt, vilket skulle kunna visa på en annan strandlinje. De områden där flera rösen hamnar i havet kommer att analyseras vidare senare i uppsatsen, (se 5.1.2 fallstudier kring rösens placering). Området är rikt på rösen vilket kan tyda på att de rösen som ligger närmare den rekonstruerade strandlinjen är rösen som byggdes under tidig bronsålder medan resterande rösen började byggas senare. Andra lämningar i området är elva skeppssättningslokaler längst kusten, samt en som hamnar i havet men eftersom den tidigaste dateringen av skeppssättningar är till period IV, påverkar inte det strandlinjens rekonstruktion (Wehlin 2013: 63). På bilden finns också två skålgropslokaler, den ena skålgropslokalen är placerad på gravfältet, Viterojr, och den andra befinner sig i närheten av samma gravfält. Ingen av fornborgarna som finns med på kartan är belägen vid kusten.

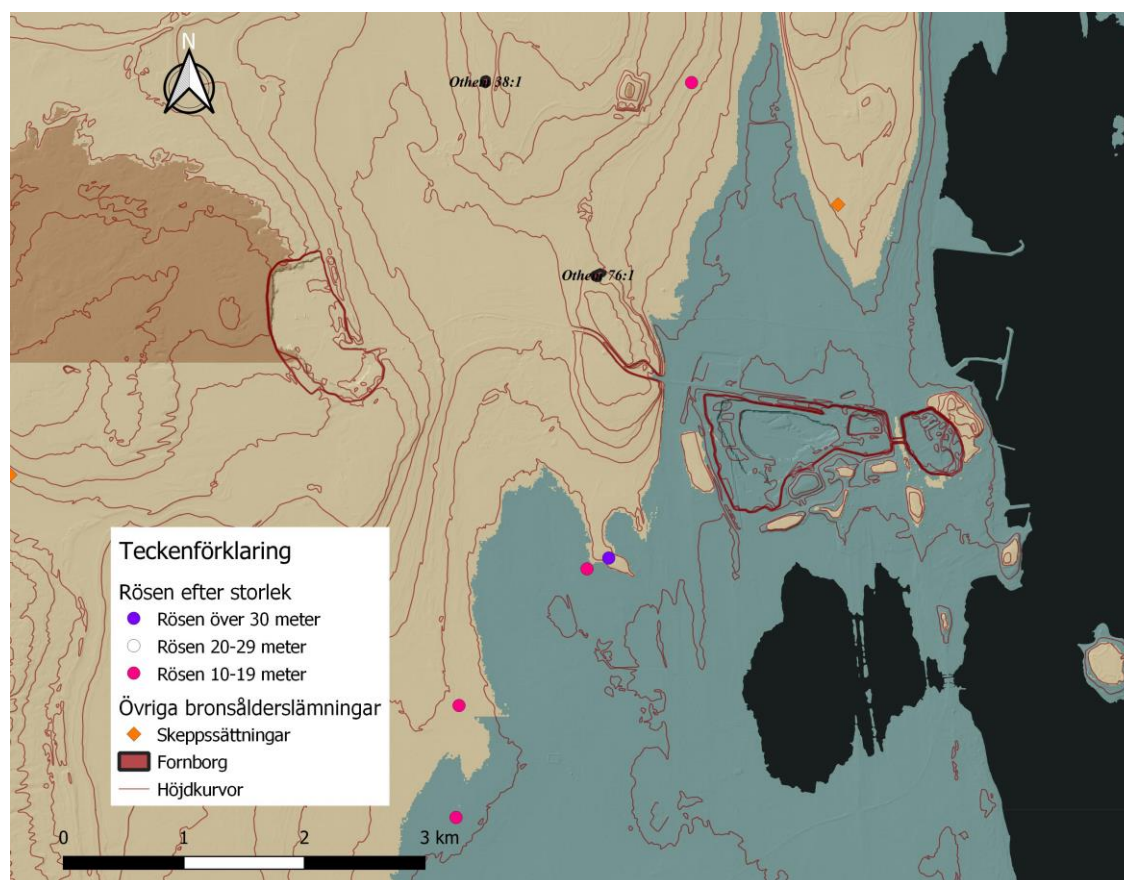
Figur 10 Gothem, Boge, Vallstena och Bäl socken med strandlinje rekonstruerad till 11,5 m.ö.h.

I Figur 10 syns utloppet från Lina myr i Östersjön. Inom området syns 40 rösen varav sju av dem är mellan 20–30 meter i diameter och resterande 33 är mellan 10–19 meter i diameter. I området finns också ett gravfält med ett röse. Röset, Majsterrojr, som är områdets största är över 30 meter i diameter. I Figur 10 syns även Gothemsvallen som har grävts ut och dateras med ^{14}C till cirka 900–800 f.Kr. Området som syns i Figur 10, har annan data presenterats som möjlig strandlinje under bronsåldern (se Tabell 4). Nordin (2011) menade att strandlinjen under äldre bronsålder var kring 9,7 m.ö.h samtidigt har Wallin och Martinsson-Wallin (2018) presenterat strandlinje från mellersta-yngre bronsålder som de har föreslagit har legat kring 10,6 m.ö.h. Nordin (2011) utgick från Uggarderojrs placering gentemot Littorinavallen, denna strandlinje verkar ganska låg i förhållande till de rösen som finns i området. Däremot är flera rösen i området placerade omkring 15 m.ö.h. Wallin *et al.* (2011: 42) menar att vallens södra ände och dess avslut hamnar någonstans mellan 10,6–12,2 m.ö.h. Rekonstrueras strandlinjen till 12 m.ö.h hamnar fyra av rösen i havet, vilket kan likaväl tyda på att rösen är konstruerade vid ett senare tillfälle. I Figur 10 är strandlinjen rekonstruerad till 11,5 m.ö.h.

Tabell 4 strandlinjer som presenterats kring området i Figur 10.

Referens	Period	M.ö.h
Eriksson 2019	Gropkeramisk tid	14,5
Eriksson 2019	Gropkeramisk tid	13,5
Eriksson 2019	Gropkeramisk tid	12,5
Nordin 2011	Äldre bronsåldern, P I	9,7
Nordin 2011	Äldre bronsåldern, P II	9,2
Nordin 2011	Äldre bronsåldern, P III	8,6
Martinsson-Wallin & Wallin 2018	Yngre bronsålder	10,6

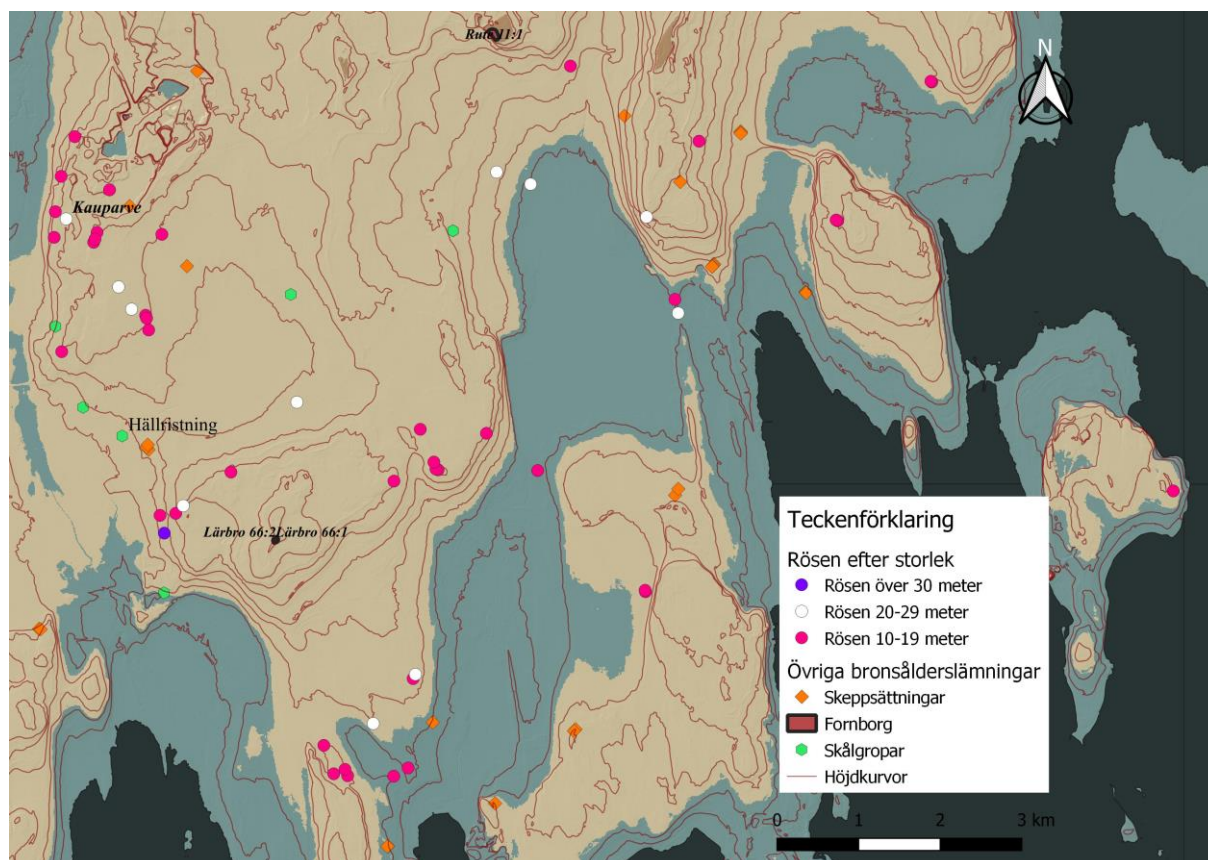
De andra fornlämningar i området hamnar flera skeppsättningslokaler ute i havet men eftersom de som tidigare nämnts började byggas vid period IV, påverkar inte det den rekonstruktion som har gjorts. Flera av rösen i området är placerade ovanför littorinavallen. Två av fornborgarna som finns med, Boge 50:2 och Gothem 131:4 finns precis intill strandkanten. Vid fornborgen Gothem 232:1, som ligger cirka 650 meter från kusten, har en kremering påträffats framför ett stort stenblock placerat söder om borgen. Kremeringen har daterats till cirka 1410–1220 f.Kr., vilket indikerar att fornborgen troligen har varit i bruk vid det tillfället (Wallin *et al.* 2018: 52).

Figur 11 Boge och Othem socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.

Strandlinjen presenterad i Figur 11 ovan är rekonstruerad till 12 m.ö.h. Där syns fem rösen varav ett är över 30 meter i diameter, (L1977:3466), medan resterande är mellan 10–19 meter i

diameter. Ett av rösen, (L1977:3508), hamnar utanför strandlinjen, i dess närhet har det tidigare funnits ett gravfält med cirka 15 rösen och stensättningar som idag är bortplockade. Gravfältet undersöktes arkeologiskt Greta Arvidsson 1948 till 1950 samt 1955–1956, vid undersökningen påträffades skelettgravar och kisthällar. Hela gravfältet verkar inte vara daterad, däremot påträffades det en grav med en bildsten som takhäll och enligt Gotlands museum som idag förvarar bildsten är den daterad till 800–1100-talet e.Kr. (Fornsök 2024-05-28) Av de rösen som syns i *Figur 11*, har ingen av dem blivit undersökt arkeologiskt. Andra fornlämningar i området är två fornborgar som har gravfält i sin direkta närhet, en skeppssättningslokal.

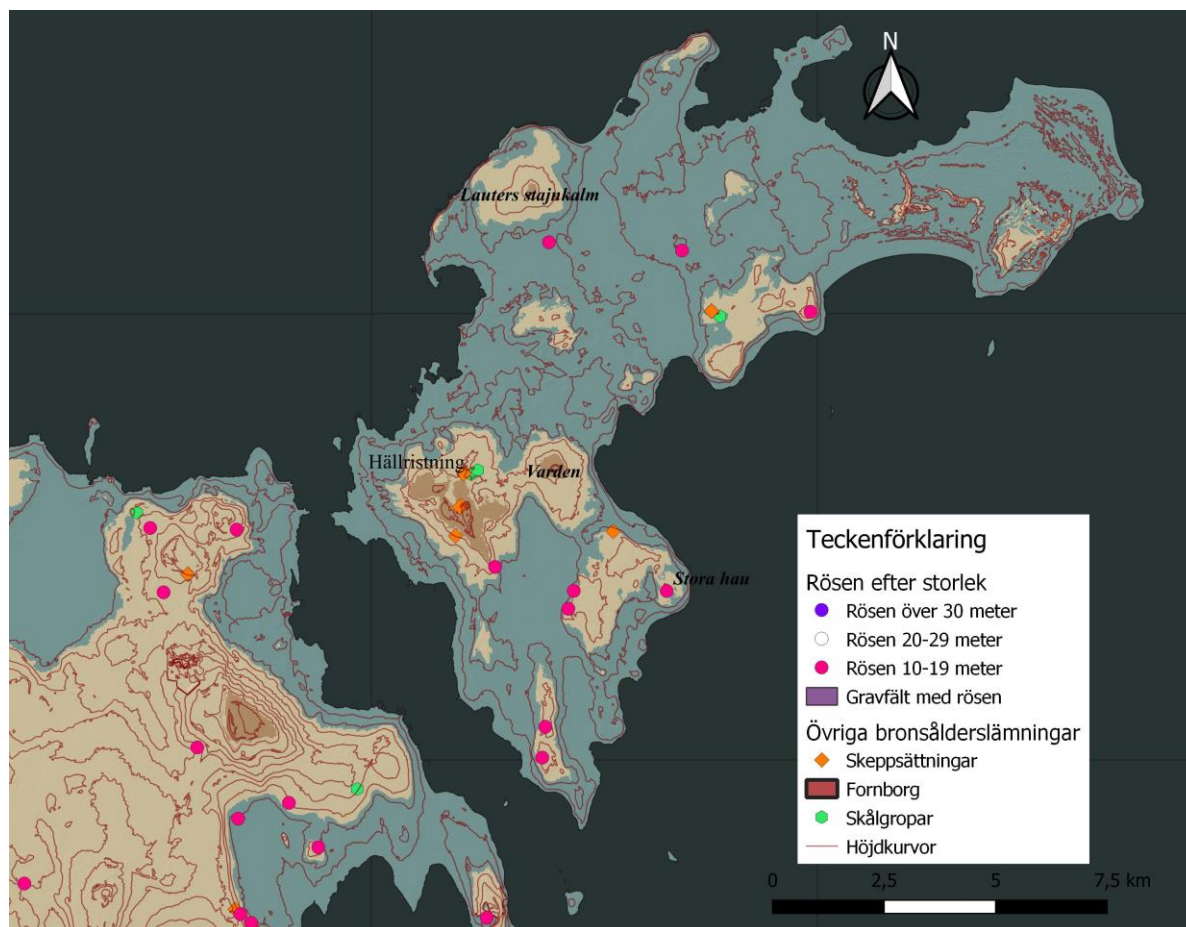

Figur 12 Lärbo, Rute och Hellevi Socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.

I *Figur 12* är strandlinjen rekonstruerad till 12 m.ö.h. utifrån Uggarderojrs 47% av littorinavallen. I området finns 52 rösen varav ett har en diameter över 30 meter, elva har en diameter mellan 20–29 meter samt 40 har en diameter mellan 10–19 meter. Röset med en diameter över 30 meter är placerat mer mot det som tidigare har varit ett sund än mot kustremsan. Tre rösen hamnar utanför den rekonstruerade strandlinjen och har inte undersökt arkeologisk vilket i nuläget gör att de tolkas vara konstruerade senare under bronsåldern. Minst två rösen, Källstäderöset och Kauparve röset har grävts ut. I Kauparve röset har tre individer påträffats i två hällkistor, alla har daterats till bronsåldern, sen har sekundära begravingar från järnålder påträffats i röset. I Källstäderöset påträffades en samling av obrända ben efter flera individer i en hällkista, vilka har tidigast datering i senneolitikum (Franzén 2012: 26; Hallin 2002:15).

Flera av rösen i området är placerade högre upp i landskapet än vad de varit i tidigare kartor som har presenterats. En stor del av rösen har också konstruerats ovanför littorinavallen. Vid rekonstruktionen bildades ett antal mindre öar utanför kusten, dessa öar har också alla minst ett röse placerad på sig. Ser man till andra fornlämningar i området förekommer det fem

skålgropslokaler samt en hällristningslokal. Det finns också 26 skeppsättningslokaler varav några hamnar utanför kustlinjen däremot som tidigare nämnt påverkar inte det strandlinjens placering. Tre fornborgar finns också inom området och har inte heller undersökts arkeologiskt.

Figur 13 Rute, Bunge och Fårö Socken med strandlinje rekonstruerad till 12 m.ö.h.

I *Figur 13* som visar strandlinjen runt Fårö samt den nordligaste delen av Gotland, är rekonstruerad till 12 m.ö.h. baserad på Uggarderojrs placering av littorinavallen. I *Figur 13* syns 19 rösen varav alla är mellan 10–19 meter i diametern. Under den äldre bronsåldern har Fårö varit mer skärgårdsliknande med flera mindre öar, vilket gör att alla rösen som finns på dagens Fårö är placerade på mindre öar. Ett röse hamnar ute i havet (L1977:631) vilket gör att röset kan vara byggt vid ett senare tillfälle. I *Figur 13* syns också två gravfält med rösen, Varden och Lauters Stajnkalm. På gravfältet Varden finns det ett röse med en diameter på 11 meter, samt sex runda stensättningar. På gravfältet Lauters Stajnkalm finns ett röse med en diameter på 23 meter, 10 runda stensättningar, samt tre oregelbundna stensamlingar.

Andra fornlämningar från bronsåldern som syns i *Figur 13* är fyra skålgropslokaler, en hällristningslokal samt 13 skeppsättningslokaler. Hällristningen är inte placerad i närheten av kusten, vilket är fornlämningens vanligaste placering, men enligt Bergqvist (2018: 12) ligger den idag i direkt anslutning till vatten och under delar av året ligger den under vatten.

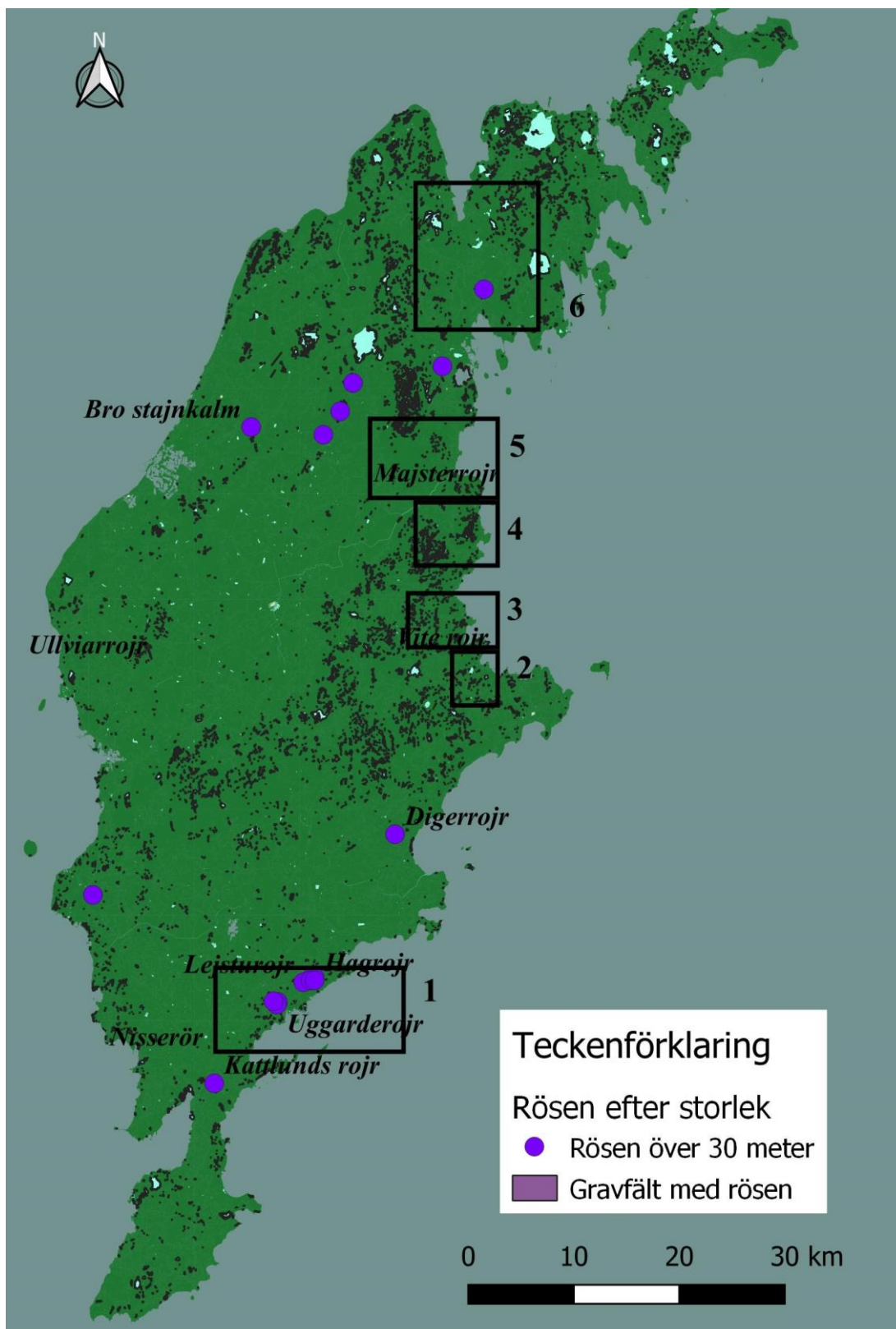
Tabell 5 över den rekonstruerade strandlinjen

Plats (socken)	Strandlinje m.ö.h.
Sudret	7,5
Grötlingbo	7,5
Eke, Rone	7,5
Rone, Burs, När	7,5
Lau, Garde, Ardre	8
Ardre, Gammelgarn, Östergarn, Kräklingbo	9,4
Anga, Norrlanda, Gothem	9,4
Gothem, Boge, Vallstena	11,5
Boge, Othem	12
Lärbro, Rute, Hellevi	12
Rute, Bunge Fårö	12

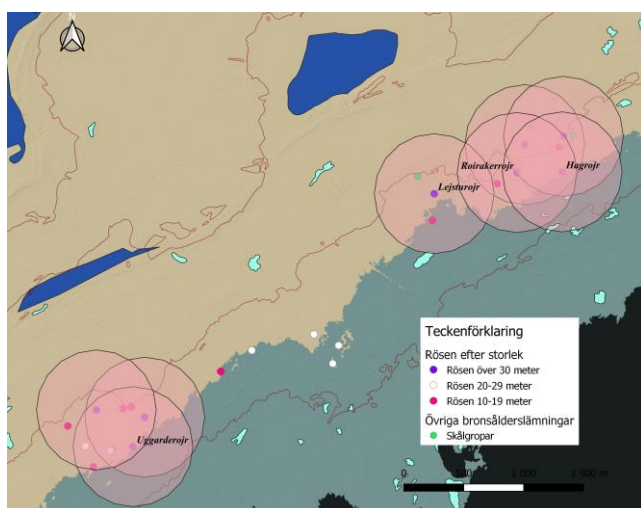
I Tabell 5 syns finns en översiktlig bild i hur strandlinjen har sett ut vid det olika socknarna under äldre bronsåldern. I tabellen går det också att urskilja att det finns en 4,5 meters skillnad mellan den nordligast och den sydligaste delen av Gotland.

5.1.2 Fallstudier kring rösenas placering

För att kunna analysera hur rösen mer exakt är placerade i landskapet kommer sex områden väljas ut för vidare analys. Vissa av dessa områden presenterades i förgående analys, andra områden är valda utifrån omständigheterna kring platsen och de rösen som finns. Motiveringen till varför den aktuella platsen valdes ut kommer att presenteras vid analys av området. Denna analys kommer följa liknande struktur som den analys som genomfördes vid strandlinjerekonstruktionen det vill säga börja i den södra delen av ön. I Figur 14 presenteras en översikt av Gotland samt var de sex områden som ska analyseras vidare är placerade.

Figur 14 Översiktligt bild över hela Gotland samt de 6 fallstudie områdena

Figur 15 Område 1, kring Uggarderojr och Hagrojr

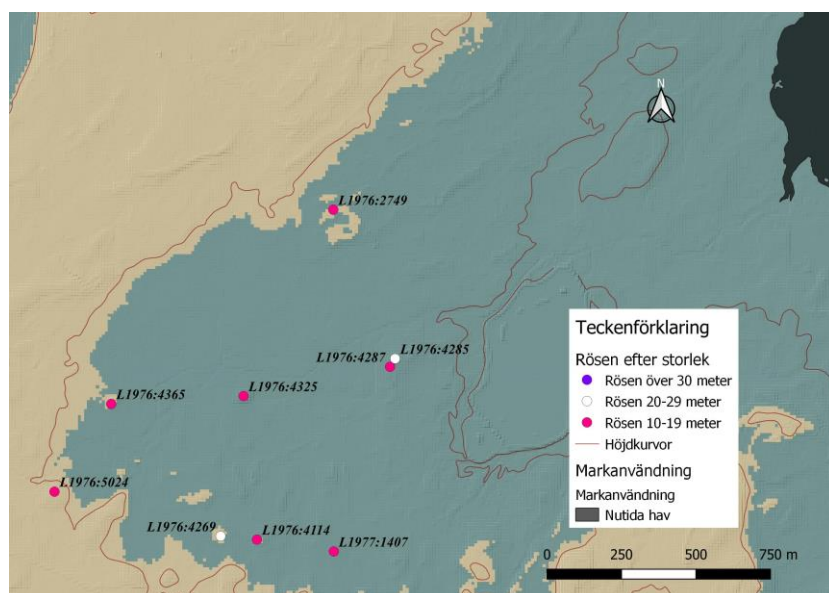
mellan de två områdena och två av dessa rösen hamnar på mindre öar utanför kusten. Majoriteten av rösen i Figur 15 är placerade väldigt kustnära, som mest cirka 500 meter från kusten. Av de röse lokaler som syns i Figur 15 tenderar flera av dem vara centrerade till andra rösen, flera av rösen ligger inom 500 meter från varandra. Vid besök av Uggardeområdet går det att idag se flera av de andra rösen i dess närhet från Uggarderojrs fot. Uggarderojr likt Hagrojr är också de rösen som har placerats närmast kusten medan resterade rösen i området har placerats i dess närhet. Detta kan tyda på att rösen har placerat utifrån de större rösen, Uggarderojr och Hagrojr, i stället för kusten. Men ser man till den placering som Uggarderojr och Hagrojr har till kusten är det troligt att de andra rösen i området, beroende på vegetationen troligtvis också hade uppsikt över havet under bronsåldern.

Dagens beskrivning av rösenas placering (se Tabell 6) är att de antingen är placerade på flack mark eller svagare höjder. Wehlin (2013: 163–164) menar att maritima grupper möttes vid gemensamt strukturerade lokaler, som skulle kunna förklaras som tidiga hamnar. En av dessa mötesplatser menar han att området kring Uggarderojr kan ha varit, utifrån mängden samt storleken på rösen. Ser man till markanvändningen i området idag är majoriteten placerade på öppen mark.

Tabell 6 över rösen som presenteras i Figur 15, med information hämtad från Fornsök

Röse	Storlek (m)	Placering i Landskap idag	Närmsta vatten Brons (m)	Namn på röset
L1976:9293	13	Barr-och Blandskog	ca 400 till havet	
L1975:1199	15	I en glänta invid åkerkant	ca 280 till havet	
L1976:7695	18	Svag höjd i grusmark	Precis vid havet	
L1975:1201	19	Ligger som impediment i nedlagd åker	ca 270 till havet	
L1975:1218	19	Svag grushöjd	ca 30 till havet	
L1975:1222	20	Svag höjd i grusmark	Precis vid havet	
L1976:9115	22	Tämligen flack grusmark	ö?	
L1976:9114	23	Tämligen flack grusmark	ö?	
L1975:1074	26	Alvarsmark, Svag grushöjd	ca 250 till havet	
L1975:1267	26	Alvarsmark, Svag höjd	ca 100 till havet	
L1975:1182	30	Alvarsmark	ca 150 havet	

L1975:1219	35	Åker	ca 500 till havet	
L1975:1249	50	Alvarsmark, svag höjdrygg. Omgiven av sankmark	Precis vid havet	Uggarderojr
L1976:9116	25	Flack grusmark	Ca 50 till havet	
L1976:5224	31	Flack grusmark	350 m från havet	
L1976:5664	32	Flack stenig grusmark	Ca 250 m från havet	
L1976:5852	40	Flack sandjord	70 m från havet	Lejsturojr
L1976:5924	38	I igenväxande betesmark	190 m från havet	Roirakerrojr
L1976:5925	35	Flack Sandjord	Precis vid havet	Hagrojr
L1976:5656	17	Mindre höjd u ett sankt område	Ö?	
L1976:5808	18	Igenväxande betesmark	200 m från havet	
L1976:5646	16	På sandås	Ca 200 m från havet	

Figur 16 område två, kring Gammelgarn och Kräklingbo

Det andra området som kommer analyseras är det som idag är Gammelgarn och Kräklingbo socken (se *Figur 16*) som valdes ut eftersom flera av rösen i området såg ut att hamna ute i havet. Området har rekonstruerats till 9,4 m.ö.h. och totalt syns nio rösen i bild, det minsta röset i området är runt 13 meter i diameter, medan de största rösen är runt 20 meter i diameter (se *tabell 7*). Av de nio rösen som syns i

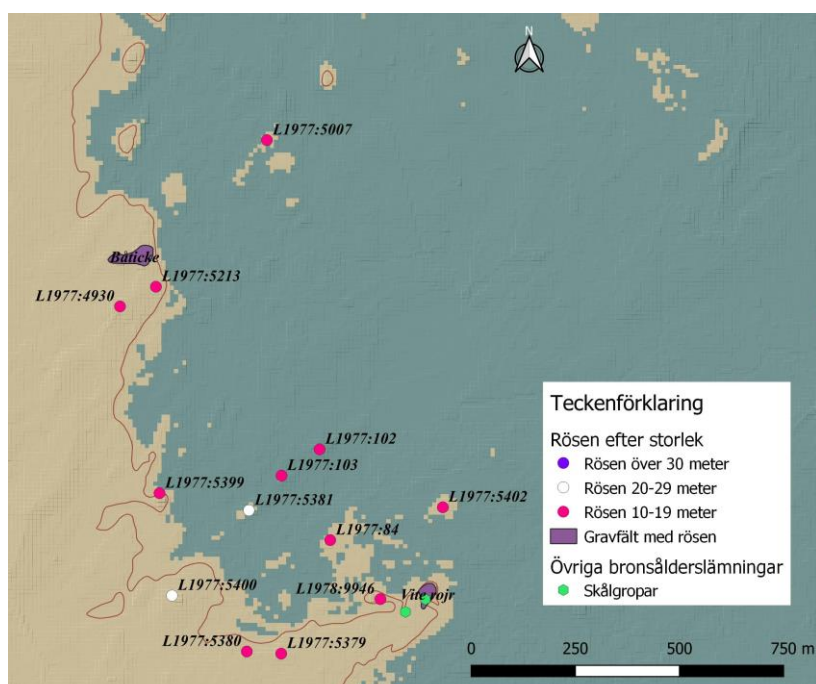
Figur 16 hamnar ett vid kusten, fyra på mindre öar och resterande fyra hamnar ute i havet, vilket kan tyda på att de konstruerats vid en senare tidpunkt. Ett av rösen som hamnar på en mindre ö utanför kusten är utgrävt, L1976:4114.

Av de fyra rösen som hamnar i havet är tre av dem, mellan 13 och 15 meter i diameter, ett av dem är 20 meter i diameter. Drar man ner strandlinjen till 8 m.ö.h. hamnar alla rösen utom (L1976:4287) på land, vilket är det minsta röset i området. De fyra rösen som var placerade på mindre öar är vid 8 m.ö.h. placerade som mest cirka 100 meter från kusten. L1976:4325 och L1976:4285 som placerade sig ute i havet vid 9,5 m.ö.h. hamnar på mindre öar. Vid 7 m.ö.h. är alla rösen på land varav L1976:4285 och L1976:4287 hamnar på en större ö utanför kusten.

Var rösen är placerade idag varierar något från röse till röse, men hälften av dem är placerade på någon form av höjd i landskapet (se *Tabell 7*). Ser man till markanvändningen i områdena där rösen är placerade är de antingen placerade på öppen mark eller i skogsområden, i deras närhet finns även sankmark kvar.

Tabell 7 över rösen som presenteras i Figur 16

Röse	Storlek	Placering i landskap	Närmsta vatten (bå)
L1976:4287	13	Flack kalkplatå	Hav
L1977:1407	15	Flack hällmark	Hav
L1976:4325	15	Mindre kalkbergshöjd invid å	Hav
L1976:2749	16	Flack grusmark	Ö?
L1977:5024	16	Hällmark	Ca 50 m från havet
L1976:4114	18	Kalkbergsrygg	Ö?
L1976:4365	19	Flack grusmark	Ö?
L1976:4269	20	Mindre kalkbergshöjd	Ö?
L1976:4285	20	Mindre moränhöjd	Hav

Figur 17 Område tre vid Anga socken

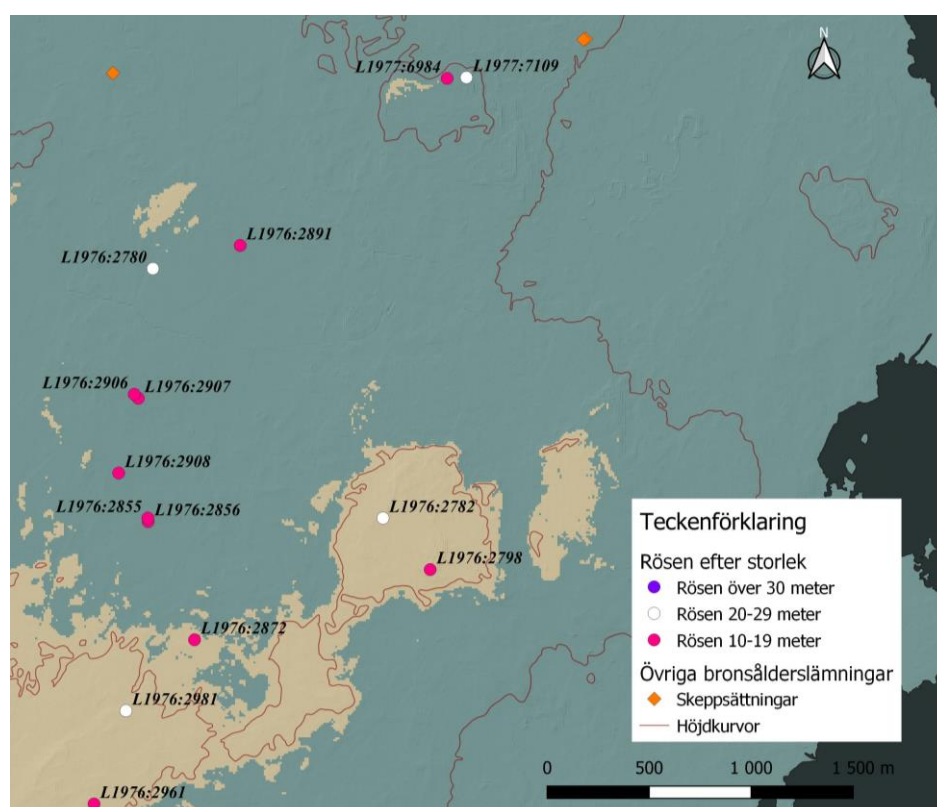
Det tredje området som kommer analyseras är det som idag är Anga socken (se Figur 17), vilket valdes för vidare analys därför att flera rösen såg ut att hamna ute i havet i kartan Figur 9. I området finns 13 röselokaler samt två gravfält. De två gravfälten syns i Figur 17, Båticke och Vite rojr, har båda ett varsin röse med en diameter över 30 meter. Utöver röselokalerna förekommer också två skålgropslokaler i området, varav den ena återfinns på gravfältet, Vite rojr.

Strandlinjen här, är som tidigare nämnts rekonstruerad till 9,4 m.ö.h. och en majoritet av rösen placeras på land. Två rösen, L1977:102 och

L1977:103, vilka är 11 respektive 12 meter i diameter hamnar i havet, vilket tyder på att de konstruerats vid ett senare tillfälle. Däremot verkar L1977:103 ha en mindre landfläck i sin närhet, och vid 9 m.ö.h. är röset placerat på en ö. Vid 8,5 m.ö.h. hamnar alla rösen på land och endast L1977:102 är placerad på en ö. Idag är rösen placerade i barr- och lövskog med sankmark i närheten. Flera av rösen kan ha varit placerade på en mindre ö utanför kusten under bronsåldern.

Tabell 8 med de rösen som syns i Figur 17, med information från Fornsök

Röse	Storlek (m)	Placering i landskap	Placering karta
L1977:102	11	Svag höjd i moränmark	Havet
L1977:103	12	Moränmark	Ö?
L1977:4930	12	Moränmark	ca 100m till kusten
L1977:5007	14	Flack moränås	Ö
L1977:5213	14	Moränmark	Invid kusten
L1977:5379	12	Flack hållmark	ca 30m till kusten
L1977:5380	10	Flack hållmark	ca 30m till kusten
L1977:5399	18	Moränmark	Invid kusten
L1977:5402	16	Flack grusmark	Ö
L1977:84	19	Moränmark	Invid kusten
L1978:9946	18	Moränmark	Invid kusten
L1977:5381	20	Svag moränhöjd	Ö
L1977:5400	24	Moränmark	ca 100m till kusten
L1977:5303*	35	Hällmark	Invid kusten
L1977:4949*	40-45	Flack moränmark	Invid kusten

Figur 18 området fyra, Gothem socken

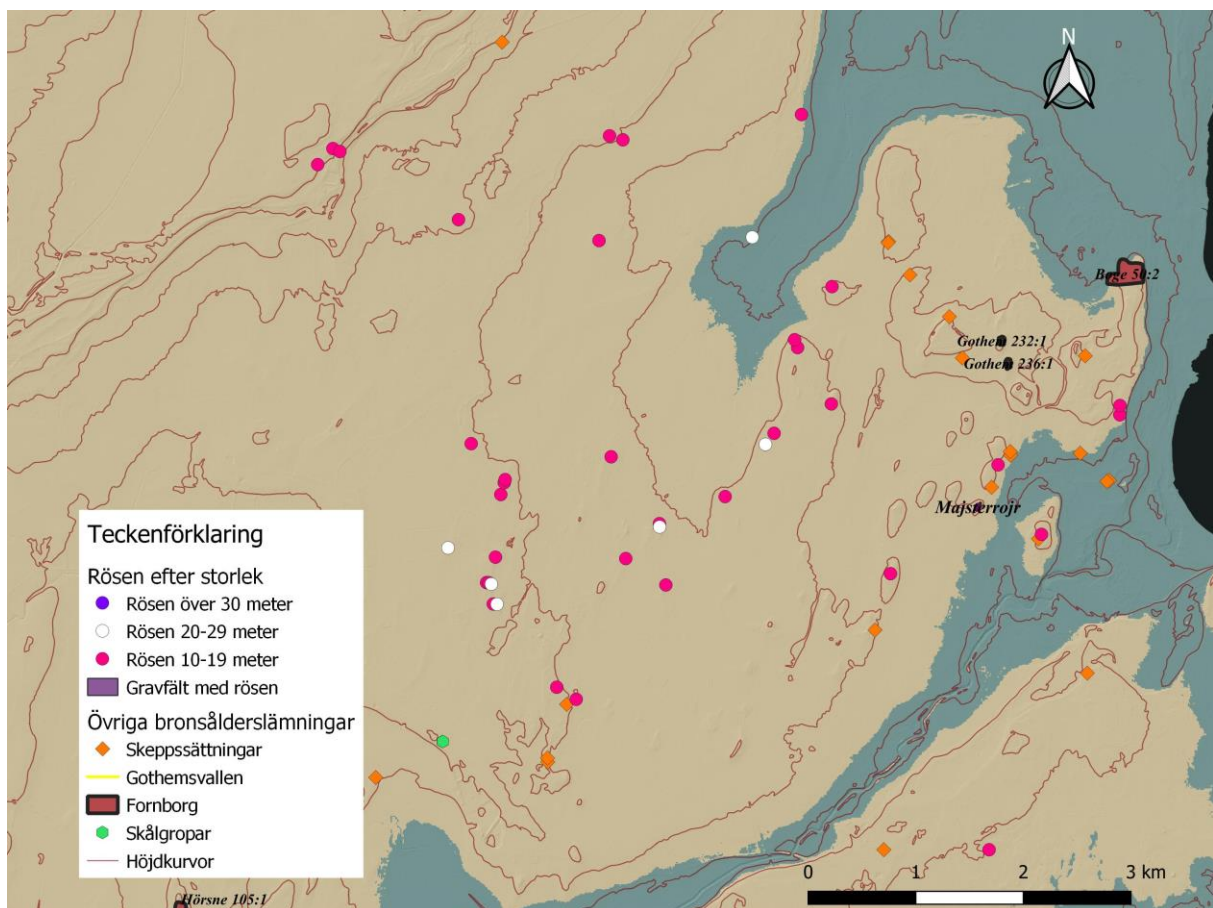
Det fjärde området som kommer analyseras är det som idag är beläget i Gothem socken vilket valdes för vidare analys för att de behövdes en bättre överblick av den kartan som syntes i Figur 18. Området har rekonstruerats till en strandlinje på 9,4 m.ö.h, däremot har de rösen i högra hörnet rekonstruerats till 11,5 m.ö.h. På kartan syns 13 rösen, fyra mellan 20–29 meter och nio mellan 10–19 meter. Tre rösen hamnar vid kusten medan, ett röse hamnar cirka 200 meter från

kusten medan resterande nio ser ut att hamna ute i havet. De rösen med en diameter mellan 20–29 meter hamnar alla på en mindre ö utanför kusten. De två rösen som syns i det högra hörnet hamnar enligt rekonstruktionen på två mindre öar som senare blev en större ö. Denna ö syns som tydligast vid 10,6 m.ö.h., vilket är den strandlinje som Wallin och Martinsson-Wallin (2018) presenterade för yngre bronsåldern. De övriga rösen som befinner sig ute till havs ligger inte på någon ö, vilket kan tyda på att det har konstruerats vid ett senare tillfälle.

Om strandlinjen lyfts cirka 1 meter till 8,5 m.ö.h. ligger majoriteten av rösen på land. Landskapet i området idag uppvisar en del sankmark, vilket kan tyda på att rösen har konstruerats vid ett senare tillfälle när Gotland hade höjts mer från havet. Det röse, L1977:6984, som är beläget på udden har en diameter på 28 meter.

Tabell 9 med de rösen som syns i Figur 18, med information från Fornsök

Röse	Storlek (m)	Placering i landskap	Närmaste vatten
L1976:2798	14	Småkuperad grusmark	Placerad ute till havs
L1976:2855	14	Krön av låg åsrygg mellan myrar	Placerad ute till havs
L1976:2856	16	Krön av låg åsrygg mellan myrar	Placerad ute till havs
L1976:2872	14	Flack grus- och kalkstensmark	Invid kusten
L1976:2891	15	Flack grusmark	ca 130m från kusten
L1976:2906	18	Flack grus och kalkstensmark	Ö?
L1976:2907	13	Flack grus och kalkstensmark	hav
L1976:2908	18	Krön av mindre åsrygg mot myr	Ö?
L1976:2780	21	Flack grus och kalkstensmark	Ö
L1976:2782	29	Flack grusmark	ca 200m från kusten
L1976:2981	22	Mindre förhöjning i flack moränmark	ca 50m från sankmark
L1977:6984	28	Flack grus och Kalkstensmark	Ö?
L1977:7109	18	Flack grusmark	Ö?

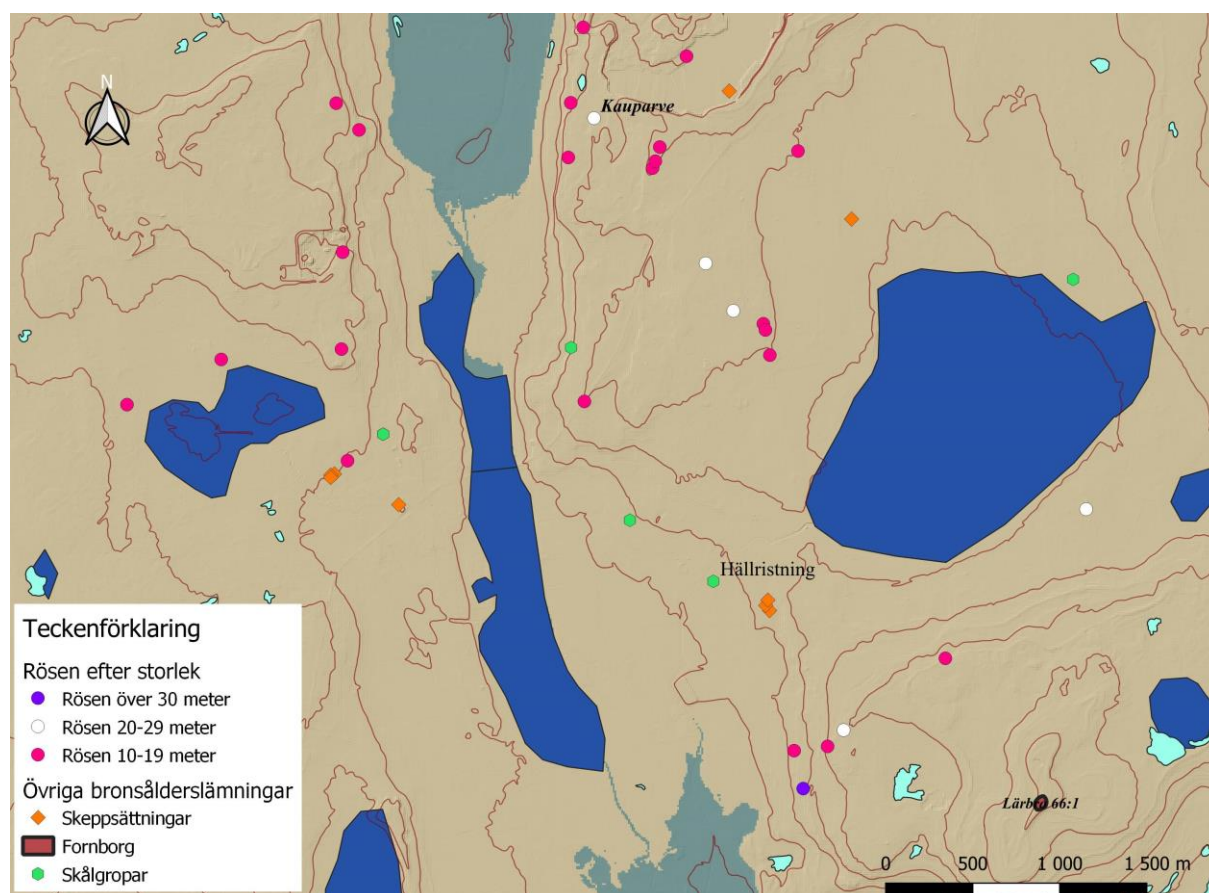
Figur 19 område fem, inloppet Gothemsån

Område fem är området norr om inloppet till Gothemsån. Detta område valdes för vidare analys av rösenas placering i och med de olika strandlinjer som presenteras samt att det är här ifrån rösenas placeringar börjar ändras. Det finns enstaka rösen som befinner sig längst kusten, ett röse ligger belägen på en ö medan en majoritet befinner sig i inlandet. I området finns ett röse med en diameter över 30 meter, Majsterojr, vilket ligger något högre upp i landskapet, men fortfarande invid kusten.

Majoriteten av rösen i området tillhör gruppen 10–19 meter i diameter. I området finns 39 rösen varav sex har en diameter mellan 20–29 meter i diameter. Inom området som syns på bild förekommer en mängd skeppssättningar. Skålgropslokaler förekommer också, men det är svårare att avgöra om dessa har ett rumslig sammanband med de rösen som syns i *Figur 19*. Två av rösen är placerade på öar utanför kusten. Den större av de två öarna är placerade vid inloppet mot Lina Myr, som via vattenvägar innan utdikningarna fortsatte in mot mitten av Gotland (Wallin och Martinsson-Wallin 2018: 70). Det är endast ett röse som hamnar utanför den rekonstruerade strandlinjen, vilket är L1977:275, som är 21 meter i diameter. Vid 10,6 m.ö.h., vilket Wallin och Martinsson-Wallin (2018) presenterade som möjlig strandlinje kan röset eventuellt vara beläggen på en mindre ö, vid 10 m.ö.h. ligger röset precis invid kusten.

Flera av rösen är, som tidigare nämnts, placerade i inlandet och något högre upp i landskapet. Holm och Larsson (2018: 4) menar att rösen som placerats på höjder kan ha gett graven en mer monumental känsla. Andra menar att rösen placeras högre upp för att de fick bättre uppsikt över havet eller annan form av vatten. Holm och Larsson (2018: 4) menar att rösens placering på höjder kan förklaras genom att under bronsåldern trodde man att den döde hade lättare att återförenas med det gudomliga (i himlen) om man var begravd på en höjd. Andra menar att olika grupper i samhället kan ha begravts i förhållande till olika platser i landskapet. I det här fallet kanske det är några med rituellt anknytning, det vill säga någon sorts ”schamaner” eller ”präster”, som begravdes högre upp i landskapet (Thedéen 2004:162). Dagens landskap kring rösen ovanför Gothemsån är idag placerad i en barr-och blandskog, däremot

verkar detta område ha haft mer våtmarker/sjöar än vid exempelvis Lärbro Socken. Majoriteten av rösen i området är också som mest placerade en kilometer från närmaste vattenväg.

Figur 20 område sex, kring Lärbro Socken

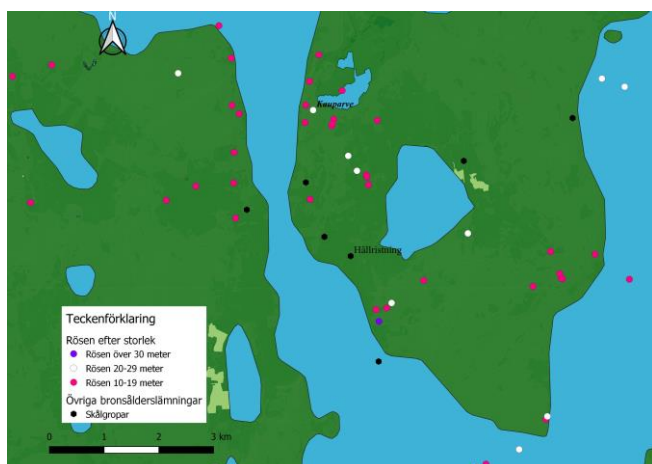
Det sjätte området är beläget i Lärbro socken, här är rösen inte lika centrerade kring kusten utan centreringsen tycks vara mot sundet/viken som funnits under sten-/bronsålder. Sundet som fanns under sten-/bronsålder går att ana genom det två vikarna, Kappelshamn i väst och Vägumviken i öst. Det som talar emot att sundet fanns under äldre bronsåldern är att flera av rösen är centrerade till det två olika vikarna, samtidigt har området varit mer vattenfylld under bronsåldern. De rösen som finns på västra sidan och inte förekommer vid vikarna, är troligtvis konstruerade vid insjövatten som finns i dess närhet. Flera av rösen i området är placerade över littorinavallen. Hällristningen som syns i *Figur 20* verkar inte vara centrerad till de vikarna som finns, vilket kan förklaras med att dess äldsta del är daterad till senneolitikum. När hällristningen började ristas kan sundet fortfarande ha funnits (Bergqvist 2018: 8–13).

I området återfinns även skeppsättningar, en hällristning och fyra skålgropslokaler. I området förekommer också en klangsten med 30 skålgropar inknackade. Inom området är det främst rösen mellan 10–19 meter som finns, även om det förekommer fem rösen mellan 20–29 meter, plus ett röse över 30 meter. I området förekommer en del vattenmassor, och flera av rösen är placerade i dess närhet. Öster om sundet är rösen belägna runt 25 m.ö.h. medan skålgroparna och hällristningslokalen är placerade längre ner i landskapet. På västra sidan är rösen belägna runt 20 m.ö.h.

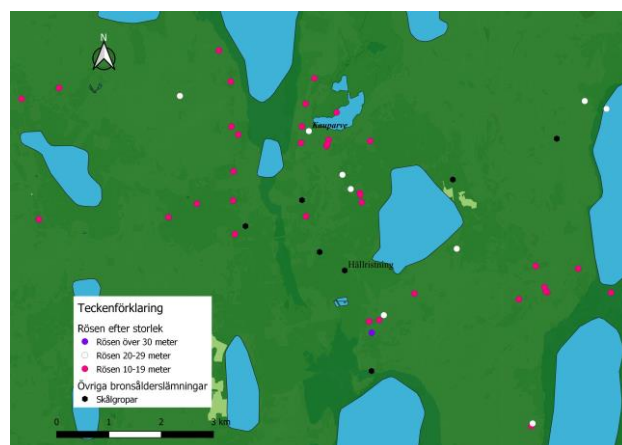
Tabell 10 rösen, deras storlek samt placering som förekommer i Figur 20

Röse	Storlek (m)	Placering i landskap idag
L1976:467	17	Obetydligt hållkrön
L1976:6977	15	Krönläge av kalkbergplatå
L1976:6994	15	Krönläge kalkbergplatå
L1976:6995	12	Kalkbergplatå
L1977:8564	24	På klint
L1977:8633	31	-
L1977:9008	11	Kalkbergplatå
L1977:9010	12	Åsrygg
L1977:9031	17	Krön av fd klintkant (borttaget)
L1977:9045	17	Kanten av kalkbergklint
L1977:9065	20	Krön av flack kalkbergplatå
L1977:9087	15	Krön av fd klintkant (borttaget)
L1977:9088	18	Kanten av kalkbergklint
L1977:9137	18	-
L1977:9155	18	-
L1977:9244	23	Krön mot utskjutande kalkbergrygg
L1977:9378	15	-
L1977:9396	13	-
L1977:9410	16	-
L1977:9411	21	Obetydligt krön
L1977:9582	20	Obetydligt krön
L1977:9663	15	-
L1977:9683	11	Öppen mark, moränplatå
L1976:488	17	Obetydligt hållkrön
L1976:6795	10	Krön moränrygg
L1976:6871	15	Krönläge kalkbergplatå
L1977:9379	15	-
L1976:9019	12	Plant parti i sluttande moränmark
L1977:8357	19	Krön av strandvall
L1977:8769	15	Klintavsats

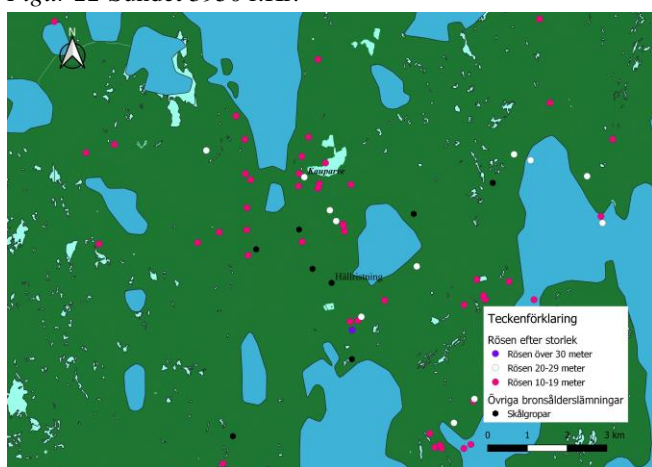
Flera av rösena i området beskrivs vara placerade i krönläge även om den information som finns i Fornsök beskriver vissa krönlägen som obetydliga (Fornsök, Hämtad 2024-04-17). Sjöstrand (2015: 45) menar att hållkistor från Senneolitisk tid på Gotland är placerade på toppen av åsar, med utsikt över olika vattendrag. Liknande tankar kan finnas bakom placeringen av rösen i Lärbro område, om man ser till *Figur 20* syns vatten mellan den södra och norra delen. Detta vatten delade Gotland under stenåldern men problemet här är att det är svårt att veta när vattnet/sundet försvann. Sundet som fanns mellan norra delen av Gotland samt södra delen verkar ha försvunnit redan under stenåldern (se *Figur 21–24*). Däremot fanns det mer vatten i området under bronsålder, kontra vad det gör idag vilket kan ha en förklaring i de utdikningar som skedde under 1800-talet. Därför är det sannolikt att en del av rösena som har placerats på höjden ovanför, vad som idag skulle kunna beskrivas som dal liknande, och hade uppsikt över det vatten som tidigare funnits. Annat som tyder på att havet eller någon form av vatten har funnits i närheten är hållristningen. Svensson (2018: 10) menar att hållristningen idag ligger i närheten av en bäck, vidare menar hon att under forntiden fanns det en sjö eller mosse inte långt från platsen.

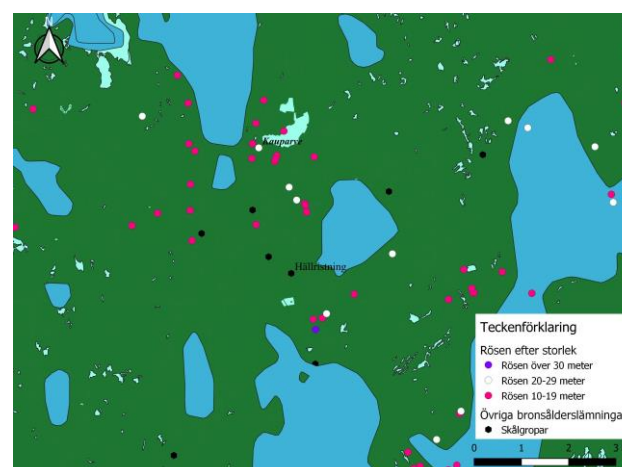
Figur 22 Sundet 3950 f.Kr.

Figur 21 Sundet 1650 f.Kr.

Figur 24 Sundet 2550 f.Kr.

Figur 23 Sundet 3150 f.Kr.

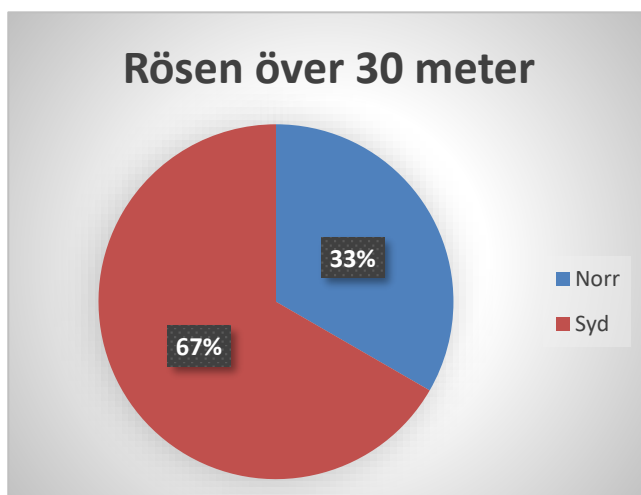
Om man ser till markanvändning för området ser man att det i dagens landskap främst är barr- och blandskog i området. Däremot har viken varit närmare Kauparve röset under bronsåldern (se *Figur 20*). I området har det tidigare funnits mer våtmark än vad det gör idag även om rösen inte verkar vara centrerade till just dessa våtmarker. Detta kan bero på att flera av rösen är placerade på höjder i landskapet, antingen kalkbergsplatåer, åsryggar eller klintkanter (se *Tabell 10*).

5.2. Rösenas placering i landskapet

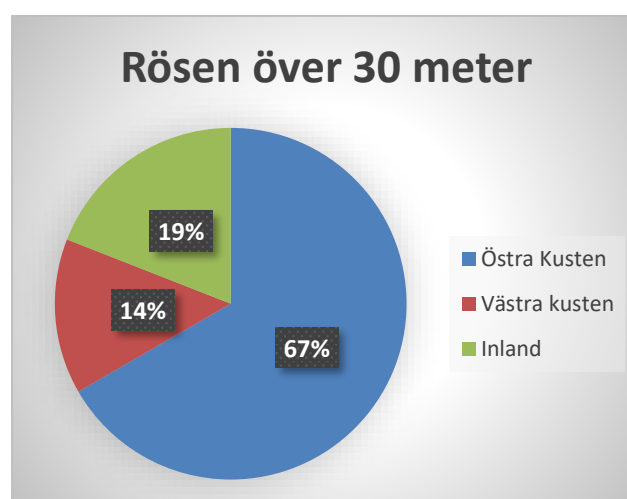
Den andra aspekten i uppsatsen var att undersöka rösenas placering i landskapet. Något som ofta lyftes fram i rösenas placering i landskapet är dess närhet till vatten. I denna del kommer valet av plats fokuseras på samt var i landskapet röset är placerat. Platsen som valdes ut där man uppförde sitt monument var inte slumpmässigt vald. Rösen uppfördes i ett landskap redan fyllt av mening, härrörande från dess naturliga drag och möjligen resterna av kulturella särdrag. På Gotland är det svårare att undersöka dess relation till vatten, eftersom dagens landskap är väldigt olik bronsålderns landskap, mycket på grund av de utdikningar av sjöar och våtmarker som skedde under 1800–1900-talen. För att försöka få en bättre inblick i hur Gotland kan ha sett ut kommer rektifierad data av vattendrag från generalstabskartorna från omkring början av 1900-talet med våtmarker och sjöar som tidigare funnits på ön. Med de rekonstruerade

strandlinjer som finns att hämta via SGU får man också med sjöar/våtmarker som kan ha funnits på ön däremot är flera av rösen placerade mitt i dem, vilket kan göra att det blir en missvisande bild om hur det kan ha sett ut. Däremot kan rösen ha byggts som en konstgjord ö, likt Crannogs. Som tidigare noterat i analysen förekommer rösen i majoriteten av fallen nära vatten. Vissa av dem har varit konstruerade på mindre öar utanför kusten, andra rösen är belägna på höjder i landskapet.

Innan placeringen av rösen analyseras vidare kommer en kort genomgång av antalet rösen, deras storlek samt dess placering på Gotland att utföras. I uppsatsen förekommer 508 rösen totalt plus 13 gravfält med varierande antal rösen på gravfälten. Av de 508 rösen som finns är 21 av dem över 30 meter varav 4 av dem är placerade på gravfält. För att kunna analysera rösenas placeringar på ön kommer diagram över rösenas placering att genomföras med fokus på kust och inland samt nord och syd. I denna analys kommer rösen på västra kusten att tas med och analyseras för att få en bättre överblick i hur rösen är placerade i landskapet. Anledningen till att rösen längst västra kusten inte har analyserats tidigare i samma utsträckning som rösen längst östra kusten är för att de inte har påverkats av strandlinjeförskjutningen i samma grad som rösen längs den östra kusten. Placeringen kommer att illustreras med hjälp av två cirkel diagram, den ena fokuserar på kustplaceringen öst/väst samt inlandet, den andra fokusera på om rösen är placerade i norr eller söder.

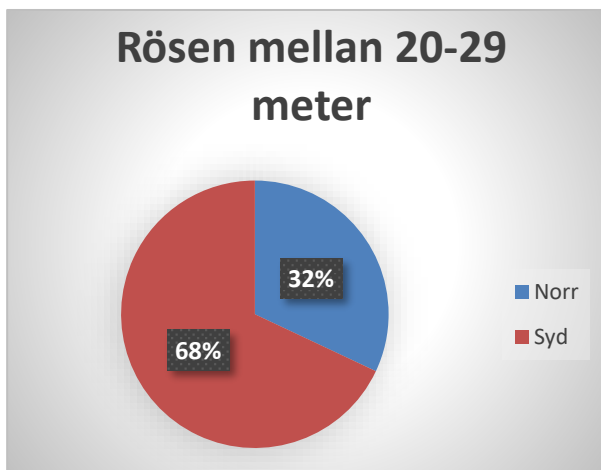

Figur 25 Placering nord kontra syd

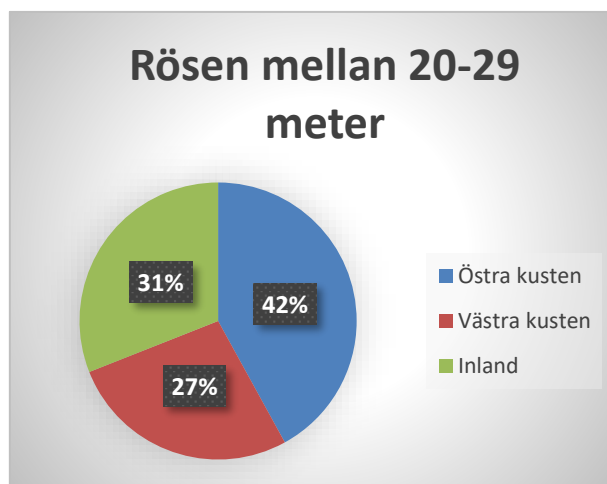

Figur 26 Placering kust kontra inland

Av de rösen som är över 30 meter i diameter finns en majoritet längst den sydöstra kusten. Runt Uggarderojr samt runt Lejsturojr och Hagrojr förekommer flera rösen över 30 meter i grupp. Det är också de två ställena där rösen över 30 meters förekommer i grupp annars förekommer grupper av rösen med varierande storlek. Tre rösen, Fole 28:1, Digerrojr och Kattlundsrojr, vilket utgör 0,59% av rösen över 30 meter i diameter, förekommer ensamt utan ett mindre röse i dess närhet. Kattlundsrojr och Digerrojr är placerade längs den sydöstra kusten medan Fole 28:1 är placerad i inlandet. Röset, Fole 28:1, ligger emellertid 65 m.ö.h vilket kan tyda på att den har ett visuellt samband mellan de fornlämningar som finns i dess närhet. De allra största rösen på Gotland tenderar att vara byggda längst öns kuster, det är enbart 14% som återfinns i inlandet det vill säga fyra rösen. Rösen placerade i inlandet har fortfarande någon form av vattendrag i närheten, som högst ligger vattnet inom en kilometers radie från röset, däremot har de flesta rösen vatten inom 500 meters avstånd.

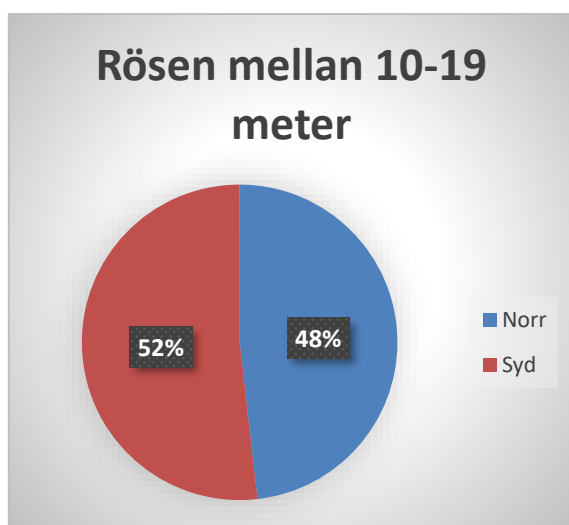

Figur 27 Placering nord kontra syd

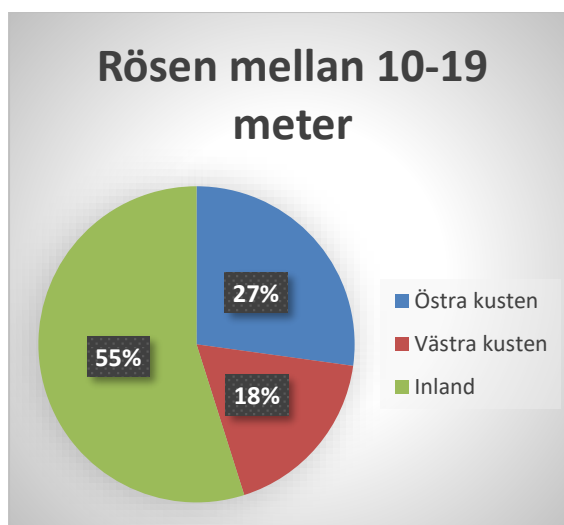

Figur 28 Placering kust kontra inland

Liknande mönster återkommer i rösen mellan 20–29 meter, det vill säga att det finns flest rösen längst den östra kusten samt att det finns fler rösen placerade på södra Gotland än på norra. Det som skiljer sig mellan rösen 20–29 och rösen över 30 meter är att det är jämnare i fördelning mellan öst, väst och inlandet. Är röset över 20 meter i diametern tenderar de att förekomma i kombination med antingen ett mindre röse eller ett jämnstort röse. De är enbart 5,51% av rösen över 20 meter som förekommer utan ett annat röse inom 500 meters radie.

Figur 29 Placering nord kontra syd

Figur 30 Placering kust kontra inland

Rösen mellan 10–19 meter är väldigt jämt fördelade om man ser till spridningen i norr kontra söder, och ser man till den nordligaste delen av Gotland samt Fårö, återfinns enbart rösen med en diameter mellan 10–19 meter. Ser man till rösenas placering vid kust kontra inland skiljer den sig en del från dem som presenteras tidigare i och med att fler 10–19 meters rösen förekommer i inlandet. Däremot är inte de nio rösen som återfinns på Fårö med i *Tabell 15*, eftersom Fårö under tidig bronsålder bestod av flera mindre öar vilket gör det svårt att dela upp rösen i inland eller kust. Rösen mellan 10–19 meter är väldigt många därför användes 300 meter som Gotlands länsstyrelse avsatt som längsta bredd för naturvårdsområdet Gotlandskusten (Länsstyrelsen hämtad 2024-04-08). Rösenas närhet till kusten har därmed utgått från en 300 meters buffertzona, resterande rösen anses ha placerats inåt land. Däremot är flera rösen i denna kategori placerade antingen mer mot den västra eller östra kusten, vilket gjorde att en avgränsning fick göras.

Majoriteten av de gotländska rösen är placerade längst kusten och vid undersökning visade det sig att det fanns fler rösen längst östra kusten än västra kusten. Ser man till storleken av rösen återfinns flest rösen över 30 meter i diameter på östkusten, där majoriteten av dem är placerade i den sydöstra delen. Flera av rösen, både på öst och västkusten är belägna i södra delarna av ön. I detta sammanhang går det att argumentera för att gränsen mellan hav och land var mer suddig i södra delarna av ön än den ter sig vara i de norra delarna. Detta för att rösen i de nordligaste delarna av Gotland är högre belägna än vad rösen i de sydliga delarna är. Anledningen till att kusten har valts som plats för byggandet av rösen har flitigt diskuterats inom röseforskningen. En vanlig tolkning är kusten som liminal zon, en plats där kommunikationen mellan de olika världarna av kosmos är enklare. Kommunikationen skedde genom rituella aktiviteter och vid exempelvis Uggarderojr har resultat från arkeologiska undersökningar visat på spår från rituell aktivitet (Martinsson-Wallin och Wehlin 2017: 235–237). Den mest vanliga tolkningen kring rösets placering är att de är placerade i närheten av vatten. Bland de rösen som är över 20 meter i diameter är det 3,74 % (19 stycken), av dem som inte ligger i närheten av vatten. Av dessa 19 rösen är det 63,16 % som är belägna på västra sidan av ön det vill säga där kusten ofta består av branta klippor, vilket gör havet mera svårtillgängligt.

Fenomenet med att placera rösen på obebodda ofta små öar har noterats på fastlandet. Enligt Bradley *et al* (2010:93) har samma fenomen inte noterats på Gotland. I och med den analys som har genomförts i den här studien går det att säga att fenomenet förekom, däremot är det svårt att säga om det förekommer i samma utsträckning som på fastlandet. Vid efterforskningar kring rösen och dess placering noterades det ofta att rösen var placerade på öar utanför kusten men det kan också vara för att det skett mer forskning kring rösen på fastlandet än vad det gjorts på Gotland. Däremot har det framkommit färre mindre öar på Gotland och de som har framkommit har ofta rösen placerade på sig. Det är därmed möjligt att proportionerligt var det således lika vanligt som på fastlandet.

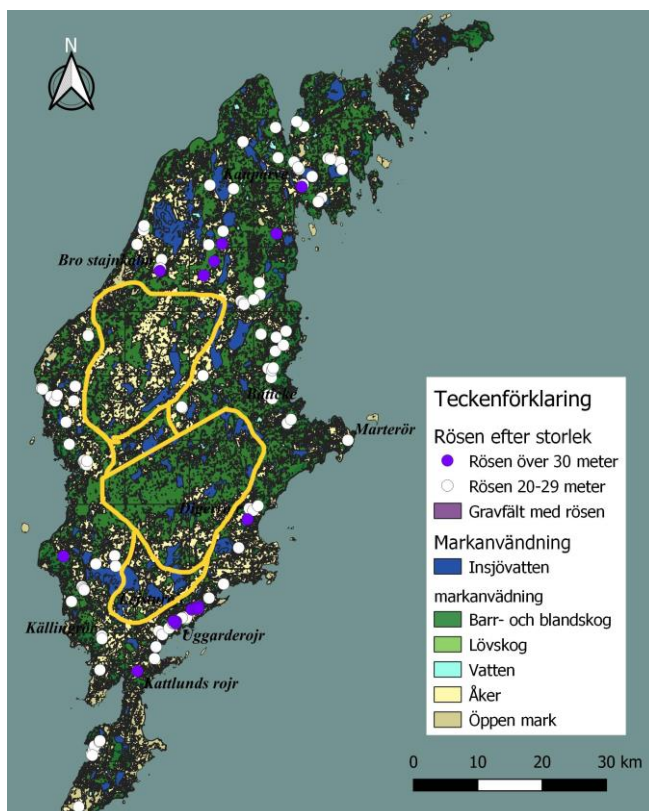
Om man ser till hur Gotland ser ut idag så är fem rösen fortfarande placerade ute på öar, tre av dem ligger på Gotlands västra kust medan två av dem ligger på öns östra kust. Under bronsåldern var det minst 5 rösen som var placerade på öar utanför kusten. Denna siffra är baserad på öarnas storlek samt hur fort öarna försvunnit när strandlinjen har rekonstruerats till senare perioder under bronsåldern. En intressant sak är att alla de större öar som kommit fram via strandlinjerekonstruktionen har haft minst ett röse placerat på sig, vilket är mer framträdande i norr, i och med att det har funnits flera öar i det området. Det som idag utgör Fårö, var under bronsåldern flera mindre öar där ett röse förekommer på de flesta. På Fårö är också flera av rösen placerade högre upp även om kustplaceringar också förekommer (se *Figur 13*). Liknande uppdelning finns även på de öar som är precis nedanför. Marterör (se *Figur 8*) är placerade högre upp i landskapet medan det andra röset, L1975:3098, är placerat längre ner. På den sydligaste delen av Gotland, som under bronsåldern var en egen ö, är i princip alla rösen förutom ett placerade längst med kusten. Att bronsåldersmänniskorna valde att placera rösen på öar, kan möjligtvis ha att göra med att de ville markera sin närvaro eller att öarna haft en kosmologisk signifikans.

Om man ser till det som idag är Fårö, har flera av öarna haft ett röse på sig, samt att en av dem har en av Gotlands tre hällristningar. Vid utloppet av Gothemsån finns ett röse placerat på en ö precis invid åns utlopp. Antalet rösen som är placerade på mindre öar utanför kusten går det att säga att 7 % av det rösen som är med i uppsatsen är placerade på sådana öar. Då är inte de tolv rösen som förekommer på den sydligaste delen av ön inräknade. Sen finns det också en källkritisk aspekt gällande tidsdateringarna av rösen som befinner sig ute på öarna. Röset kan likaväl ha byggts när den ön var en del av Gotland. Rösen som kan ha konstruerats på öar är cirka 23 stycken om man ser utifrån den rekonstruerade strandlinjen.

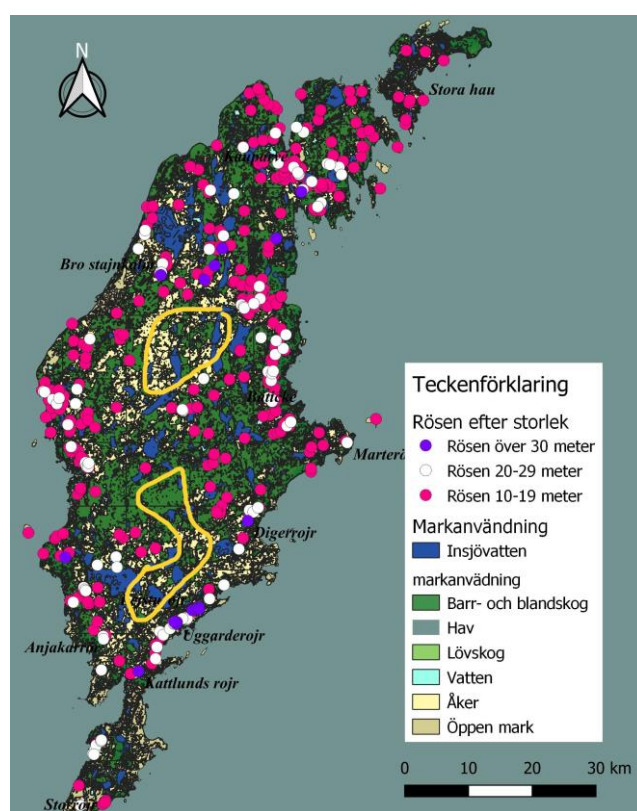
Majoriteten av rösen som är placerade på öar är mellan 10–20 meter i diameter. Fyra av dem skiljer sig från mängden och är över 20 meter i diameter. Däremot tenderar det större rösen som återfinns på öar ha ett mindre röse i dess närhet. De öar som har ett röse som är större en 20 meter i diameter tenderar också vara större. Detta fenomen syns vid Östergarn, där Marterör är mellan 25–28 meter och har ett mindre röse i dess närhet. Vid Gothem syns också

detta fenomen. Under tidig bronsåldern är ön mindre men ser man till den strandlinje som Wallin och Martinsson-Wallin (2018) presenterade, finns där två rösen, ett mindre och ett större invid varandra. Fenomenet förekommer också på den västra kusten där Stora Karlsö har ett röse, Rojsu på 25 meter i diametern och Lauphargi som har en diameter på 18,5 meter.

En annan vanligt förekommande placering för rösen är på höjder, exempelvis på bergshöjder etcetera. Gotland är som tidigare nämnt en relativt platt ö, men med hjälp av höjdlinjer går det att urskilja att vissa rösen är placerade högre upp än andra. Detta gäller framför allt i de nordliga delarna av ön, där flera av rösen är placerade högre upp i landskapet. En tolkning till varför rösen placeras på bergshöjder är att röset och de begravnade uppfattas ha en egen sfär som enbart är för dem. Medan de levandes sfär är längre ner vid odlingsmarkerna (Thedéen 2004: 26). En annan aspekt med att placerar rösen på höjder är att höjden i sig kan ge en mer monumental känsla än vad rösen kan ha haft om det var placerat längre ner i landskapet. En tredje aspekt är att röset som är placerat högre upp troligen syns bättre på avstånd, beroende på vilken miljö röset är placerat i.

Figur 31 Översiktbild av Gotland, med dagens strandlinje med rösen från 20 meter

Figur 32 Översiktbild av Gotland, med dagens strandlinje med rösen från 10 meter

Det finns också områden på Gotland som helt saknar rösen. Dessa området förekommer i princip uteslutande i inlandet. I Figur 25 där enbart rösen över 20 meter presenteras, finns det större områden (markerat i gult) i inlandet som inte har några rösen, samt att det i princip inte finns några större rösen i det norra området. Det finns ett röse, Lauters Stajnkalm, på Fårö med en diameter över 20 meter. I de områden där det saknas rösen är flera av dem relativt tomma på vatten vilket kan vara en anledning till att rösen inte har placerats på platsen. Däremot skiljer sig kartorna åt en del (Se Figur 25–26) när 10–19 meters rösen är med. Dels finns det flera rösen placerade i de nordligaste delarna av ön samt Fårö, dels för att de har placerat flera mindre rösen i inlandet. Att flera mindre rösen är placerade i inlandet kan ha att göra med deras datering, de rösen som är placerade där kan vara konstruerade under järnåldern eller senare delen av bronsåldern. Då bronsåldersrösen vanligtvis finns placerade i bosättningens utkanter

medan järnåldersrösen konstruerades närmare bosättningen (Artelius 2005:692–693). Till järnåldern tillskrivs även mindre rösen vilka också är de rösen som främst är placerade i inlandet. De rösen som är placerade i de nordligaste delarna är också de rösen mellan 10–19 meter som är placerade där, troligtvis är dock inte alla dessa rösen från järnåldern.

6. Diskussion

Diskussionen är uppdelad i två delar, den första ska diskutera rekonstruktionen av strandlinjen och andra delen ska diskutera rösenas placering i landskapet.

6.1 Strandlinjen

Den första frågan som diskuteras är hur Gotlands östra strandlinje kan ha sett ut under äldre bronsålder. Strandlinjerekonstruktionen har utgått från littorinavallen kontra Uggarderojrs placering i relation till littorinavallen, samt placeringen av de större rösen under bronsåldern. Rekonstruktion gjordes genom att dela upp ön i mindre delar för att sedan rekonstruera strandlinjen utifrån storrösenas placering och littorinavallen. Enligt den rekonstruktion som genomfördes skilde det sig 4,5 meter mellan den sydligaste och den nordligaste delen av ön, vilket kan förklaras med att landhöjningen är mer märkbar i norr (Wallin och Martinsson-Wallin 2018: 66). Rösenas placering skiljer sig också en del mellan norr och söder, vilket jag kommer att återkomma till senare i diskussionen (se 6.2), vilket har gjort att rekonstruktionen kring den sydöstra kusten varit enklare då rösen följer en linje på ett annat sätt än vad den gör i den nordöstra delen av ön. Det finns däremot en del källkritiska aspekter som har påverkat rekonstruktionen av strandlinjen.

Att använda sig av littorinavallen som metod för att rekonstruera strandlinjen har både sina för- och nackdelar. Den största fördelen är att den ger en bra generell bild över hur strandlinjen kan ha sett ut under tidig bronsålder. Littorinavallen ger också en bra grund att utgå från när man påbörjar analysarbetet av strandlinjen och dess möjliga placering under tidig bronsålder. Däremot finns det också en del nackdelar gällande strandlinjen och Littorinavallen. En av nackdelarna är att strandlinjen här utgår från Uggarderojrs placering gentemot littorinavallen samt att Uggarderojr konstruerades under tidig bronsålder. Inga utgrävningar av själva röset har skett så det finns en chans att röset har konstruerats under en senare tidsperiod, däremot genomförde Martinsson-Wallin och Wehlin (2010: 27) en utgrävning i området kring Uggarderojr, en stensättning 10:3 och en skärvstenshöj 10:4, där ^{14}C dateringar gjordes till 1450–1190 f.Kr. respektive 1440–1130 f.Kr., vilket visar att området användes under äldre bronsålder. Bristen av dateringar gällande fornlämningar vid den östra kusten är också till nackdel gällande strandlinjerekonstruktionen eftersom det inte ger några riktlinjer att utgå från, mer än att rösen byggdes under äldre bronsålder. I denna uppsats har rösen som placerat sig utanför strandlinjen tolkas vara byggda under en senare tidsperiod, vilket kan visa sig i framtiden vara fel om arkeologiska utgrävningar genomförs som leder till att ^{14}C dateringar genomförs, men användes här som en arbetshypotes.

Det har gjorts en del rekonstruktioner av strandlinjer från förhistorisk tid tidigare, men då oftast i samband med en plats som har undersökts. Arbetet med strandlinjerekonstruktionen hade underlättats om fler rösen hade haft dateringar, då analysen lutar sig mot att de äldre rösen är placerade mer inåt land idag, vilket under bronsåldern var vid kustlinjen. Rösen mellan 10–19 meter är i majoriteten av fallen de rösen som hamnar i havet, vilket kan bekräfta att dessa rösen är yngre. För att utveckla analysen av strandlinjen användes även storrösenas placering gentemot kusten utifrån antagandet att de större rösen låg vid strandlinjen under bronsåldern. Detta antagande gjorde att kusten på ett fåtal ställen ändrades då littorinavallen gav en bild som inte verkade stämma överens med strandlinjen kontra det större röset. Det finns också alltid en

möjlighet att bronsåldersmänniskorna inte alltid följde strandlinjens regressioner utan snarare valde att placera röset på platser i landskapet eller havslandskapet som motsvarade deras sociala normer och traditioner.

6.1.1 Problem i Norr

Vid strandlinjerekonstruktionen framgick det att det var svårare att rekonstruera strandlinjen i de nordöstra delarna av ön än vad det var i de sydöstra delarna. En annan aspekt som påverkar rekonstruktionen i de norra delarna av ön är rösenas placering eftersom de inte följer strandkanten på samma sätt som de gör i den sydliga delen av ön. Terrängen längst den norra delen av ön skiljer sig också en del från den södra delen, vilket troligen har påverkat rösenas placering. I det södra området är terrängen flackare med mindre höjdskillnader samtidigt är fornlämningarna placerade nedanför Littorinavallen. I det norra området är det vanligare att rösen är placerade antingen ovanför Littorinavallen eller längst med den det vill säga mer i höjdlägen, vilket också är vanligare utefter Gotlands västkust.

På Gotlands nordliga del finns det ett par rösen som har grävts ut och senare ¹⁴C daterats, däribland Kauparve, i Lärbro socken, med tidigast datering till 1390–1130 f.Kr. (Martinsson & Wehlin 2017: 241). Kauparves placering (se *Figur 12* eller *Figur 20*) är i inlandet, däremot i den strandlinjerekonstruktion som har gjorts hamnar Kauparve vid ett sund. Detta sund har, enligt SGU:s strandlinjerekonstruktion försvunnit under bronsåldern. Andra rösen som har grävts ut på den norra delen av ön är Stora Vikers och Stora Källstade i Lärbro socken samt Fleringe hau på nordvästra sidan (Franzén 2012:4). Två av dem, Fleringe 41:1 och Lärbro 144:1, är placerade på icke namngivna gravfält och är därför inte med i uppsatsen däremot hade inte deras placering påverkat den rekonstruerade strandlinjen.

Wallin och Martinsson-Wallin (2018) strandlinje på 10,6 m.ö.h vid slutet av bronsåldern skiljer sig, som tidigare nämnts, från de strandlinjer som presenterats med hjälp av Littorinavallen. Rekonstruktionen som gjordes i samma område i denna uppsats blev runt 11,5 m.ö.h. men det går att argumentera för att den borde vara högre, runt 12 m.ö.h. under äldre bronsåldern då det troligtvis inte har rest sig 0,9 meter från äldre bronsålder till yngre bronsålder. Under gropkeramisk tid anses strandlinjen ha legat runt 13,5 m.ö.h. vid den gropkeramiska lokalen i Västerbjers i Gothem socken, vilket är som minst cirka 600 år innan bronsålderns början. Denna strandlinjeplacering är även den baserad på den littorinavallen (Bägerfeldt 1992: 95). Den lägsta nivån, vilket har använts som möjlig strandlinje, är inte ett kultur lager utan en vall. Det är också denna vall (Gothemshammar) som grävdes ut och daterats med C¹⁴ till 900–800 f.Kr. (Wallin 2011: 35–36). Det är utgrävningen av vällen samt fornlämningarnas placering i området som ligger i grund för den strandlinjerekonstruktionen som Wallin och Martinsson-Wallin (2018) presenterat.

6.2 Rösenas placering

Vid analys framstod det att majoriteten av de gotländska rösen var placerade vid någon form av vattendrag. I denna del av diskussionen kommer rösenas placering diskuterats utifrån plats i landskapet, men också mer symboliska tolkningar kommer att lyftas. Invävt i diskussionen ska även rösenas placering i norr kontra söder, samt väst kontra öst lyftas fram.

6.2.1 Rösen i landskapet

De gotländska rösen är placerade på olika platser i landskapet, men det finns generella mönster i deras placering. När det kommer till landskapsaspekter är rösen antingen placerade vid kusten, på högre höjder eller på öar, vilket också är platserna som fokuseras på i diskussionen. En annan aspekt som har påverkat rösenas placering är dess storlek. Av de rösen som är över 20 meter är en majoritet placerade längst den östra kusten, medan i gruppen 10–19 meter är flera av dem placerade i inlandet eller de nordligaste delarna av ön, enbart Lauters Stajnkalm på Fårö är över

20 meter i diameter. En teori till varför rösenas storlek varierar i norr kontra söder är att det kan ha funnits regionala skillnader eller att rösen i den norra delen av ön är byggd vid ett senare tillfälle. Det som däremot talar emot att rösen i norr är byggda under en senare tidsperiod är det finns ett fåtal rösen som är utgrävda som har gett bronsålderns dateringar. Flera rösen finns längst den östra kusten än den västra, vilket kan beror på att landskapet mellan östra- och västra kusten skiljer sig åt. Kring den västra- samt nordvästra kusten finns det klippor/klintar på ett sätt som inte förekommer längs den östra kusten, vilket kan ha gjort att rösen längst den östra kusten placerade sig närmare havet (Strzelecki 2022: 5). Rösen längs den östra kusten tenderar också vara större än de längs den västra kusten, vilket också kan ha sin förklaring i hur landskapet ser ut på de båda sidorna. Jämför man den södra delen jämt mot den norra delen av ön finns det också en del skillnader i rösenas placering. Flera av de nordliga rösen är också placerade högre upp i landskapet, vilket kan ha påverkat rösets storlek, det vill säga att de inte behövde vara lika stora för att synas.

I inlandet finns det ett fåtal rösen med en diameter över 30 meter, samt ett mindre antal rösen som är över 20 meter. Att det förekommer mindre storrösen i Gotlands inland är något som tidigare har uppmärksammats, och det har föreslagits att anledningen till detta är att flera storrösen har blivit förstörda av jordbruksverksamhet. Förslaget har däremot kritiserat eftersom man har ansett att det inte är särskilt troligt att bönderna har flyttat på de större rösen för att kunna utveckla jordbruket (Martinsson-Wallin *et al* 2011: 150). I de områdena som saknar rösen från 20 meter och upp finns det fortfarande i flera områden mindre rösen (se *Figur 25–26*).

En aspekt som lyfts fram när rösen placerats vid kusten är dess funktion som landmärken för sjömän eller som mötesplats. Conney (2003: 324) menar att dessa landmärken och/eller sjömärken har underlättat navigering och identifiering av gränser. Bradley (1997: 318) bland andra presenterade idén om att rösen kring Sveriges västkust utgör landmärken för sjöfarande. Arkeologer har sedan utvecklat denna tolkning och menat att det är sjömän som har begravits i rösen längst de maritima vägarna för att leda en ny generation av sjömän rätt (Ling 2008: 226). Sveriges västkust och Gotlands östkust har inte ett rumsligt samband mellan sig men detta betyder inte att en liknande tolkning inte kan göras om de gotländska kuströsen. Rösenas primära funktion var att vara en grav, men detta innebär inte att de även haft funktioner utöver att vara en gravplats. Vad talar då för att kuströsenas placering kan ha påverkats av röset eventuella mångfunktionelitet? Att de gotländska rösen kan ha fungerat som landmärken har noterats redan av Rydh (1931: 45) som menar att Lauphargi och Röjsu på Stora Karlsö syns på långt håll när man närmar sig ön. Likt de bohuslänska rösenas maritima placering går det att argumentera för att rösenas strategiska placering längst kusten och dess övergångszon kan återspegla olika former av maritima rörelser, att röselokalerna kan ha fungerat som ett strategiskt möte mellan landgående och havsgående kommunikationer (Ling 2008: 149; Nord 2009: 229). Wehlin (2013: 163–164) är inne på ett liknande spår med maritorium Östersjön där han menar att handel och utbyte av idéer har skett vid gemensamt strukturerade lokaler där bronsåldersmänniskorna kunde mötas.

Den interregionala handeln som existerande under bronsåldern då det fanns ett behov av metaller och andra råvaror som bara fanns tillgängliga utanför det egna området, kan därför tala för att rösen fungerat som landmärke/mötesplats (Ling *et al.* 2019: 2–3). På Gotland, om man jämför den geografiska spridningen av större rösen och skeppssättningar, finns det två områden längst den östra kusten som utmärker sig tydlig, vilket Wehlin (2013: 163–164) noterar. Dessa områden går också att urskilja i den analysen som genomförts inom ramen för denna uppsats. Ett av dessa områden finns omkring Gothemsån och Lina myr på den nordöstra delen av ön, där det största klustret av skeppssättningar finns. Det andra området finns vid Ronekusten på sydöstra Gotland (se *Figur 5* eller *Figur 15*). Vid Ronekusten återfinns som tidigare nämnts Gotlands största rösen, Uggarderojr, samtidigt som det finns fem rösen över 20 meter i diameter samt tre rösen mellan 10–19 meter i diameter i dess närhet. Kustplatsten vid Uggarderojr kan ha fungerat som en mötesplats under äldre bronsåldern, vilket senare flyttades upp mot Gothemshammar under mitten av bronsåldern. Vid arkeologiska undersökningar som

genomförts på platsen, vilket också har nämnts tidigare i uppsatsen, har det hittats föremål som tyder på att rituell aktivitet har pågått på platsen (Martinsson-Wallin och Wehlin 2017: 237). Samtidigt har också skålgropar påträffats, vilket också härleds till rituella aktiviteter.

Det finns också de som delvis motsätter/avfärdar tolkningen av rösen som landmärken. En av dem är Gerdin (1999: 62) som menar att rösen som landmärken enbart är förståeliga för de som är boende i området. Däremot går det att argumentera emot Gerdins uppfattning att även om någon från utsidan inte förstår vad rösets plats är, vet dem fortfarande att röset symboliserar land i och med att rösets placerats på liknande platser utmed de fennoskandinaviska kusterna. Uppför man liknande monument på liknande platser i landskapet i olika delar av Skandinavien, kan man också ha haft liknande idéer om dessa monument, ett sorts gemensamt habitus. Fallet med Gotland kan ha sett annorlunda ut i och med att det är en ö och att fler kan ha tagit sig till eller från ön. Sen går det också att fråga sig om det är av vikt att veta vad rösen betyder än att de symboliserar land. En annan aspekt som talar emot rösenas funktion som landmärken är dess synlighet eller brist av synlighet från havet vilket är något som Tuovinen (2002: 202–204) tar upp i sin avhandling om de finska rösen i Åboland. I nuläget har ingen forskning gjorts av rösenas synlighet på Gotland däremot genomförde Svenman (2014) en undersökning av rösenas synlighet i Tjustbygden, Sverige. Hon menade att rösen inte är placerade för att de skulle synas i landskapet, men att rösen vid kusten tenderar att ha hög synlighet. Att rösen kring kusten också används som landmärken eller som mötesplatser kan förklara varför de har placerats där utöver de mer symboliska förklaringarna som kommer diskuteras i kapitel 6.2.2. Däremot finns det en del frågetecken kring rösenas synlighet kring Gotlands kust och om det överhuvudtaget har påverkat rösets placering.

En annan intressant placering av rösen är den placering som gjorts av rösen kring Uggarderojr och Hagrojr. Både Uggarderojr och Hagrojr är över 30 meter i diameter samt var placerade alldeles intill kusten. Båda rösen har också ett antal rösen i samma storleksgrupp eller mindre rösen intill sig, vilka inte har samma koppling till havet som Hagrojr och Uggarderojr, de är i stället kopplade till havet via de två storrösen. Att rösen förekommer i närheten av andra rösen är inte ovanligt, större rösen tenderar ha åtminstone ett mindre röse i dess närhet.

Den andra förekommande platsen där rösen placerar sig på Gotland är på höjder, vilket i Gotlands fall kan anses relativt då ön är förhållandevis platt med en högsta punkt på 83 m.ö.h. Enligt Tuovinen (2002: 58) är det välkänt att rösen har placerats på högre platser i landskapet, vilket enligt honom gjorde att den avlidne kunde se havet från sin sista viloplats. Gotlands högsta punkt ligger i Lojsta hejd i Lojsta socken, men på platsen förekommer enbart ett röse i gruppen 10–19 meter i diametern, vilket kan tyda på att röset är yngre än äldre bronsåldern. Området kring Gotlands högsta punkt är däremot relativt rösefritt. Thedéen (2003: 2) och Victor (2002: 41) menar att rösen kan ses som konstgjorda berg vilket kanske i Gotlands fall är en anledning till att de inte placerats vid den högsta punkten på ön. Att vid de lägre platserna i landskapet behövdes rösen för att symbolisera mindre berg. Forskning har visat att hållkistor från senneolitisk tid har noterats vara placerade högre upp i landskapet av Sjöstrand (2015: 42–45). Han menar att hållkistorna antingen var placerade längs någon form av vattenväg eller placerades på toppen av åsar, vilket gav hållkistorna uppsikt över olika vattendrag. Liknande tankesätt kring rösenas placering kan ha funnits, dels för att de har påträffats rösen med hållkistor i, dels för att vatten är ett återkommande tema i rösenas placering (Martinsson-Wallin och Wehlin 2017: 229). En annan tolkning som har presenterats för att förklara varför rösen har placerats på höjder är att höjden kan ge röset en mer monumental känsla, vilket skulle kunna förklara varför mindre rösen tenderar att vara placerade högre upp i landskapet om man jämför mot det större. Detta följer också det mönster som finns på den norra delen av ön, att rösen är placerade högre upp i landskapet samtidigt som det finns fler mindre rösen. Svenman (2014: 49) noterat att rösen oftast placeras på berg och åsrygg men att de sällan är placerade på dess högsta punkt. Detta är något som syns i de gotländska rösen, flera av dem (se exempelvis tabell x) har noterats varit placerade på åsryggar eller klintkanter. Svenman (2014: 49) förklarar detta med att man använde rösen för att förstärka och förbättra delar av naturlandskapet snarare än hela landskapet, röset ”klär in” åsen i stället för att de ”kröner den”.

Den sista utmärkande placeringen av rösen som diskuteras i denna uppsats är de rösen som

återfinns utanför kusten, på mindre öar. Vid rekonstruktionen av strandlinjen till äldre bronsålder hamnade ett fåtal rösen på mindre öar, och majoriteten av de rösen som placerats på öar återfinns på den nordligaste delen av ön. Fenomenet att placera röset på öar har noterats på fastlandet däremot kan de vara svårt att avgöra i vilken utsträckning (se Bradley 2010; Holm och Larsson 2018; Herva och Ylimaunu 2014). Att jämföra de mindre öarna utanför Gotland kust med resterande Sveriges rösen som placerats på öar kan ge en missvisande bild om i vilken utsträckning de förekommer i. Däremot verkar det inte tillhöra vanligheterna att de gotländska rösen byggdes på öar, men trots det har ett antal sådana fall konstaterats genom den här undersökningen. På det som idag är Fårö var under äldre bronsåldern ett område med flera mindre öar (se *Figur 13*) där en majoritet av dem har rösen på sig. Det tolkningar som gjorts kring varför rösen placerats på öar menar på att de mindre öarna var det dödas territorium där bronsåldersmänniskorna inte bodde

6.2.2 Symboliska tolkningar av rösets placering

Rösenas funktion som grav är något som flitigt diskuterats och flera forskare menar på att röset och området kring det har fyllt en rituell funktion (Se Bolin 1998; Martinsson-Wallin 2010; Martinsson-Wallin och Wehlin 2017; Thedéen 2004). Bolin (1998: 12) skriver, baserat på norrländska kuströsen, om hur han tolkar rösen som ett monument som används av lokala släktgrupper för rituella syften under en längre tidsperiod. Vidar menar han att rösen inte var ett färdigt monument för en enskild person utan ett monument som ständig byggdes om och aktiverades, vilket är något som även har noterats i de gotländska rösen. Rösen var därmed ett medium i en ritual, vilket kan ha påverkat var i landskapet röset placerades. Rösenas placering på Gotland stämmer bra in med egenskaper som Ashmore (2008: 168) menar väljs ut som plats där ceremoniella eller rituella handlingar utförs. Rösen placerades ut där de åkallar en känsla av vördnad, respekt eller skönhet vilket både kan attribueras platsen och/eller röset.

Röset plats kan likaväl vara placerat utifrån den kosmologiska föreställningsvärlden som fanns under bronsåldern. Denna föreställningsvärld samt monumentens placering har vanligtvis kopplats samman med liminala zoner i landskapet, vilket kort förklarar är en övergångszon i landskapet som exempelvis öar, kusten och höjder (Conney 2003: 326). Denna övergångszon anses vanligtvis vara en mötesplats mellan de levande och de döda, exempelvis vid kusten där de levande, land, och de döda, hav, möts. De gotländska rösen är inget undantag utan en majoritet av rösen har placerats vid övergångszoner och har därmed placerats på en plats där den har en fot i båda världarna. Utgår man från teorin om seascape blir kusten, som liminal zon, ett ypperligt ställe att gravlägga de döda samtidigt som kusten är rik på resurser (Conney 2003: 326). Ling (2008: 43–44) menar att hållristningar bildar liminala strukturer mellan hav och land, vilket tyder på att havet utan tvekan var en av anledningarna bakom valet av hållristningarnas placering. Liknande tankesätt verkar ha funnits vid placandet av de gotländska rösen, som antingen har placerats vid insjöar/våtmarker eller havet.

De öar som identifierats utanför Gotlands dåtida kust, där rösen placerades på var ofta mindre och låg strax utanför kusten, samtidigt som det fanns större öar i norr. Troligtvis var öarna inte bebodda när röset började byggas på platsen, vilket är ett fenomen som är återkommande på svenska fastlandet. Utifrån denna uppdelning, öar och fastland, har Holm och Larsson (2018: 7) presenterat tolkningen att öarna var de dödas territorium. I och med att vissa rösen placerades på öar utanför Gotlands kust, finns det en möjlighet att samma synsätt fanns hos bronsålders befolkning på Gotland. Däremot när de talats om de gotländska rösenas placering är det oftast kusten som lyfts fram, då en majoritet är placerade på karga klintar och gråa kalkhällar längst med kusten. Samtidigt anses bronsåldersbosättningen ha legat i inlandet. Denna uppdelning som Holm och Larsson (2018: 7) presenterade, de döda kontra de levandes område, kan ha funnits på Gotland genom de öar som fanns, men också genom kustplaceringen av rösen kontra bosättningen i inlandet. Att kusten var de dödas territorium med det mer karga landskapet medan människorna bodde i inlandet med den bördiga marken. Det som talar emot är att rösen har noterats även i inlandet där bosättningsspår påträffats.

Rösenas placering, antingen vid kusten eller ute på öar, har kopplats till vattnets betydelse i den religiösa föreställningsvärlden där den sista resan till dödsriket gick över havet. Det är också denna tolkning kring kusten och vattnet som är en av anledningarna till att öar anses ha speciell betydelse (Runesson 2014: 71–74; Scarre 2002: 34). Brown (2003: 10–11) utvecklar denna tankegång och menar att öarnas speciella positioner i landskapet gör att de kan ses som liminala anslutningspunkter mellan två världar, vattnets och det döda, samt land och de levande. Detta kan möjligtvis kopplas samman med skeppet som symbol för döden i skandinavien under bronsåldern. Rösen placerade ute på obebodda öar, som den döde måste ta sig till via båt, vilket möjligtvis kan förklara varför skeppssättningar började byggas i mitten av bronsåldern när flera av de mindre öarna utanför kusten försvann. Skeppet agerar då som en liminal agent som när den färdas över havet.

Den andra anledningen till att öar och rösen diskuteras är den tolkningen som Bradley (2023: 178) presenterade, nämligen att rösen inspirerades av det land som reste sig ur havet, främst kopplat till Sveriges västkust. Ett liknande tankesätt kan ha funnits under bronsålderns Gotland i och med den landhöjning som Gotland gick igenom under framför allt stenåldern, där människorna såg hur nytt land höjdes ur havet. Ur ett seascape perspektiv är denna tolkning rimlig eftersom teorin grund från hur människan påverkats av att leva i en kustmiljö. Seascape definieras av kosmologier och utgår man från att skapelsens urbild är en ö, som manifesteras mitt i havet, är det möjligt att rösen i avbild som ö symboliserar pånyttfödelse medan vattnet symboliserar döden (Gerdin 1999: 69; McNiven 2004: 332). Det kan också förklara varför rösen placerades antingen vid kusten eller i närheten av vatten, för att efterlikna mindre öar. Herva och Ylimaunu (2014: 190) utvecklar idén vidare om att rösen symboliserar öar och menar att rösen som konstruerats i inlandet fortfarande kan ha en symbolisk koppling till öar, att kullar och höjder kan ha setts som fossilerade ö. Detta skulle då innebära att man kan tolka både kustlandskapet och inlandslandskapet som varande symboliska tolkningar, och ge en möjlig förklaring till varför röset placerades i närheten av vattnet inåt land. Vilket möjligtvis kan ha gjort att det visuellt gav ett ö liknande intryck. Att konstruera mindre öar är inte något nytt, på exempelvis Irland och i Scotland byggdes så kallade Crannogs som artificiella öar i mindre sjöar. Dessa har emellertid inte tolkats haft en begravningsfunktion, utan snarast en rituell funktion.

Victor (2002: 41) och Thedéen (2003: 2) har en idé om rösenas symbolisering och menar i stället att rösen kan ses som konstgjorda berg. Denna tolkning kopplas ihop med en föreställning om att de levandes förfäder bodde i berget. En liknande tolkning om landskapets uppdelning har presenterats, men i stället för att öar är de dödas territorium, är det bergen som är de dödas hemvist. Ser man till de gotländska rösenas placering, vilket tidigare har diskuterats i uppsatsen, är flera placerade på mindre höjder även om flera av dessa höjder har beskrivits som obetydliga. Inom rösenas placering går det att koppla an till det vertikala landskaps syn som bland annat Thedéen (2004) och Gerdin (1999) framhåller. Den uppdelning som enligt Thedéen (2004: 21) visar på den vertikala landskaps synen, som tidigare har nämnts, är hållristningar vid strandkanten längst ner, skärvstenshögar finns på mellan planet medan rösen placerade sig högst upp. På Gotland har det återfunnits tre hållristningslokaler, där ingen är placerad vid kusten utan snarare vid insjöar, vilket då stämmer överens med den vertikala landskapstolkningen. Skärvstenshögarnas placering på Gotland har inte tagits upp i denna uppsats så jag låter därför det vara osagt hur väl deras placering stämmer överens med den vertikala landskapsbild som tolkats ha funnits under tidig bronsålder. Den sista fornlämningen som används vid tolkningen av den vertikala landskapsuppfattningen är rösenas placering på bergshöjder och åsryggar, vilket på Gotland delvis stämmer. Flera av de gotländska rösen har noterats vara placerade på åsryggar och klintkanter, men likväl har deras kustplacering framhållits. På norra Gotland är däremot denna världsuppfattning enklare att se i och med att flera av rösen har blivit placerade högre upp.

7. Slutsats

Uppsatsen har två frågeställningar varav den ena fokuserade på strandlinjerekonstruktion längs Gotlands östra kust medan den andra fokuserade på hur bronsåldersrösena var placerade i det dåtida landskapet och varför de kan ha placerats där. Strandlinjerekonstruktion har genomförts utifrån Uggarderojrs placering gentemot littorinavallen, samt hur de rösen som är 30 meter i diameter är placerade utmed kusten. Utifrån den undersökning som gjordes visade det sig att på södra delen av Gotland låg strandlinjen omkring 7,5 m.ö.h. medan i norr samt Fårö låg strandlinjen omkring 12 m.ö.h. under samma tid. Mellan den sydliga delen av ön och den norra delen skiljer det sig 4,5 meter. Det är dock en del källkritiska aspekter gällande om alla rösen medtagits i studien konstruerades under bronsåldern i och med att få stora rösen har grävts ut och daterats.

I uppsatsen har 508 rösen tagits med samt 14 gravfält som användes för att analysera rösenas placering i landskapet. Rösena delades in i tre grupper utifrån storlek 10–19 meter, 20–29 meter samt 30 meter i diameter och över i. Rösen över 30 meter användes för strandlinjerekonstruktion. Rösena är utspridda över hela ön men det förekommer mindre områden som helt saknar monumentet. Ser man till rösena inom kategorin 30 meter och över förekommer en majoritet längst den sydöstra kusten, enbart ett fåtal förekommer i inlandet. I kategorin 20–29 meter förekommer även där en majoritet kring den sydöstra kusten. Kategorin 10–19 meter skiljer sig från resterande rösen i och med att ett det är mer jämnt mellan norr och syd om man ser till utspridningen mellan de två. Majoriteten av 10–19 rösen är också placerade i inlandet. Få rösen finns placerade längst med Gotlands västra kust, vilket troligtvis har att göra med att flera sträckor på öns västkust är branta och skiljer sig något från resten av ön.

På den södra delen av ön placerade bronsåldersmänniskorna rösena, (som sannolikt är gravrösen men kan också ha varit rituella platser) främst utmed kusten medan i norr tycks inte ett kustnära läge ha haft samma betydelse för placeringen av röset. I norr tenderar rösena vara placerade på mindre höjder ovanför littorinavallen. Att de gotländska rösen är placerade i närheten av någon form av vatten är mer regel än undantag.

Den andra frågan ämnade att svara på varför rösena är placerade där de är utifrån vad tidigare forskning om placeringen har sagt. Rösena placerades troligtvis i landskapet utifrån kosmologiska idéer och sociala normer. Rösena som är placerade längst kusten användes möjligen som sjömärken, och maritima möteslokaler samtidigt som de var en liminal plats mellan vatten och land samt mellan liv och död där ritualer kunde genomföras.

8. Sammanfattning

I den här studien har syftet varit att göra en modell över hur bronsålderns strandlinje på Gotlands östra kust kan tänkas ha sett ut samt att undersöka var rösen finns placerade i landskapet. Gotlands östra kust är fokuset för modelleringen men för att förstå rösenas placering har även bronsåldersrösenas placering på andra delar av ön analyserats. Sedan sista istiden har Gotlands ökat i storlek och höjden över havet för olika delar av Gotland är olika eftersom det är olika takt på strandlinjeförskjutning (landhöjningen) mellan norra och södra delarna av Östersjön. Detta geologiska fenomen var mest omfattande under stenåldern men strandlinjeförskjutningen påverkade också landskapet under bronsåldern

För att kunna rekonstruera hur Gotlands östra strandlinjen såg ut under bronsåldern samt att undersöka bronsåldersrösenas placering har rumsliga analyser genomförts med hjälp av QGIS version 3.28.15. Gotlands östkust har på grund av olika takt i strandlinjeförskjutning delas in i mindre delar som rekonstruerades från söder till norr. Bronsålderns kustlinje kunde rekonstrueras med hjälp av kända fornlämningar från bronsåldern och dess relation till landskapslämningar såsom littorinavallen (dvs. strandvallar) som formades när Littorinahavet stod som högst under mellersta stenåldern rekonstrueras. Med hjälp av dessa metoder modellerades bronsålderns kustlandskap på den sydligaste delen av ön till 7,5 m.ö.h. och den nordligaste delen, det vill säga Fårö, till 12 m.ö.h. vilket gör en skillnad på 4,5 meter mellan nord och syd under bronsålderstiden.

Rösenas placering varierade något och för att kunna undersöka rösenas placering delades de upp i fyra grupper, 10–19 meter i diameter, 20–29 meter i diameter, över 30 meter samt gravfält med rösen. De rösen som var över 30 meter tenderade att vara placerade längst östra kusten med en majoritet på den sydöstra delen. Rösen mellan 20–29 meter i diameter är till största delen del placerade på den östra delen av ön främst i de mer sydliga områdena. Av de rösen som var mellan 10–19 meter i diameter fanns en majoritet i inlandet och ser man till indelningen norr kontra syd, så är det relativt jämt fördelning jämfört de två tidigare grupperna.

9. Referenser

Artelius, T. 2005. Bronsåldersbygden som sprack-om rösemonumentens ålder i södra Västergötlands inland. I: Goldhahn, J (red): *Mellan sten och järn. Del II*. 403-802.

Ashmore, W. 2002. "Decisions and dispositions": Socializing spatial archaeology. *American Anthropologist*, 104(4), 1172-1183.

Ashmore, W. 2016. Visions of the cosmos: ceremonial landscapes and civic plans. In *Handbook of Landscape Archaeology*. Routledge. 167-175.

Barliaev, A. (2017) 'Paleogeography and shore displacement of Eastern Gotland between 9.5 and 2.8 ka cal BP', Masteruppsats, Stockholms universitet, Naturvetenskapliga fakulteten, Institutionen för naturgeografi

Baudou, E. 1959. Till frågan om de norrländska kuströsenas datering. *Fornvännen*, 161–176.

Bergqvist, E. (2018). Gotlands hällristningar: En analytisk tolkning av motiven och placeringen i landskapet. Kandidatuppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet – Campus Gotland

Bolin, H. 1998. Activating the Monuments-The Ritual Use of Cairns in Bronze Age Norrland. *Current Swedish Archaeology*, 6(1), 7-16.

Bradley, R. 1997. Death by water: boats and footprints in the rock art of western Sweden. *Oxford journal of archaeology*, 16(3), 315-324.

Bradley, R. 2000. *An archaeology of natural places*. New York: Routledge.

Bradley, R. 2009. *Image and audience : rethinking prehistoric art*. [Online]. Oxford: Oxford University Press.

Bradley, R., Skoglund, P., & Wehlin, J. 2010. Imaginary Vessels in the Late Bronze Age of Gotland and South Scandinavia: Ship settings, rock carvings and decorated metalwork. *Current Swedish Archaeology*, 18(1), 79-103.

Brown, T. 2003. Divisions of floodplain space and sites on riverine 'islands': functional, ritual, social, or liminal places?, *Journal of Wetland Archaeology*, 3:1, 3-15, DOI: 10.1179/jwa.2003.3.1.3

Bägerfeldt, L. 1992 'En studie av neolitikum på Gotland: problem och konsekvenser, utifrån undersökningen av en dös och neolitiska lösfynd', Gamleby: Arkeo-förl..

Casey, E. S. 2008. Place in landscape archaeology: a western philosophical prelude. In *Handbook of landscape archaeology*. Routledge. 44-50.

Chapman, H. 2006. *Landscape archaeology and GIS*. Tempus.

- Goldhahn, J. 2009. Bredarör on Kivik: a monumental cairn and the history of its interpretation. *Antiquity*, 83(320), 359-371.
- Cooney, G. 2003. "Introduction: Seeing land from the sea", *World Archaeology* 35 (3), 323–328.
- Cresswell, T. 2014. *Place: an introduction*. John Wiley & Sons.
- Dahlin, M. 2014. *I rösebyggares land: En studie av Misterhults bronsålder* (Avhandling, Linnéuniversitetet).
- David, B., & Thomas, J. 2016. Landscape archaeology: introduction. In *Handbook of landscape archaeology*. Routledge.
- Ekström, M. 2022. *Torsburgen ett återbesök*. Kandidat uppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet – Campus Gotland
- Foss, P & Johannsen, J. 2018. Cup-marks on stones in Danish bronze age settlements. *Adoranten*. 31–41.
- Franzén, E. 2012. *Komplexitet i sten: en jämförande analys av inre samt yttre grav-och byggnadsstruktur hos fem gotländska bronsåldersrösen*. Kandidatuppsats i arkeologi, Högskolan på Gotland
- Fraser, M., Sjödin, P., Sanchez-Quinto, F., Evans, J., Svedjemo, G., Knutsson, K., Götherström, 63 A., Jakobsson, M., Wallin, P., & Storå, J. 2018c. 'The Stone Cist Conundrum. A multidisciplinary approach to investigate Late Neolithic/Early Bronze Age population demography on the Island of Gotland', *Journal of Archaeological Science: Reports*, vol. 20. 324–337.
- Gerdin, A-L. 1999. Rösen – uttryck för makt eller platser där himmel och jord möts i det kosmiska rummet. *Spiralens öga* (M. Olausson, M. red): RAÄ Avdelningen för Arkeologiska Undersökningar, Skrifter 25: 47–74.
- Gillings, M., Hacıgüzeller, P., & Lock, G. (Eds.). 2020. *Archaeological spatial analysis: a methodological guide*. Routledge.
- Goldhahn, J., 2009. Förlorad, funnen och försvunnen – en notis om den alltjämt saknade häll nr 1 från Bredarör på Kivik. (Lost, found and gone – on the missing decorated slab no. 1 from the Bredarör Bronze Age cairn at Kivik, Scania.) *Fornvännen* 104: 169-176.
- Gupta, N. 2020. Preparing archaeological data for spatial analysis. In *Archaeological Spatial Analysis*. Routledge. 17–40.
- Hallin, G. 2002. *Kummel, skepp och koksten – En studie om bosättningsområden och social struktur under bronsåldern på Gotland*, Lic-avhandling, Stockholm.
- Hansson, H. 1927, *Gotlands bronsålder*. Stockholm: Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.
- Herva, V-P., & Ylimaunu, T. 2014. Coastal Cosmologies: Long-Term Perspectives on the Perception and Understanding of Dynamic Coastal Landscapes in the Northern Baltic Sea Region. *Time and Mind*. 7. 183-201. 10.1080/1751696X.2014.891915.

- Holm, L., & Larsson, T. B. 2018. *Gravrösen i Norrland*. Umeå universitet.
- Holmström, I. 2023. *Rösen och Ryggskott: En undersökning av rösegravarnas socioekonomiska kontext i Västerbotten*. Kandidatuppsats i arkeologi, Umeå universitet.
- Ling, J. 2008. *Elevated rock art. Towards a maritime understanding of Bronze Age rock art in northern Bohuslän, Sweden*. Avhandling. Göteborgs universitet.
- Ling, J., Hjärthner-Holdar, E., Grandin, L., Stos-Gale, Z., Kristiansen, K., Melheim, A. L., & Canovaro, C. 2019. Moving metals IV: Swords, metal sources and trade networks in Bronze Age Europe. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 26: 101837.
- Lithberg, N. 1914. *Gotlands stenålder*. J. Bagges söners aktiebolag.
- Lock, G., & Pouncett, J. 2017. Spatial thinking in archaeology: Is GIS the answer?. *Journal of Archaeological Science*, 84, 129-135.
- Lowenthal, D. 1978. Finding Valued Landscapes. I *Progress in Human Geography* 2, 378–418.
- Martinsson-Wallin, H., Wehlin, J., Forsberg, M., & Svensson, L. 2011. Rapport från arkeologisk undersökning i Rojrskogen 2010. *Gotland, Gardå och Lau sn. Goks, 1(8)*, 2-3. Institutionen för kultur, energi och miljö, Avdelningen för arkeologi. Visby: Högskolan på Gotland.
- Martinsson-Wallin, H., & Wehlin, J. 2011. *Rapport från arkeologisk undersökning i Rojrskogen 2010. Gotland, Gardå och Lau sn. Goks 1:8 RAÄ Gardå 1:2–3 och Lau 41:1*. Institutionen för kultur, energi och miljö, Avdelningen för arkeologi. Visby: Högskolan på Gotland.
- Martinsson-Wallin, H., Wallin, P., & Apel, J. 2011. Prehistoric lifestyles on Gotland: diachronic and synchronic perspectives. *Archaeologia Lituana*, 12: 142-153.
- Martinsson-Wallin, H., & Wehlin, J. 2017. Stones in the south: decoding Bronze Age ritual practices on Gotland. *Current Swedish Archaeology*, 25: 227-256.
- McCall Howard, P., Wickham-Jones, C., Ingold, T., Arnason, A. 2006. “*Seascape: anthropological and archaeological approaches to the human habitation of the sea*,” <https://nomadit.co.uk/conference/asa09/p/543>.
- McCay, B. J. 1947. The littoral and the liminal: Challenges to the management of the coastal and marine commons. *Atlantic Monthly*.
- Mcniven, I. 2004. Saltwater People: spiritscapes, maritime rituals and the archaeology of Australian indigenous seascapes. *World Archaeology*. 35: 329-349. 10.1080/0043824042000185757.
- Mylona, D. 2020. Marine resources and coastal communities in the Late Bronze Age southern Aegean: a seascape approach. *American Journal of Archaeology*, 124(2), 179–213.
- Nihlén, J. 1927. *Gotlands stenåldersboplatser* (No. 3). På Akademiens förlag.
- Nord, J. 2009. *Changing landscapes and persistent places: an exploration of the Bjäre*

peninsula (Vol. 29). Lund University.

Nordin, F. 2011. *Kusten är klar: en undersökning av Gotlands bronsåldersstrandlinje i GIS*. Kandidatuppsats i arkeologi, Högskolan på Gotland

Nuttall, C. 2021. *Seascape Dialogues: Human-sea interaction in the Aegean from Late Neolithic to Late Bronze Age* (Doctoral dissertation, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University).

Nylén, Erik. 1959. *Gotlands murade rösen och bronsålderns fjärrhandel. Förslag till ett forskningsprogram*, Gotländskt arkiv, Visby, s. 9–34.

Nylén, E. 1993. The Stones in the South. *TOR* vol. 25: 119-124. Societas Archaeologica Upsaliensis.

Ojala, K. 2016. *I bronsålderns gränsländ: Uppland och frågan om östliga kontakter* (Doctoral dissertation, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet).

Ramqvist, P. H. 2017. Om äldre gravskick i det norrländska kustområdet. *Arkeologi i norr*, 16, 87-110.

Ragnesten, U. 2005. En rösemiljö i Arendal på Hisingen i Göteborg—ett komplext rituellt område. *Mellan sten och järn del, 1*, 353–367.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, <https://app.raa.se/open/fornsok/> hämtad 2024-04-07

Runesson, G. 2010. Gotlandic Bronze Age Settlements in Focus. *Baltic Prehistoric Interactions and Transformations*, 79.

Runesson, G. 2014. *Bronsålderns bosättningsområden och boplatser på Gotland: många syns inte men finns ändå* (Doctoral dissertation, Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet).

Rydh, H. 1931. Stora Karlsö under forntiden. Karlsö jagt- och djurskyddsförenings aktiebolag.

Sardén Johansson, E. 2009. *Att Synliggöra det Osynliga: GIS som verktyg i sökandet efter bosättningsområden från bronsåldern på Gotland*. Kandidatuppsats i arkeologi, Högskolan på Gotland

Scarre, C. 2002. A pattern of islands: the Neolithic monuments of north-west Brittany. *European Journal of Archaeology*, 5(1), 24-41.

Sjöstrand, A. 2015. *A New Landscape: A study of the late Neolithic-early Bronze Age land use on the island of Gotland*. Masteruppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet – Campus Gotland

Sommar, F 2012. *Ekonomisk makt, ritualer och åkrar - center och periferi på Gotland under bronsåldern*. Kandidat uppsats Lunds universitet

Stenberger, M. 1942. Ett kraterröse på Gotland. *Fornvännen*, 95–114.

Strzelecki, M., Duszyński, F., & Tyszkowski, S., & Zbucki, Ł. 2022. Limestone Sea Stacks (Rauks) Record Past Sea Levels and Rocky Coast Evolution in the Baltic Sea (Gotland and Fårö Islands, Sweden). *Frontiers in Earth Science*. 10. 895419. 10.3389/feart.2022.895419.

Svenman, E. 2014. *Bortom graven: En rumslig studie av Tjustbygdens rösen*. Master uppsats i Arkeologi. Masteruppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Tegerdal Hune, J. 2018. *Gotlands senneolitiska hällkistor: Gravarna och samhället under den yngsta stenåldern*. Kandidatuppsats.

Thedéen, S. 2004. *Gränser i livet – gränser i landskapet. Generationsrelationer och rituella praktiker i södermanländska bronsålderslandskap*. Stockholm Studies in Archaeology 33. Stockholm. Avhandling.

Toreld, A. & Andersson, T. 2015. Ny dokumentation av Kiviksgravens hällbilder. (A new documentation of the Kivik tomb's rock art.) *Fornvännen* 110. 10-26. Stockholm.

Tuovinen, T. 2002. *The burial cairns and the landscape in the archipelago of Åboland, SW Finland, in the Bronze Age and the Iron Age*. Avhandling.

Uvelius, A. 2019. *Relationen mellan människa och miljö: 5000 år av mänskliga handlingar och aktiviteter vid Lina myr, Gotland*. Masteruppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet – Campus Gotland.

Victor, H. 2002. *Med graven som granne. Om bronsålderns kulthus*. *Aun*, 30.

Wallin, P., & Martinsson-Wallin, H. 2018. Gothemshammar-a Late Bronze Age coastal rampart on Gotland. *Fornvännen*, 113(2), 65-75.

Wallin, P., Wehlin, J., Norderäng, J., & Kristiansson, M. 2011. Stenvallen i Gothemshammar: Rapport från arkeologisk undersökning 2009. Institutionen för kultur, energi och miljö, Avdelningen för arkeologi. Visby: Högskolan på Gotland.

Wallin, P., Apel, J., & Storå, J., & Possnert, G. 2017. Early Holocene human population events on the island of Gotland in the Baltic Sea (9200-3800 cal. BP). *Quaternary International*. 465. 10.1016/j.quaint.2017.03.044.

Wehlin, J. 2004. *Heliga sopor: skärvtenshögen utifrån ett polynesiskt perspektiv*. Kandidatuppsats i arkeologi. Högskolan Gotland.

Wehlin, J. 2013. *Östersjöns skeppssättningar. Monument och mötesplatser under yngre bronsålder* Avhandling. Göteborgs universitet. Ale Tryckteam. Bohus.

Westerberg, F. 2012. *Under Terra Novas Stenar: en osteologisk- & arkeologisk analys av ett bronsåldersröse på Gotland*. Kandidatuppsats Högskolan på Gotland.

Westerdahl, C. 2005. Maritime cosmology and archaeology. *Deutsches Schifffahrtsarchiv*, 28, 7–54.

Wickman-Nydolf, G. 2012. Sanering av förorenad mark i fornborg. Rapport för arkeologisk förundersökning/ särskild undersökning. Gotland museum, Gotland.

Wickman-Nydolf, G. 2013. Rapportsammanställning. Särskild undersökning 1980, 1982, 1987, 1988. Visby Socken, RAÄ nr 120:1-4, Terra Novavägen. Gotlands museum (dnr 2013-111-1).

Widholm, D. 1998. *Rösen, ristningar och riter*. Avhandling. Lunds universitet.